

Жамоатчилик кенгаши раиси:

Абдулла ОРИПОВ

Жамоатчилик кенгаши:

Нажмиддин ЖИЯНОВ
Азамат УМАРОВ
Феруза МУҲАММАДЖОНОВА
Аҳмад ОТАБОЕВ
Шухрат СИРОЖИДДИНОВ
Аҳмад УСМОНОВ

Бош муҳаррир:

Собир УНАР

Бош муҳаррир ўринбосари:

Луқмон БЎРИХОН

Масъул котиб:

Акбарали МАМАСОЛИЕВ

Таҳрир ҳайъати:

Муҳаммад АЛИ
Иқбол МИРЗО
Сирожиддин САЙИИД
Алишер НАЗАР
Ўрозбой АБДУРАҲМОНОВ

Саҳифаловчи: Фиёсиддин ОМОН ўғли

Ушбу сон "Ёшлик" журнали таҳририятининг компьютер марказида саҳифаланди.

Манзилмиз:

Тошкент, шаҳри,
Ўзбекистон шоҳ кўчаси, 16-"а" уй.

E-mail: yoshlik-xatlar@rambler.ru

Tel/faks: (8371) 227-0-227,
245-5-793, 245-0-552

© "Ёшлик" №6 (290) 2015 й.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси,
"Камолот" ёшлар ижтимоий ҳаракати муассислигидаги
ёшларнинг адабий-ижтимоий журнали
1982 йилдан чиқа бошлаган.

МУНДАРИЖА

АДИБХОНАДОНИДА

Сойим ИСҲОҚ. Адабиёт сабрни ўргатади. 2

НАЗМ

Жумагул СУВОНОВА. Юрагимда сўзлар жаранги. 6
Ғайрат МАЖИД. Қайда инжу тўла баҳри уммонлар. 50
Хайрулла ХОЛТЎРАЕВ. Майсалар нафасин кўнглимга юбор. 54
Шоҳиста ЖЎРАЕВА. Бир сўзим бор кўнгил хушимга. 59

НАСР

Улуғбек ҲАМДАМ. Йўл. Фалсафий роман. 9
ОТАУЛИ. Ҳаво. Ҳикоя. 28
Меҳринсо АБДУРАҲМОНОВА. Қўшнилари. Ҳикоя. 37
Муталлиб ҲАЗРАТҚУЛОВ. Оқ кабутарлар. Ҳикоя. 44
Дилсора АБДУСАТТОРОВА. Совға. Ҳикоя. 55

НЕВАРАКУЛЧА

Дилшод РАЖАБ. Бағри қуёш, ой бу эл, Яхшиликка бой бу эл. 24

ДИЛКЎПРИК

Собит МАДАЛИЕВ. Ҳарсиллаб чопади чўлда бир сўқмоқ. 32

БИРИНЧИ УЧРАШУВ

Орифжон ОДИЛОВ. Хандонписта. Ҳикоя. 48
Раҳимжон АЛИ. Сўзлар оқа бошлайди рангин. 61

ТАДҚИҚОТ

Моҳинур МУХТОРОВА. Ҳижрон мотиви шоирлар талқинида. 26
Адиба ДАВЛАТОВА. "Ранжом" достонида шоир орзуларининг ёритилиши. 46
Зоҳида РАҲМОНОВА. Туркона тил жозибаси. 60

ТАРБИЯ

Моҳи садаф УБАЙДУЛЛАЕВА. Эртақлар, комилликка етаклар... 52

МУТОЛАА

Шоҳруҳ АБДУРАСУЛОВ. Сийрат ва қисмат битиклари. 34

МУЛОҲАЗА

Достонбек ШАРИПОВ. Англаш ҳаловати. 42

ЖАҲОН ҲИКОЯЧИЛИГИ

Ҳерманн ҲЕССЕ. Илк саргузашт. Ҳикоя. 56

САНЪАТ

Мафтуна ШОДИЕВА. Бедор кўнгил. 62

ЕЛПУҒУЧ

Рамазон АШУРОВ. Чўпоннинг чопони. Ҳажвия. 63

Бошига 17. 06. 2015 йилда рухсат берилди. Қоғоз формати 60x84 1/8. Нашриёт ҳисоб тобоғи 8,7. Индекс 822. ISSN 0207-9137. Журнал 2007 йил 4 майда Матбуот ва Ахборот агентлиги томонидан № 0253 рақами билан рўйхатга олинган. Журналдан кўчириб босилганда "Ёшлик"дан олинди" деб изоҳланиши шарт. "HILOL-MEDIA" МЧЖ матбаа бўлимида чоп этилди. Буюртма № 29. Адади 4350 дона. Тошкент шаҳри, Учтепа тумани, Шараф ва Тўқимачи кўчалари кесишмаси.

АДАБИЁТ САБРНИ ЎРГАТАДИ

Аввало менга – адабий марказдан четда яшаб, баҳоли қудрат ижод қилаётган бир адибга эътибор бериб, адабиётнинг жўшқин оқимида тортишга интилгани учун тахририят ходимларига чуқур миннатдорчилик билдираман.

Адабиётга илк ҳавас менда, назаримда, мактабга бормасимдан илгарироқ уйғонган бўлса керак. Мактаб болалари олдимда ўқиган шеърларни ўша ондаёқ “илиб” олардим ва ётганимда ҳам, турганимда ҳам, юрганимда ҳам тинимсиз такрорлаб айтаверардим. Буни эшитганлар: “Бу бола бахши бўладиёв”, – дейишарди кулиб. Бахши-ку бўлолмадим, лекин бешинчи-олтинчи синфдалигимдаёқ илк шеърларимни ёза бошлаганим эсимда. Кейинроқ шеърларим туман газеталарида босила бошлади. Мендан нари борса ўртамеънароқ шоир чиқиши мумкинлигини ТошДУда ўқиб юрганимда англадим ва кучимни насрда синаб кўришга ўтдим. Дастлабки ҳикояларим матбуотда ўша даврларда эълон қилина бошлади.

Тил-адабиёт ўқитувчиларининг наср билан шуғулланиши осон эмас: даста-даста иншолар, баёнлар, диктантлар, ишчи дафтарларни текшириш, янги дарсларга тайёрланиш, режа, конспект дегандай... Эҳ-ҳе-е! Шу туфайли биринчи қиссам анча кеч, шундаям пати юлинган товукдай бўлиб “Шарқ юлдузи”да чиқди ва ҳақли равишда танқидчиларнинг “калтаги”га рўпара бўлди. Шу туфайли қиссанинг у ер-бу ерига кўрқа-пуса қалам теккизиб, китоб шаклида эълон қилдирдим. Аммо бу гал ҳеч ким ҳеч нарса демади. Шунда яна бир нарсани англадим: танқидчиларнинг индамаганидан кўра савалаб туришгани ҳам маъқул экан. Бу асарнинг қайсидир даражада эътиборга моликлигини билдирарди менимча.

Иккинчи қиссам (“Юлдуз кўкда сўнади”) “Шарқ юлдузи” журналида эълон қилинганида ўрта ёш-

ларга бориб қолган эдим. Келишиб олишгандай бу қиссани ҳам бир овоздан уркалтак қила бошлашди. Хайриятки, ўша йилги ҳисобот йиғилишида раҳматли устозимиз Озод Шарафиддинов ҳам қатнашади. Ерга урилаётган қиссани ўзи ҳам ўқигани, асарда танқидчилар айтаётган камчиликлар билан бирга кўпгина ёруғ ва ёрқин жиҳатлар ҳам мавжудлиги, танқидчининг вазифаси муаллифни дўппослаш эмас, камчиликларини тузатишга йўллаш эканлигини айтиб, уларнинг ҳоврини босиб қўйди. Кейинроқ Умрзоқ Ўлжабоевнинг асар ҳақида муаллифга ёзган очиқ хати “Шарқ юлдузи”да эълон қилинди-ю, ундаги илиқ гаплар менга гўё қанот берди.

Илк қиссаларим эълон қилинганидан буён ордан қарийб қирқ йил ўтди. Уларни қайта нашр этдиришга имконим бўлмагани сабабли мухлисларим турли интернет сайтларида (албатта қайта ишланиб, асл ҳолига келтирилганларини) эълон қилишга ҳам улгуришди. Улар ҳақида матбуотда, интернет сайтларида, турли учрашувларда энди-энди илиқ гаплар ўқияпман, эшитяпман. Камтарона ижодимга илиқ муносабат билдириб қўллаб-қувватлаётган мунаққидларга, мухлисларимга чин дилдан миннатдорлигимни билдираман.

* * *

Аллоҳ мени яхши устозларга рўпара қилди: Мирмуҳсин, Асқад Мухтор, Ўткир Ҳошимов, Шукур Холмирзаев, шоир Анвар Исроиловларнинг беминнат ёрдамларини асло унутолмайман. Университетда Озод Шарафиддинов, Умарали Норматов, Абдуғафур Расулов каби давримизнинг етук адабиётшуносларидан сабоқ олганман. Дастлабки насрий машқларимнинг таҳлилчи ва танқидчилари ҳам шу кишилар бўлган. Домла Лазиз Қаюмовдан

Сойим ИСҲОҚ – 1941 йилда Жиззах вилоятининг Ғаллаорол туманидаги Ўғат қишлоғида туғилган. ТошДУнинг (ЎЗМУ) филология факультетида таҳсил олган. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзоси. “Сиртдан тинч дарё”, “Юлдуз кўкда сўнади”, “Осмон устуну” қиссалари, “Кўкдам адоғида куз”, “Қабрдан чиққан кул” романлари эълон қилинган.

хам кўп нарсаларни ўрганганман. Диплом ишимни (Расул Ҳамзатовнинг “Доғистоним” асари бўйича) шу кишидан олганман. Ишим Лазиз акага жуда ёққан шекилли, аспирантурада олиб қолишга ҳарчанд уриндилар-у, мен рози бўлмадим. Лазиз ака ҳеч кимга бундай таклиф қилмагани, диплом ишимнинг у ер-бу ерига ишлов бериб, нари борса икки йилда номзодлик диссертациясини ёқлаш имкониятини бой берганим ҳақида очиқ таъна қилганлар ҳам бўлди. Лекин на чора, айна ўша пайтларда отам ҳам, онам ҳам туман касалхонасига тушиб қолишди. Ука-сингилларим ёш эди. Оиланинг тўнғич фарзанди сифатида қишлоққа қайтишим шарт бўлиб қолганди.

Кейинроқ Қозоқбой Йўлдош билан танишувим бадиий тафаккуримда сезиларли ўзгариш ясади. У кишининг амалий маслаҳатларидан ташқари, “Ёниқ сўз” китобини ўқиб чиққанамдан кейин шундай бўлди. Курсдошларим Тохир Малик билан Шоир Усмонхўжаевлар адиб сифатида шаклланишимда муҳим ўринга эга. Айниқса Тохир Малик талабалик давримиздаёқ бошқалардан фаоллиги билан ажралиб турарди: ўзи бош бўлиб курсимизда ёш ижодкорлар тўғрагини ташкил қилган. Унда ижодий маҳорат масаласида қизиқарли суҳбатлар, баҳс-мунозаралар, мушоиралар ўтказиб турардик. Кейинроқ тўгарак аъзолари камайиб, ўз-ўзидан иши ҳам тўхтаб қолди. Сабаби сафимизга бадиий ижодга ёт, анчайин шоирлик ҳавасида юрганларнинг ҳам қўшилиб қолганлигида эди.

Мактабда ўқиб юрганимада Бакир Акрамов, Лутфия Умаровалар адабиёт назариясини пухта ўргатишган. Латиф ака деган ўқитувчимиз шеърларимни қўлтиқлатиб Тошкентга, Ёзувчилар уюшмасига ҳам олиб борганлар. Яхшиямки ўшанда болалар шеърляти билан шуғулланувчи ходим хизмат сафарарида экан. “Бир ҳафтадан кейин келинлар”, – деди Пўлат Мўмин. Мен қайтиб бормадим. Эҳтимол, шеърларимнинг зўрлигига ишонмаганим туфайли бормагандирман. Ўқитувчилик соҳасида 25-мактаб директори Нормўмин Шариев, 48-мактаб директори Абдусалом Алиқуловлардан кўп нарсаларни ўргандим. Туман маорифининг раҳбари Тошпўлат ака Эргашев иш билан бирга, ижод қилишимга ҳам имкон қадар шароит яратиб беришга ҳаракат қилганлар.

Шу пайтгача чоп этилган қисса ва романларимнинг умумий адади олтмиш беш минггага бориб қолар. Газета-журналларда чоп этилган ҳикояларим ва бошқа асарларим, интернет сайтларида эълон қилинаётган қисса ва романларим бу ҳисобга кирмайди. Шуни дангал айтишим керакки, илгари ёзган ҳикояларимни қайта ўқиганимда, аксариятидан кўнглим тўлмаган. Шу туфайли уларни тўплаб, китоб ҳолига келтирмаганман.

Ҳикоя – насрнинг муҳим ва тезкор жанри. Шундай ҳикоялар борки, ҳажман кичик бўлса-да, қисса, ҳатто роман юкини кўтаради: ўқувчиларга эстетик

завқ беришдан ташқари, умуминсоний қадриятлар ҳақида, ўтмишимиз, бугунимиз ва келажагимиз ҳақида ўйга толдиради. Вақтида инқилоб жарчиси саналган М. Горькийнинг йирик жанрдаги асарларини ўша пайтларда ҳам ёқтирмасдим. Аммо ҳикояларини севиб ўқирдим. Абдулла Қаҳҳор, Ўткир Ҳошимов, Шукур Холмирзаевларнинг ҳикоялари менга ўзгача завқ беради. Бугун ҳам шу жанрда қалам сураётган Эркин Аъзамов, Абдусайд Кўчинов, Собир Ўнар ва бошқаларнинг ҳикояларини завқланиб ўқийман. Ўзим ҳам ҳикояни шуларга етказиб ёзишга интиламан.

Адабиётнинг жамиятда тутган ўрни ҳақидаги тасаввуримни соддагина баён қилиб кўраман. Назаримда санъат, жумладан унинг узвий қисми бўлган сўз санъати – адабиёт ҳам жамият аъзоларининг фикрий ва руҳий ўсишида ўзига хос вазифани бажаради. Тузи меъёрига келтирилган овқат ейишли ва истеъмолчининг танасига енгил сингиши баробарида унга куч-қувват берганидек, “тузи” меъёрига келтириб айтилган сўз – назмий ёки насрий асар ҳам истеъмолчи – ўқувчи онгига тез ва енгил ўрнашиб, уни улуғ ва эзгу ишларга ундаши бор гап.

Бизга узоқ йиллар адабиётнинг асосий ва энг тўғри методи социалистик реализмдир деб ўргатишди ва шунга оғишмай амал қилишни талаб этиш-

ди. Биз ҳам уларга ишондик ва қаттиқ адашдик. Бугун, мустақиллигимиз шарофати билан онгимизни пешлаб қарасакки, бу метод ижод аҳлини ҳукмрон мафкурага бўйсиндириш, унинг (юмшоқ қилиб айтганда) қулига айлантириш воситаси экан. Ижодкор қайси методда ижод қилмасин, унинг тасвир объекти конкрет инсон, унинг кечинмалари, туйғуларини, инсон сифатида комилликка интилишини ҳаққоний тасвирлаб беришдир. Қисқа қилиб айтганда, ижодкорнинг жамиятда тутган ўрни унинг инсонни ҳаққоний тасвирлаши, яхши ва ёмон томонларини кашф этиши ва шу орқали бани башарнинг камолотга эришувига имкон қадар кўмаклашиши билан белгиланади, деб ўйлайман.

* * *

Адабиётимизда устоз-шоғирдлик аънанаси қадимдан давом этиб келади ва уларнинг каттакичилиги бўлмайди. Юқорида номларини ҳурмат билан тилга олганим Асқад Мухтор ва Мирмуҳсин акалар ёшлари жиҳатидан ҳам, лавозимларига кўра ҳам мендан анча юқорида эдилар. Шунга қарамай, қўлларига берган нарсаларимни эринмай, нуқта-вергулларигага қолдирмай синчиклаб ўқиб чиқишар, зарур маслаҳатларини сира аяшмасди. Ўткир Ҳошимов билан Шукур Холмирзаевлар қарийб тенгдошларим, Тоҳир Малик ва Қозоқбой Йўлдошевлар ёшига кўра кичикроқ бўлса-да устоз мақомидалар. Улардан кўп нарсаларни ўргандим ва ўрганияпман.

Ўтган асрнинг 50-60 йилларида оилаларда ажойиб бир аънана бўларди: бутун оила, кўни-кўшнилари бир уйга йиғилиб, бирор бахши халқ достонларини ўқитиб тинглардик. Бизнинг оиламизда Мухтор акамнинг овози кўнғироқдай вазмин, майин ва жарангдор эди. “Гўрўғли” туркумидаги достонлар, “Ширин билан Шакар”, “Кунтуғмиш” ва бошқа достонларни ўқиганида сел бўлиб тинглардик.

Ҳуройимнинг дор остидаги нолаларидан таъсирланиб, кўзларимиздан милт-милт ёш оқарди, Гўркибой билан Моҳибойнинг бўза ичиб олиб, болаларча қилган қилиқларидан завқланиб, қаҳ-қаҳ уриб кулардик. Энди ундай достонхонликлар йўқ. Кўплар телевизорга термулиб, соатлаб завқли-завқсиз ашулаларни тинглайди ёки маза-бемаза чет эл филь-

мларини томоша қилади. Достон ўқигиси келганлар уйга қамалиб, якка ўзи ўқийди. Шунисигаям шукур!

Достонлар ва бахшиларнинг термалари ижодкор учун ҳам туганмас маънавий хазинадир. Улардан халқ тилининг камалақдай товланишини, образ яратишнинг энг содда, энг қулай йўлларини, қаҳрамоннинг руҳий ҳолатини, ҳис-туйғуларини, орзу-ўйларини акс эттириш усулларини ўрганиш мумкин.

Мухтор акамнинг айтишича, бобокалонларимиздан бири – Фармон девона яхшигина бахши шоир бўлган. Машрабона девоналиги ва ҳаққўйлиги учун одамлар унга ҳам “Девона” лақабини тиркашган. Акам сюжетли “Кўк сигир”, “Ковушим” (“Ковушим” сирасидаги термалар бошқа бахшиларда ҳам учрайди, аммо мазмун ва ифода усулларига кўра улар бир-биридан кескин фарқланади) ва бошқа термаларни завқланиб айтиб юрарди. Бу термаларнинг ҳеч бири хотирамда қолмаган. Бироқ “Кўк сигир”нинг икки мисраси юрагимга (онгимга ёки хотирамга эмас, айнан юрагимга) муҳрланиб қолган. Нимаси билан? Менимча айтимининг оригиналлиги, қисқалиги, соддалиги, оз сўзларда ажойиб ҳолат яратганлиги билан муҳрланган бўлса керак.

Терма мазмуни шундай: қаҳатчилик йилларида бир қашшоқ болаларига едиришга ҳеч нарса тополмай, кичкина кадисини кўтарганича кимсасиз қирадирларга чиқиб кетади. Мақсади овлоқда юрган бирор молни топиб, сутидан озроқ соғиб олиш бўлган. Ёлғиз ўтлаб юрган ва елини тирсиллаб турган кўк сигирга дуч келади. Уни тутиб, қашлаб, ўзига эликтириб соғмоқчи бўлаётганида бир тепиб кадисини синдиради-ю, қочиб боратуриб:

*Жомонлағур кўк сийир
Қуйруғини кўтарди...*

Кўк сигирнинг эгаси, эгасининг болалари ва ўзининг ҳам боласи бор. Уларни тўйдириш учун меҳнат тортиб сут йиғяпти. Уни бегонага бергиси йўқ. Қочаётиб кадисини синдиргани камлик қилгандай, ўғрини мазахлаб кетади. Бахшининг маҳорати шунда-ки, энгил юморга йўғрилган бу

қуйма сатрларда у биронта ортиқча ёки уятли сўз ишлатмайди. “Қуйруғини кўтарди” – тамом-вассалом. Қолганини зийрак тингловчининг ўзи тушуниб олаверади.

Анъана – кенг маъноли тушунча. Қанийди Навоий бобомиздек фалсафийлик ва лиризмни ўхшатиб бугунги насримизга олиб киролсак. Бу ҳам кўхна анъаналаримизни давом эттиришнинг бир йўсини бўларди.

Бир замонларда Ёзувчилар уюшмасининг катта залида тез-тез турли анжуманлар – адабиётнинг долзарб масалалари юзасидан муҳокамалар, мунозаралар, мушоиралар ўтказиб туриларди. Унда катта авлод вакиллари – машҳур шоир ва ёзувчилар билан биргаликда биз ҳаваскорлар ҳам мунтазам қатнашардик. Ўша анъаналар ҳалиям давом этаётган бўлса, ажабмас. Бу бугунги адабиётимизни янада ривожлантириш учун айна муддаодир.

Адабиётимизда қандай иллатлар барҳам топишини истардим? Билмадим... Бу масалада аниқ бир гап айтишим қийин. Кейинги йилларда адабиётимизда рўй бераётган туб ўзгаришлардан етарлича хабардор эмасман. Билганим шуки, адабиётимиз ҳар ҳолда, бир жойда депсиниб қолаётгани йўқ, қадам олиши чаккимасдай. “Унда нега жаҳон адабий ареналарига дадил чиқолмаяпмиз?” – деган савол туғилиши табиий. Менимча бунинг сабабини таржимачилигимизнинг оқсаётганидан қидириш керак. Аксинча сўнгги йилларда ёзилган ўнлаб яхши асарлар аллақачон чет эл китобхонларининг қўлига етиб бориши керак эди. Бу асарларнинг мен ўқиган ўша чет эл адабиёти вакиллари асарларидан асло кам жойи йўқ. Айрим жиҳатлари билан улардан устун ҳам туради...

Турмуш ўртоғим Санталат билан 46 йилдан буён аҳил-иноқ яшаб келяпмиз. Шу давр мобайнида у менинг барча инжиқликларим, оиладаги бор-йўқ, етар-етмасликларга мардона чидади. Уч қиз ва уч ўғилга ота-она бўлдик. Ҳозир ўн етти невара ва битта чеварамиз бор.

Кенжа қизим Адиба адабиётга жуда ҳам қизиқарди. Педагогика институтининг химия-биология факультетини тамомлади. Неварам Гулрухсор шеърятга жуда қизиқади. Айрим машқлари туманимиз газетасида эълон қилинаётир. Аммо шоирлик қисматини тортиб кетоладими-йўқми – буни келажак кўрсатади. Ҳозирча ёзаётганлари менинг илк шеърларим даражасида. Бундан юқорига кўтарилса олса.

“Бугун китобхонлар камайиб боряпти” ёки “Одамлар китоб ўқимай қўйишди” деган гаплар тез-тез қулоққа чалиниб қоляпти. Менимча бу унчалик ҳам тўғри эмас. Ўзим гувоҳи бўлган бир воқеани айтиб берай. Гулистоннинг чайқов бозорида айланиб юрсам, бир кампир роман қидиряпти. Турли дарсликлар, илмий адабиётлар сотилаётган пештахта ёнига бориб, сотувчидан роман сўради. Гўлликка олибми ё бирор нарсасини ўтказиб қолиш илинжидами, сотувчи талмовсиради:

- Болангиз неччинчида ўқийди, момо?
- Тўққизинчини битиряпти... Нимаиди?

– Унда манови китобни оборақолинг, – у аллақандай семизгина илмий асарни пешкаш қилди. – Аммо-лекин болангиз маъза қилади.

Мен воқеанинг нима билан тугашига қизиқиб яқинларида турардим. Сотувчининг кемтик фаҳм-фаросати ва “гул” чиқарган савиясидан ҳайратландим. Секин ёнларига бориб, кампир ушлаб турган китобни қўлидан олдим ва сотувчига узатдим:

– Шу китобга тўққизинчи синф боласининг “тиши” ўтадим, қайси виждон билан уни роман деб пулламоқчи бўляпсиз?! – дедим жаҳлим чиқиб ва унинг ўқрайишига эътибор бермай, кампирни бадиий адабиётлар сотилаётган пештахта томон бошладим...

Яхши бир романни танлаб бергач, қисқа суҳбатимиздан маълум бўлди-ки, кампирнинг невараси дарсдан бўш пайтларида мол-ҳолларини боқаркан. Шаҳарга ота-онаси ёки бувиси тушадиган бўлса яқкаш бир нарсани – роман олиб келишларини талаб қиларкан. Эътибор беринг: у пўрим кийим-бош, анвойи егуликлар ёки ўсмирни қизиқтирадиган бошқа камёб нарсаларни эмас, бадиий китоб сўраяпти.

Бу боланинг бошқаларга ҳам таъсири бўлади албатта. Демак китобга қизиқиш сўнмаган. Фақат китоб савдосини кенгайтириш, тўғри йўлга қўйиш, китоб дўконларини кўпайтириш керак. Биз фарзандларимиз камолини ўйласак, уларни эстетик жиҳатдан ҳам тарбиялашни унутмаслигимиз керак.

Жумагул СУВОНОВА

Юрагида сўзлар жаранги

* * *

Кўзларим...
Кўзингга адашиб,
Туташиган манзиллар йироқми?..
Сўқмоққа сирғалиб тўкилган,
Япроқми,
Нигоҳми,
Сабоқми?..
Фасллар машқингдек, қароқчи –
Гулгунча туғунин чўқилар.
Кўнглимнинг қип-қизил кўйлаги,
Томчилаб тупроққа тўкилар.
Ўтинчим шафаққа эргашир,
Тугаган шамдек бир чораман.
Мен бугун умримнинг уйдан
Ўкинчлар тергилаб бораман.

* * *

Мен йироқлаб кетдим ҳаётдан,
Яшамадим, кулмадим илло –
Хилватларга бадарга этиб,
Мени ҳадсиз синади Худо.

Мен йироқлаб кетдим ҳаётдан,
Куюн эди, тўрт томоним. О-о-о!..
Кўзларимни тун билан боғлаб,
Мендан тонгни яширди дунё.

Мен ҳаётдан буткул узилдим,
Қоп-қора тус олди бу олам.
Кўлларимга китоб тутқазиб,
Йўл кўрсатиб борарди отам.

О-о-о!.. Онамнинг изтироблари,
Мен ҳеч нима тушунмас эдим.
Бу дунёнинг бор зулматини
Шу бир томчи ишқ билан енгдим.

* * *

Табиат тўнини тесқари кийган,
Булутнинг кўз ёши томчилаяпти.
Ким қуёшга интиқ, ким сувга ташна
Ёз. Ёмғир боғларни қамчилаяпти.
Одамзод қизиқ-да,
Қувнаб яшамай
Мазмунсиз умрин ҳам
Шукурга йўяр.
Ҳар куни
Тонгларнинг юзини ювиб,
Вақтнинг қўлтигига қистириб қўяр.

Ишқ эди, ҳа, ёруғ ишқ эди,
Падарим ва волидам тутган –
Мен қоп-қора ниҳоллар экиб,
Қуёш териб олардим ундан.

Ярим аср қувончдан кечиб,
Татиб аччиқ аламли тотни.
Ҳануз унга қайта олмайман,
Сўзларига кўниб ҳаётни.

Жумагул СУВОНОВА – 1961 йилда Ургут туманининг Раҳматобод қишлоғида таваллуд топган. Самарқанд Давлат университетининг филология факультетида таҳсил олган. “Тиллақош”, “Йиғлаётган оҳу”, “Мен сизга дунё”, “Оловли фасл”, “Умр карвони”, «Одамқуш кўшиғи» каби шеъррий тўпламлар муаллифи. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзоси.

Мен
Ҳаётдан
Йироқлаб кетдим...

* * *

Тирикманми,
Борманми мен ҳам,
Тилсиз тошига ўхшамайманми?..
Ўзи билан ўзи оввора
Бир телбадек яшамайманми?..
Ким шодумон ҳаётидан маст,
Ким муҳаббат кўшида танҳо.
Кимни тирик маъбуда этиб,
Ғам уйига ўтқизган Худо.
Мен маломат қилмайман, ахир
Шивирларим раҳмат тилагай.
Қимир этсам, самовотданмас,
Кўзларимдан осмон қулагай.
Суқунатлар, ашкларга гувоҳ
Бу йўлларнинг забони жим-жит.
Чучмомалар, ялпизлар ҳиди,
Уйғотмоқчи бўлади умид.
Лек, рост гапи арзон дунёда
Қадр турса тутдек тўкилиб.
Кўрпачада ўтирса ёлгон,
Фаҳш ва риё яшаса қулиб.
Мен қуёшга боқиб, сўрайман
Тирикманми...
Борманми, сен айт?!..
Мавжуд бўлсам, нега ўлмайман...
Тириклар, жим яшаётган пайт?!..

ДАРАХТ

Чорбоғимга гард тегмасин деб,
Зарбалардан бўлмайин карахт.
Нихолларин бўрон, довулдан
Пана қилиб яшайди дарахт.

Юксалади тонглар чўққида,
Қуёш каби ялтираган шаҳд.
Аёзлардан, қордан чўчимас,
Зафар қучиб гуллаган дарахт.

Қўл узатган яхши-ёмонга,
Ёқса ларзон мевасин тотти.
Япроқлари япроқмас – бургут,
Буталари бўлар Ғироти.

Бир лашкардек тўпланади у,
Куз тўкилиб, қишида тўнмайди.
Ҳар бутаю шохи қўлласа,
Бу дарахтни енгиб бўлмайди.

Ҳаёт дарсу сабогин бериб,
Юрагига тугиб улкан аҳд.
Шамолларга кўксини кериб,
Савлат тўкиб яшайди дарахт.

* * *

Денгиз...
Сувга термуламан жим,
Жимир-жимир қилади
Дунё.
Бир бекўнгил
Кўнгил сўраса
Қандай жавоб қиласан,
Худо?!..
Марҳаматинг
Ҳимматинг чексиз,
Тилимдан сўз териб ўтирма.
Нима берсам олар экан деб,
Бўм-бўш юрак бериб ўтирма!..

* * *

Беҳаловат тунлардан бугун,
Ҳаловатлар тиланиб, инграб
Дунё ишқдек маҳзун дардини,
Адоғига етарми тинглаб.
Қорайгандан қорайиб, ўксиб,
Сочларини тараса оқишом.
Тонг отар чоғ юзидан ўпиб,
Яноғида ухласа ором.
Юрагини ювиб шабнамда,
Димоғида бинафша атри,
Муҳаббатни бағрига босиб,
Тўкиларми дунёнинг дарди?..

* * *

Жуда кичкинадек
Туюлар бугун,
Менга бу дунёнинг
Ҳар бир қадами.
Ахир қандай қилиб
Беркитиб юрдим,
Ичимдаги
Улкан одамни?!
Бугун у тан олмайин

Қаришлиқларни,
Шамол, довулларда
Кетиб бормоқда.
Қитъаю денгизлар
Қўлини боғлаб.
Битта бармоғида
Тутиб бормоқда.
Балки бунга гаши келар
Шамолнинг,
Ё чақмоқ чинқирар
Қилганича ор.
Лек унинг дилида
Қудрат тимсоли,
ИНСОН деган буюк,
Бир тушунча бор!..

* * *

Билмадим...
Қанчага етади умрим,
Ё қанча чидайман
Битта кулмасдан.
Тишларим синдириб
Юбормай тилим,
Одам бўламанми,
Шоир бўлмасдан?!

* * *

Мени оппоқ тонглар
Қилади таъқиб,
Қаерга бораман
Ўзимдан қочиб.
Охирги далани
Кесиб ўтгунча,
Яшай оламанми
Кўзимни очиб?!..
Панд берар

Ҳаволар сабоқларимга,
Мени имлаган тун
Эгни жиққа ҳўл.
Дам-бадам олдимга
Чиқиб, депсинар,
Пойимга сапчилаб
Бораётган йўл.
Мени оппоқ тонглар
Қилади таъқиб...
Бардошим етарми
Тундан ўтишига.
Тогни кесиб чиқиб,
Осмонни тутиб,
Жонимни тонгларга
Нисор этишига...
Мени оппоқ тонглар
Қилади таъқиб...

* * *

Тун ёришар –
Дард ўта бошлар,
Тугар тилсиз
Жаранглар жанги.
Сукут жонга
Буров солса ҳам,
Юрагимда сўзлар
Жаранги.
Изиллайди
Овозсиз садо,
Гоҳ заминга,
Гоҳ кўкка боқар.
Ким билади,
Балки
Унга ҳам,
Менинг шундай
Яшашим ёқар.

Йўл

(фалсафий роман)

Расмларни Оловиддин Собир ўғли чизган.

Улуғбек ҲАМДАМ – 1968 йилда Андижон вилоятида туғилган. Тошкент Давлат университетининг филология факультетида таҳсил олган. “Мувозанат”, “Исён ва итоат”, “Сабо ва Самандар”, “Узоқдаги Дилнур” каби қатор китоблар муаллифи. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзоси.

Мен бир ожиз томчиман, аммо юрагимда уммон соғинчи яшайди.
Мавлоно Румий

зот сенинг сукутли ҳолингга қараб туриб, сен айтиб бермоқчи бўлганингдан кўпроқни англаб олиши мумкин, ахир! Шоир айтгандек:

ТУШДАН ОЛДИНГИ ВОҚЕА

Овоз келди! Ово-о-оз!.. Эшитяпсизми, ғойибдан бир овоз келди! Дунёларни тўлдириб эмас, йўқ, балки йўл каби узун, йўл каби сирли-сеҳрли овоз келди. Бақирган эмас, шивирлаган овоз! Лекин шундайки, мен уни эшитдим. Эшитдимгина эмас, унга томон бутун вужудим ила талпиндим ҳам. Ва ҳаммаси, шу тобда сиз қуйида ўқийдиган ҳаммаси ботинимда чақмоқдек чақиб, ёришиб пайдо бўлди...

ИЛК ТУШ

Шундай қилиб, ҳаммаси, ичимиз ва ташимиздаги “ҳаммаси” аввалда бир нуқтада жамланган эмиш. Аммо бу шундай нуқта эмишки, ҳозирги она заминимиздан минг, миллион ва ҳатто миллиард чандон катта экан. Ана ўша катта, аммо битта нуқта кунлардан бир кун (аслида, у вақтларда кун ва тун деган тушунчанинг ўзи бўлмаганмиш...) ич-ичидан қаттиқ портлабди! Натижада нуқтанинг сонсиз-ҳисобсиз парчалари атрофга сочилиб кетибди. Парчаларнинг айримлари бориб етган жойига ғуж бўлиб тушибди, айримлари эса коинот бўйлаб тарқалибди. Аслида, “жой” деганимиз ҳам, “коинот” деганимиз ҳам ана шу нуқтанинг портлашидан, унинг ичидан ҳосил бўлган бўшлиқдан бино бўлибди... Хуллас, шу тарзда сиз билан биз кўриб, сезиб, билиб турган олам пайдо бўлганмиш. Ким билди дейсиз, балки сизу ҳам ана шу нуқтанинг ичида бўлганмиш-у, портлашдан сўнг сайёрамизга келиб қолгандирмиш. Балки портлаш бор-йўғи кўзимиз ўнгида тортилган парда бўлиб, ҳақиқий сир унинг ортида яшириндир. Биз ҳам унинг ортидан – олис-олислардан келаётгандирмиш... Лекин ҳаммасидан ҳам нақди шуки, курраи заминимиз ўша Буюк Портлашдан учган бир учкун экан. Нима бўлгандаям, вақти-соати етиб коинот, унинг ичида эса турли сайёралар, жамодод, наботот, ҳайвонот ва одамийзод пайдо бўлибди. Ахир, “Бўл!” дея амр этилмаганмиди азалда!..

Кўрганим туш эканлигини вақтлар ўтиб, қайта-қайта туш кўравергач, англай бошладим. Биринчи сафар эса мен тушимни ҳаётимнинг давоми деб ўйлабман. Эҳтимол, қачонлардир яна шундай ўйлашга мойил бўларман, лекин ҳозир уни туш, яъни нақд ҳаётимнинг бир сояси деб билдим. Чунки тушимда менга аён бўлган воқелик ўнгимдагига кўп-да ўхшамас эди. Хуллас, мен қайдадир, узоқ-узоқларда учиб юрган эканман. Аслида, узоқлик шу тобда турган жойимга нисбатандир, чунки ўша жойда эканман, ўзимни узоқда деб билмас эдим-да. Ҳодиса шундоқ рўбарўмда – кўз ўнгимда содир бўлибди! Мен воқеа ўчоғига шу даражада яқин эканманки, туриб-туриб, унинг мендан ташқарида эмас, йўқ-йўқ, балки мен билан бирга, ҳатто менинг ботинимда рўй берди, деб ўйлаб кетарканман. “Ботиним” деганим, назаримда, миямнинг ичи бўлса керак. Зотан, у ерда ҳали-ҳануз ана шу илк ҳодисага ўхшаброк кетадиган портлашлар юз бериб туради. Нимасини айтай? Ҳаммаси бирам мураккаб ва сирлики, баъзан гапиргандан гапирмай жим турган беҳроқми, деб қоламан. Зеро, тафаккурли

*Мен қуйласам, қуйларим хил-хил,
 Мен ўйласам, ўйларим хил-хил.
 Жимликларим ранго ранг менинг,
 Овозларинг етарми сенинг?..*

Майли, шоирнинг жимлиги ўз йўлига. Қолаверса, сукутни тўғри тушунадиган ҳам – анқонинг уруғи. Яхшиси, ота-боболаримизнинг изидан юриб, ўзимни бе-миннат дастёр сўзларга топширайки, бундан буён менинг менлигим ана шу сирли сандиқчаларга омонат бўлсин!..

КЕЙИНГИ ТУШ

Орадан бир ҳафта ўтиб, тагин бир туш кўрдим. У аввалги ғаройиб тушнинг давомидек туюлди. Чунки чексиз бўшлиқ ва унда сочилиб ётган миллиардлаб нуқталар кирганди тушимга. Улар ҳар хил ўлчов ва шамойилда бўлиб, бири турфа рангларда ялтиллаб товланса, бошқаси қорайиб кўриниб турарди. Мен эса... аллақандай кичик бир парчанинг бағрида қаёққадир яшин тезлигида учиб борардим. Эҳтимол, йўл, менинг йўлим ана шундай бошлангандир, дейман туриб-туриб ҳозир ўнгимда. Балки адашаётгандирман, Катта Портлашдан сўнг ўша улкан нуқтадан ушалиб кетган ва шу тобда ичида мен бўлган парчадаги сайру саёҳатим бор-йўғи навбатдаги сафаримдир. Ҳозир мен буни билмайман, аммо умид қиламанки, қачонлардир ҳаммасини билиб оламан. Чунки мен ҳаммасини билиш, билган эса яна Асл Ватанимга қайтиш учун йўлга чиққанман-да...

*Кишики, тарк айлади ўз аслини,
 Қайта истар рўзгорин васлини...*

Лекин чалғиш жуда осон. Жимитдеккина бир сабаб билан ҳам инсон йўлдан адашиши ва буни ҳеч қачон ўзи билмай яшаши мумкин...

КЕЙИНГИ ТУШНИНГ ДАВОМИ

Хуллас, мен саман от янглиғ миниб олган парча узоқ учиб, ниҳоят, ўзидан минг, балки миллион карра катта бошқа бир парчага келиб урилди. Бу ҳам яна бир портлашни ҳосил қилди. Олам гўё чақмоқларга тўлиб кетди, ҳар томонга сон-саноқсиз учкунлар билан бирга мен исмини сира билмайдиган турфа хил чангу тўзон кўтарилди. Натижада катта парчанинг бағри қайнай бошлади. У шунчалар узоқ қайнадики, сиз билан бизнинг ҳозирги тушунчамизга кўра орадан миллиард йиллар ўтди. Ниҳоят, у совида. Оқибатда биз бориб тушган жойда суюқлик, яъни сув пайдо бўлди, сув!..

Ўзимга сачраган муздек сув томчиларидан чўчиб уйғониб кетдим. Қарасам, отам менга жилмайиб қараб турибди. (Унинг отам эканлиги ботинимда ёзилган эди. Ботиним эса, қулоқ оссам бас, ҳаммасини менга шивирлаб турарди). Отамнинг муддаосини сўзсиз тушундим: йўлга тушиш лозим, эшитяпсизми, Йўлга!

(Ҳа, шу ерга келганда мен кўзларимни очдим ва ўзимни сайёрамиз кучоғидан топдим. У ерга қачон ва қай тарзда келиб қолганимни эса билолмай қолдим...)

УЧИНЧИ ТУШ

Бир маҳал қарасам, уфқларга туташган йўлда отам билан ҳорғин одимлаб бораётган эканмиз. Манзара ўнгимиздагини ёдларга солармиш. Чанқабмиз, худди ўнгимиздагидек. Қаршимизда ястаниб ётган, боши-кети кўринмайдиган сахро чайқалиб, кўзларимизга катта-катта ҳовузлар бўлиб кўринар эмиш. Тинкамиз қуригандан қуриб, ҳолдан тойиб йиқилиб қолган пайтларимиз дам отам мени, дам мен отамни суяб олдинга ҳаракатланар эканмиз. Олдинда эса уммон бор эмиш. Тавба, бу билги қаердан кела қолдиди? Ўзим ҳам билмайман. Аммо у бор эмиш. Шунисини билармишмиз. Унинг борлигига қаратилган умид бизни ўрнимиздан қалқиб, кундуз куни қуёшнинг омонсиз тиғи остида, кечаси суяк-суяккача ўтиб кетадиган ёқимсиз совуқ остида, аҳён-аҳёнда кўтарилиб турадиган, кўз очирмайдиган аччиқ шамолда – чўлу биёбонда яна ва яна қадам ташлашга ундар эмиш. Эртақларда айтилганидек, йўл юрибмиз, йўл юрсак ҳам мўл юрибмиз. Ниҳоят, кўзланган манзил – уммонга етиб келибмиз. Лекин чўллаганимизга қарамай, ўзимизни жимирлаб турган сувга урмабмиз, ажаб, аксинча, соҳилда тўхтаб, унга жимгина кўз тикибмиз. Шу пайт денг, уммон қаъридан аллақандай гулдираган сас пайдо бўлибдию тобора биз томонга ёвуқлаша бошлабди. Аммо негадир ҳайиқмабмиз. Ортга тисарилмабмиз ҳам. Гулдирак кучайгандан кучайиб бизнинг қулоқ пардаларимизни йиртгудек кучга тўлганда, мавжланиб ётган уммон кутилмаганда чайқалмакка тушиб, кўз олдимизда ҳайратангиз манзара кўкрак керибди: олис-олисларда осмонпар уй баландлигида тўлқин пайдо бўлибдию қирғоққа, биз томонга ўрмалаб қолибди. Менинг нигоҳимни тўлқин, унинг учларида пайдо бўла бошлаган шакллар ўзига тортибди: қараб турсам, улар турли қиёфаларга кира бошлабди. Айтишим жоиз, мен бу қиёфаларни илгари сира кўрмаган эдим. Аммо шуниси қизиқки, мен уларга исм бера бошлабман. Мана, мисол учун, тўлқиндан бир парча ажралиб чиқибдию аллақандай махлуқ қиёфасига кирибди ва мен унга балиқ деб ном берибман. Дам ўтмай эса бирданига балиқлар кўпайиб кетибди, уларнинг айримлари ҳатто секин-аста шаклу шамойилини ўзгартириб, турли-туман ўзга қиёфаларга айланишибди. Мен баланд-баланд тўлқинлар кучоғида судралувчи, ўрмаловчи, чопувчи, юрувчи, ниҳоят, учувчи махлуқларни идроким ила илғай бошлабман ва уларнинг ҳар бирига исм қўйибман: диназавр, ихтиозавр, мамонт, тимсоҳ, илон, эчкамар, ўргимчак, ниначи, фил, маймун, каптар... Уларнинг орасида эсимда ёрқин сақланиб қолгани – отлар бўлибди. Оппоқ отлар! Тўлқиннинг оғзидаги кўпикка ўхшаган ойдin отлар! Улар шунчалар гўзал, шунчалар маҳобатли эканки, уммондан ажралиб қуруқликка чопиб чиқиб кетаётганларида ирғиб устларига миниб олгиларим келармиш...

Кейин мен одамларни кўрибман. Жуда кўп одамлар пайдо бўлибди тўлқинлар кучоғида! Улар сувдан чиқишибдию қалдирғочнинг болаларидек (ҳа-я, бу ўхшатиш ҳам менга кейинги миллиард йиллардан ме-

рос. Чунки мен одамлар сувдан чиқиб кетаётган ўша паллада қалдирғочнинг болалари тугул, катта бобосию катта момосини ҳам кўрмаган, бинобарин, улар ҳақида ҳеч нарса билмас эдим-да!) тизилишиб бир ёққа қараб юра кетишибди. Шунда мен отамга, отам менга қарабмиз. Ичимиздаги ташналик қониб, нима-ларнидир тушунгандек бўлибмиз. Ажаб, во-о, ажаб!..

Шу ерга келганда мен уйғониб кетдим, уйғониб...

ЗАМИНДАН САМОГА ПАРВОЗ

Ўшанда илк бора учоққа ўтирдим. Борлиғимни аллақандай ҳаяжон босди. Ахир, мен ҳозир куш мисоли парвоз қиламан!.. Шундан юрагим така-пука бўлаёттир. Аммо уни қўлга олишим шарт! Ўзимга ўзим: “Бу темир қанотларда кунда дунё бўйлаб миллион-миллион одамлар сафарга чиқадилар ва эсон-омон манзилларига етиб борадилар, бас, сенга ҳам жин урмайди, хотиржам бўл!” дейман-у, барибир, туғёнларимни жиловлай олмай ўрнимда типирчилайвераман. Аслида, мен “бизга бирон кор-ҳол бўлади” деб қўрққаним йўк, асло, балки “нимадир, ҳаётимда қандайдир янгириш юз беради” деб ҳаяжонланар эдим, холос. Бе-е, нималар дея валдираяпман ўзи? Ахир, сизга бу ҳақда эмас, бутунлай ўзга нарса тўғрисида гапирмоқчи эдим-ку! “Мен не дейман-у, кўбизим не дейди?” деганнинг ҳолига тушиб қолганимни-чи!

Мақсадга кўчсам. Учоқ осмону фалакка кўтарила бошлаганда мен пастда қолиб кетаётган ерга разм солиб ҳайратга тушдим. Чунки у тобора кичрайиб, турланиб, тамомила ўзга қиёфага кираётганди. Вақт ўтар, учоқ яна ва яна юқорилар, замин эса тобора кичрайиб борар, бунга сайин ботинимда ажиб бир ўзгариш содир бўларди. Ҳадемай, булутлар жуда пастда қолиб кетди. Биз булутлар устида уча кетдик. Шунда... оҳ, шунда заминнинг ҳолини кўрсангиз эди! Йўк, адашдим, кўргансиз, албатта, энди тасаввур қилсангиз, тушунсангиз, ҳис қилсангиз эди!.. Замин ўзининг мен билган салобатини, залворини бирданига йўқотиб қўйди! Эшитяпсизми, бой берди! Менинг бир инсон сифатидаги ташвишларим, дардларим, режаларим, қувончу қадарларим... барча-барчаси ўша заминда, қуйида қолиб кетган ерда қоим эди. Энди ундан узоқлашганимиз сари ана шуларнинг ҳаммаси бир лаҳзада шундоқ кўз ўнгимда эриб, булутларга қоришиб кетса бўладими?.. Мени банд этган борлиқ ўйларим тубанларда қолган ер қурраси янглиғ тобора кичрайиб, битта нуқтага айланиб борарди. Нуқтанинг бўлса, нимаям қадри, аҳамияти бўларди?..

НУҚТА

Садо келди. Садо!.. Мен унга беихтиёр қулоқ солиб қолдим, беихтиёр...

“Қуръоннинг сири “Фотиҳа” сурасида, “Фотиҳа”нинг сири “Бисмилло”да, “Бисмилло”нинг сири “Бе” ҳарфида, “Бе” ҳарфининг сири остидаги нуқтасида ва мен – инсон ўша нуқтамен”... дер эди садо...

КОВУШ

Кузатсам, уммондан айрилиб чиққан издиҳом бир томонга ошиғич кетиб бораяпти. Мен эса, негадир четда, томошабинга ўхшаб қараб турардим. Турдим-турдим-да, сафга қўшилгим, оқимнинг ичида бўлгим

келганини ҳис қилдим ва беихтиёр олдинга талпиндим. Чунки мен истакларга тўлиб-тошиб юргандим. Ўз ҳолича бу истаклар истаклигича қолар эди назаримда. Хоҳишларимнинг рўёбга чиқмоғи учун одамлар дарёсига кирмоғим шарт бўларди. Ахир, мен илгариям шу қаторда эдим, буни юрагим айтиб турибди, фақат нима учундир ҳозир канорга чиқиб, уларни кузатяпман. Балки бунинг ҳам бир сиру синоати бордир, балки шунчаки бир тасодифдир, билмадим. Хуллас, ҳар қанча истасам ҳам сарпойчан бўлганим боис издиҳомга қўшилолмай, бир жойда депсиниб қолавердим. Мени бу заминга қадар келтирган ковушимни ечиб бошқасига алмаштириб олишим керак эди. Эски ковушни-ку ечишга ечибман, лекин янгисини тополмай ҳалак эдим. Фақат шундагина бу ердаги ҳаётим бошланар эди, йўқса йўқ...

Одамлар дарёси тўлқинланиб рўпарамда оқиб ётибди. Бу дарёнинг на боши кўринади ва на адоғи, иккала томониям уфқларга тутшиб кетган. Оқим чинакамига оқим бўлиб, одамларнинг шаклу шамойили кўзга илганмас эди. Аммо улар шу ерда, оқимнинг ичида, оқимни ташкил қилиб турардилар. Ҳа, одамлар – оқим, оқим эса одамлар эди. Уларни мен кўзларим билан кўролмасдим, худди улар мени кўролмаганларидек. Чунки на уларда ва на менда кўзлар бор эди. Кўзлар йўқ эди-ю, улар мени, мен эса уларни кўрар эдик...

Билиб турибман, “кўзсиз қандай қилиб кўриш мумкин?” деган савол миянгизда айлана бошлади. Лекин бори, гапнинг пўсткаллеси ҳам – шу. Бизларда нафақат кўз, балки бош, кўкрак, қўл, оёқ... хулласи калом, ҳеч қандай аъзо, бир сўз билан деганда, тананинг ўзи йўқ эди. Айни дамда борлиқ нарсани кўрар ва ҳис қилар эдик. Биланиҳоя, ана шу ҳолимда оқимдан четда қолиб кетаётганим менга алам қилиб турарди. “Нега, нима учун мен қолиб кетяпман? Ахир, ҳамма кетиб бораяпти-ку!..” дейман ўзимга ўзим. Чунки алам ҳам бекор жойда пайдо бўлгани йўқ-да. Мен ўз моҳиятимни ҳаракатда кўрар эдим. Фақат ҳаракатгина менинг менлигимни намоён этар эди. Қолган вақт эса мен мавжуд эдим-у, аммо билинмас ва кўринмас ҳолатда собит турардим. Мақсадимга етмоғим учун менга ҳаракат керак, ҳаракатланиш учун эса восита – ковуш зарур эди. Нима учунлигини билмайман. Балки биларман ҳам. Билимим қайдадир ботинимда кўмилиб ётган чиқар. (Худди шу тобдаги ўзимдек. Ахир, мен ҳам айни чоғда йўқман, тўғрироғи, йўқдекман, аслидачи, борман!) Фақат уни топиб келиб сизнинг олдингизга қўйгани фурсатим йўқ. Назаримда ковуш бу – шакл эди, кўриниш ва билиниш шакли. Бас! Қолганини сизга баён этолмайман. Чунки шу тобда уни, заминбоп ковушимни дарҳол топишим лозим. Уни топсам, менгагина эмас, сизга ҳам барчаси аён бўлар дейман ўзимча...

Шунинг учун ҳам ҳафсала билан ковушимни қидиришга тушдим. Тақдир ёрлақаб, уни топсам, дарёдек оқиб бораётган мана шу одамлар наҳрига бирпасда қўшилиб оламан. Буни билиб турибман. Кейин... кейин мен ўз йўлимда давом этаман. Азалий (балки қадимийдир...) йўлимда... ва яна... абадий йўлимда, эҳтимол...

Воқеан, ковушни топиб оқимга қўшилиш истаги ўзининг ҳадди аълосига етганда муродимга қовушдим. Ўзи ҳамини шунақа. Бирон нарсани астойдил ва жуда қаттиқ истадимми, бас, у қаршимда пайдо бўлади ёки

мен унинг қаршисида. Оҳорли ковушимни кийдим у ўзимни кўрдим: кўзларимга (демак, аввал-бошданок ботиний кўзларим мавжуд бўлган!) дастлаб ковуш кийган оёқларим чалинди. Кейин тиззаларим, белим, қўлларим, елкаларимни кўрдим. Во ажаб, мен навқирон ёшда эдим! “Буни қаердан билад қолдинг?” демоқчимисиз? Билмасам, боя айтдим-ку, ботинимга қулоқ тутсам, у ерда ҳамма саволларнинг жавоби бор, деб. Фақат жавобни ҳар доим ҳам олабилмайман, у қандайдир сирли: маълум пайтлардагина менга бағрини очади, қолган вақтлар эса думини ҳам ушлатмайди. Ўйлашимча, жавобни олмоғим учун менинг шу жавобга тайёр ва муносиб ҳолга келмоғим зарур бўларди.

Узун гапнинг қисқаси – жадал бориб оқимга кирдим. Энди одамлар ҳам менинг шаклу шамойилимга ўхшаш қиёфада менга кўрина бошлашди, худди мен уларга кўринганимдек. Ўзимни кўриб-танишим билан ботинимда бир саволга дуч келдим: мен қаердан келдим у нега келдим ва қайга бораяпман?..

КИРИШ

Алқисса, юра-юра бир маҳобатли иморатнинг қаршисидан чиқиб қолдик. Уни иморат деб ҳам бўлмасди. Усти тим билан ёпилган, ҳайбати шу қадарки, қарши тарафдаги уфқни тамомила тўсиб қўйган, сонсаноксиз эшиклари бор бир мўъжизакор қурилма. Одамлар оқими ҳар қанча катта бўлмасин, улар сира бир-бирига халал бермай ўша эшиклардан бемалол ичкари кириб кетишяпти. Яъни, кириш олдида тўпланма ҳосил бўлгани йўқ. Мен ҳам эл қатори ичкариладим. Бу ерда қурилманинг асосий бўлимига ўтиш олди бир тайёргарлик жойи бор экан. Худди унинг кириши – даҳлиз бор-ку, шунга ўхшаш. Хуллас, ҳамма шу даҳлизга етганда негадир ковушини ечиб, бир чеккалик қўйиб бўлгачгина йўлида давом этаётган эди. Ҳайрон бўлдим ва хаёлимга “бу ер Худонинг уйи – ибодатгоҳмикан?” деган ўй келди. Кейин кўпга эргашиб мен ҳам арзанда ковушимни ечдим-да, ялангоёқ одамлар дарёсига шўнғидим. Ичкарига кириб бўлгач эса ковушимни қайтариб беришди, ажаб...

Қаерга кириб қолганимни дабдурустдан ҳам, кейин ҳам тузукроқ фаҳмлай олмадим. Аллақандай таниш ва айни пайтда бегона жой. Худди сиз билан биз ҳозир биладиганимиз – бозорга ўхшайди. Кўрганларимнинг бирон ерида ғайритабиийлик йўқ эди: одамлар гуруҳ-гуруҳ бўлиб рўпарасидан чиққан расталарга ўзларини уришаётганди. Яъни ким қайси эшиқдан кирган бўлса, шу эшик қаршисида бир раста жойлашган эдики, истар-истамас шу йўлакка оралаб, кўздан ғойиб бўлишаётганди.

Эшик ва раста бошланмаси орасида бир чақиримча жой бўлиб, раста учун ҳозирлик ерига менгзарди. Шу масофани одимлаб босиб бораркан, тагин одамларни кузата бошладим: кими қўлига болға олар, кими кетмон, кими қоп, кими эса мен илгари ҳеч кўрмаганим аллақандай матоҳга ёпишарди. Ёнимдаги раста бошида эса жойнамоз тарқатилаётганига кўзим тушди. Унинг нарисидида эса худди шу тарзда кип, зуннор, хоч ва ранг улашилаётган экан. Шунда ўз қисматимга қизиқиб йўлагимга қарадим: оппоқ сочсоқоли нақ кўксига тушадиган бароқ қошли мўйсафид

қўлида қоғозу қалам билан менга қараб турарди. Шунда билдимки, мен тушган йўлнинг йўловчилари унчалик сероб эмаскан. Ҳайрон бўлиб мўйсафидга яқинлашдим. Лекин негадир саломлашмадик. Келганимнинг ўзида салом бор бўлгани каби унинг туришида алик мужассам эмиш. У ўсиқ оқ қошларининг остидан менга синовчан назар ташлади, бу билан гўё “қани-чи, сенинг қўлингдан нима келаркин?” дегандек бўлди. Ҳар ҳолда, менга шундай туюлди. Балки у ҳаммасини билар. Яъни ичкарининг баланд-пастини, унда бизни нималар кутаётганини, бошимизга нелар тушишини ва яна биз нималарга қодир эканимизни... Тагин ким билсин...

ТИТРОҚ

Донишманд қиёфали мўйсафиднинг қўлларидан қаламу қоғозни оларкан, ботинимда бир титроқ турди ва у зум ўтмай бутун вужудимга ёйилди. Титроқ тим остига, ўз чекимга тушган растага қараб бораётганимда ҳам сира босилмади. Қаранг, у кейинроқ ҳам – растага қадам қўйганимда унинг бениҳоя кенг ва яна шунча ранго ранг манзилларини йўқлаганимда ҳам вужудимни тарк этмади. Шунда мен ғайриихтиёрий равишда ўша титроққа қулоқ бердим. Ажабо, унинг ўз оҳанги бор бўлиб, бу оҳанг мен билган бирон бошқа оҳангга ўхшамасди. Унда мусиқийлик билан мазмунийлик деймизми, шунга ўхшаш кўп жиҳатлар қўшилиб, уйғунлашиб кетганди.

Оҳанг дарҳол мени ўзига жалб этди. Мен уни ёқтириб қолдим. Худди шу оҳангда саёҳатим давомида кўрган-кечирганларимни мўйсафид тутқазган қоғозга қитирлатиб ёза бошладим. “Хўш, нималарни кўрдинг?” – дейсизми. Айтай: мен тушган раста қолган расталардан хиёл тепароқда жойлашган эди. Унинг ҳар кунжидан бошқа расталар худди кафтдагидек яққол кўзга ташланарди. Шунинг учун кетмон билан растага кирган нима қияптию калькуляторга ўхшаш матоҳни кўтарган киши нима юмуш билан банд – ҳамма-ҳаммасини кўриб-кузатиб борардим. Кейин кўрганларимни мушоҳада қилиб, саралаб, ичимдаги титроқ оҳангида қоғозга дарж этардим. Ёзганларимни эса одамлар ўқишар, уларни бир кўзга билиб бўйу бастларини, афту ангорларини обдон томоша қилишар, ўзаро нималарнидир гаплашишар, хулосалар чиқаришар, мен томонга миннатдор ёки норози нигоҳ ташлашарди.

БОЗОР

Айниқса, қоп-қанор кўтариб тимга кирганларнинг ҳад-ҳисоби йўқ эди. Яна-чи, улар эгаллаган майдон шу қадар мўл-кўл эдики, бир қарашда дунё шулардан иборатдек туюларди. Бу раста ўз ичида турфа бўлақларга бўлиниб ҳам кетганди: бир томонда ҳайвонларнинг қон силқиб турган каллалари осилган гўшт дўконлари, бошқа томонда хилма-хил энгил-бошлар илинган тайёр кийим-кечак расталари, бери ёқда кўзни қамаштирадиган олтин кумуш тақинчоқлар, нарироқда эса қандолатчилик пештахталари... эҳ-ҳе-е-е, инсон хаёлига келиши мумкин бўлган нимаики бор, бари сотиладиган, бари сотиб олинадиган жойлар шу ерда эди. Одамни айтмайсизми, шунчалар тирбандки, дарё-дарё оқиб келаётганларнинг деярли ҳаммаси

ўзини шу ёққа уришади. Гўё у ерга кирмоқ бору чиқмоқ йўқ. Симобдек қайнайди-я! Беихтиёр мен уларни кузата бошладим. Ҳатто анави расталарда юрган кишилар ҳам шу ёққа мўралаб-мўралаб қўйишади, йўлини топганлар эса бош суқиб келаверишади. Чунки бу растанинг шовқиниям нақ оламни бузади-да! Қулоғинг қар бўлсаям кўзинг билан “эшитиб” маҳлиё бўлаверасан гўё. Шунданми, бу ерга одам зоти сиғмай, расталари кундан кун шишиб, қўшни ҳудудлар майдонини ўзига қўшиб-чатиб, семириб борарди. Бу ҳол мени жуда қизиқтириб қўйди. У ерга қарайвериб ўзимнинг ҳам кўнглимда ҳавас уйғонганини сезмай қопман, денг. Сезганимда эса мен ўзимни кийим-кечак растасидан топдим. Аввалига ҳайрон бўлдим, кейин эса кўникиб кетгандек ёки кўникиб кетарман деб юравердим. Қарасам, у ер гавжум, қизиқарли ва қулайроқ чиқиб қолди. Маза-ли овқатлар ҳам, турли-туман энгил-бошлар ҳам, саржин-саржин бойликлар, от-уловлар ҳам шу жойда экан. Қизларини айтмайсизми, қизларини! Нақ жонингизни олади-я! Йўқ, улар олмайди, балки ширин жонингизни ўзингиз қўшқўллаб топширасиз-қўясиз. Мана, нима учун бозор расталари бунчалар тиқилинч экан...

ОТА ВА ОНА

Оқимга кириб, унинг равишида бирданига эл қатори юриб кетиш мушкул чиқди. Унга ўзимни урдиму бирдан тақа-тақ тўхтадим. Чунки оқимни ёриб ботинга киролмадим. Унинг кўзга кўринмас аллақандай пардаси бор эканми, хуллас, зирҳдек тўсиқ мени тутиб қолди. Шунда оқимнинг бағридан икки киши чиқиб келиб икки қўлтиғимдан тутганча ичкарига олиб киришди. Илгари ҳам мавжуд эдилар, лекин янги шаклу шамойилда уларни илк бор кўриб турардим-да! Озгина фурсат ўтиб мен уларнинг бирини Ота, бошқасини эса Она деб атаб бошладим. Улар менга Инсон деб ном беришди, Инсон! Умуман, мен шу ерга, оқимга киргачгина ўзимга ўхшаган зот вакилларини танидим. Бу зот одамийзод деб аталаркан ҳамда у икки жинсга бўлинаркан: отамга ўхшаганлари эркак, онамга ўхшаганлари эса аёл...

Оқим шиддатли эди. Агар ота-онам бўлмаганда, тан олишим керакки, мен у издиҳомда яшаб қололмасдим. Буни у пайтлар билмас, ўйламас ҳам эдим. Ҳаммасини кейинчалик англаб етдим. Чунки ўша сиз билган қовушни топиб кийгач, мен, аввало, инсоннинг инсонга бўлган меҳру муҳаббатини ҳис қила бошладим. Буни даставвал отаму онамдан кўрдим. Ўз ҳолича гувланиб-тўлғониб оқиб ётган оқим, ўйлайманки, мени хув ташқарига, ўз бағридан четга чиқариб ташлайдиган сиёқда эди. Лекин падарим ва волидам бунга йўл қўймади: ҳар доим, ҳар қандай вазиятда ёнимда метин қоядек турдилар, йўлнинг изғирингли шамолларидан мени кўридилар. Шунданми, кўзимга кимки кўринса, ҳамма-ҳаммасини яхши кўра бошладим. Чунки вақт ўтгани сайин атрофимда ота-онамдан ўзга кишилар ҳам борлигини, улар мен билан мулоқотга киришаётганлигини кўриб-билиб турардим. Улар менга талпинганидек, мен ҳам уларга қараб интилардим. Айни дамда, одамийзод ўз йўлида саф-саф бўлиб юриб борарди. Табиийки, биздан олдинда, биздан орқада ва биз билан бир сафда ҳаракатланаётганлар бор бўлиб, мен аввало улар билан гаплашдим.

МУТАКАББИР КИМСА, ДҮСТ ВА ДУШМАН

Нафсиламрини айтганда, олд, ён ва орқа қаторда бораётганларнинг ҳаммаси бир-бирларига жудаям ўхшашиб кетарди. Айниқса, узокроқдан боқилганда йўловчилар икки томчи сувдек бири бошқасига менгзарди. Уларни тафовутлаш учун эса яқиндан, жудаям яқиндан туриб қараш керакдек туюларди менга. Худди шундай, мен аввалига олд, ён ва орқа сафдагиларни бир хил кўрдим, ўхшаш билдим. Бора-бора эса улар бир-бирларидан нақадар фарқ қилишини илғай бошладим. Назаримда, ҳамма гап инсоният эҳтиёжю мана шу эҳтиёжни қондиришга қаратилган ҳаракатларда, ҳаракатнинг моҳиятида эди. Келинг, яхшиси, ўша воқеа-мисолни айтиб бера қолай. Шунда ҳаммаси ўз ўрнига тушади. Мен сўзбозлик қилишдан, сиз эса унга тоқат қилиб эшитишдан халос бўлгaysиз. Маъно эса тездагина ўз манзилига етиб олади...

Йўл барчамизни толиқтирар эди. Шу билан бирга, умидлантларди ҳам. Умидлантирмаганда бани башар унга бунчалар кўнгил қўймасди, шартта ковушни ечиб, оқимдан ташқарига чиқиб кетарди, деб ўйлаб қоламан гоҳо. Четда турган ҳолимни ҳали унутганим йўқ. Одамлар дарёсига ҳавас билан боққанларим, улар йўл олган манзилга термилиб орзиққанларим кечагидек эсимда. Шунинг учун ҳам ҳамма жон-жаҳди билан юришга, олдинга босишга талпинарди. Бу ҳаракатлар эса эҳтиёж деган тушунчани пайдо қилганди. Бу тушунчанинг ибтидоси бору, интиҳоси йўқдек эди. Хуллас, йўл юрган одам чанқар, очиқар, чарчаб дам олгиси келар эди. Мана шу каби оддий эҳтиёжлар одамларнинг орасига низо уруғини экиб, алаоқибатда бир-бирларидан айириб ташлар экан десам, даб-дурустдан сиз ҳам ишон-массиз, балки. Лекин кўрганим, билганим шу бўлса, не-тиб сизга ўзга сўз айтий?..

Йўлда нима азиз – сув азиз! Нондан ҳам, ошдан ҳам ўша табаррук бўлди. Бас, ўшанга навбатга турдик. Табиийки, вазият пайдо қилган таомилга кўра олд сафдагилар биздан олдин ичишлари керак, ичишади ҳам. Ичиб бўлгач эса негадир биз томонга қараб қўйишади. Шунчаки қарашмайди, йўқ, ғалати қилиб қарашади. Бу қарашда мен билган, мен таниган туйғулардан биронтаси ҳам бўлмайди. Менга таниш туйғуларнинг умумий исми меҳр-муҳаббат деб аталарди. Бу ерда эса у йўқ эди. Аллақандай нотаниш туйғу эди бу. Ажаб!..

Орқа сафда келаётганлар эса ўз-ўзидан сувни биздан сўнг ичишлари керак бўларди. Шунинг учун уларнинг хатти-ҳаракатларида бошқача маънони пайқаб қолардим. Ёнимиздагиларнинг муносабатларида бўлса отам билан онамнинг менга бўлган меҳрларига ўхшаш хайрихоҳ илиқликни ҳис қилардим. Шунинг учун ҳам бир куни денг, не бир машмаша билан сув ичиб бўлгач, отам ва онамнинг ҳузурларига бориб сўрадим.

– Ота, нима учун бу уч гуруҳнинг бизга боқишлари уч хил?

– Чунки, болам, улар бизнинг уч томонимизда жойлашган-да.

– Она, улар кимлар?

– Олдиндагилар мутакаббирлар деб аталади, ўғлим, – жавоб берди онам мени бағрига олиб, бошимни силаркан. – Чунки улар олд сафда жойлашганлари боис сувнинг ҳам, ошнинг ҳам аввали уларга тегади. Шу кичкина афзаллигу қулайлик уларнинг бурнини кўтариб юборган. Улар кибрга ем бўлган қавм.

Ортдагилар эса душманларимиз. Чунки сувни улардан бурун ичганимиз боис бизни ёмон кўришади. Йўлда касал-пасал бўлиб ўлиб кетишларимизга ҳам рози улар. Чунки шундай бўлса, улар бизнинг ўрнимизга келиб, ош ва сувни бироз аввал еб-ичиб олиш имконига эга чиқишади.

Ёнимиздагиларнинг исми эса дўст бўлиб, уларнинг биз билан талашиб-тортишадиган нарсалари йўқ. Ошга ҳам, сувга ҳам биз билан бир вақтда етиб келишади. Биз оч бўлсак оч, тўқ бўлсак тўқ бўлишади. Шунинг учун ҳам улар дўстларимиздир.

– Нима, олд ва орт сафдагилар орасидан ҳеч ким ҳеч қачон бизга дўст бўлмайди? Ёки биз билан бир сафда бўлганлар-чи? Улардан сира-сира душманлик чиқмайди? – Ҳайратим ошиб сўроқладим яна уларни.

– Қийин савол, – деди отам хўрсиниб, – инсон маънан кучли бўлса, у ҳеч қачон майда манфаатлари манфур туйғуларга ем бўлмайди. Бас, олддагилардан сенинг дўстинг бўлгани каби ортдагилар сафидан ҳам ҳабиб ҳамиша топилади. Фақат улар алоҳида, хос зотлар бўлиб, кишининг қилган ишию кўнглига, дилидаги ниятига қараб муносабатда бўлишади. Асло эгаллаган ўрнига, турган сафига қараб эмас. Энди хом сут эмган бандга гарчи сафдошинг, қисматдошинг, замондошинг бўлса ҳам, фитрати бузуқ эса, сиртинга ниш уришини кўймайди.

Демак, биринчи жавобимиз саволингга умумий бир жавоб бўлган эса, иккинчисини эса хусусийроқ маънода деб қабул қилгайсан.

Ота-онамнинг сўзлари менга аввалига қанчалик ғалати туюлмасин, бора-бора уларда жон борлигини пайса-пайса тушуна бошладим. Чунки жавобларнинг исботи шундоқ кўз ўнгимда ҳар кун содир бўлиб турарди: олд қатордагиларнинг лаззат билан сув ичишини кузатарканман, ҳайратдан ёқаларимни ушлардим. Айниқса, менга тенгкур йигитча кўзларимга кўзини лўқ қилиб, устига устак, сувни лабларидан оқизиб, шошмасдан, узок вақт чайнаиб, ҳа-ҳа, сувни чайнаб-чайнаиб ичиши, шу билан вақтни чўзиб, менинг навбатимни орқага суришга интилиши ғазабимни кўзғар эдики, галдан галга уни, унга қўшиб ота-онасини ёқтирмай қолдим. Э, нимасини айтий, улар сувни ўзлари истаганча тўкиб-сочиб-чўзиб истеъмол қилишлари етмагандек, қўлларидаги мис пиёлани кўлимизга бериш ўрнига оёғимиз остига улоқтириб юборарди. Сафдагилар – каттаю кичик илкани узатган кўйи ҳайратдан тошдек қотиб қолишарди. Оддий инсонлик бурчини адо этиш баъзилар учун бениҳоя қийин эканлигини кўриб турардим-у, бунинг асл сабабини ўз ақлим билан сира тушуниб етолмасдим. Тагин отамга мурожаат қилдим. Отам менга яхшилик ва ёмонлик ҳақида ривоят айтиб берди.

ЯХШИЛИК ВА ЁМОНЛИК

– Ҳаммаси азалда битилган бўлади, – деб гапини бошлади отам. – Олам олов, сув, тупроқ ва ҳаводан таркиб топган. Одам эса тупроқдан бор этилган. Шунга қарамасдан, унинг фитратида ҳам оламга хос унсурлар бир пайтнинг ўзида аралашиб яшайди. Киши баъзан олов бўлиб ўзини ҳам ўзгани куйдирса, баъзан сувга дўниб шу ўтни ўчиради. Гоҳи тупроқ янглиғ оёқлар остида ҳокисор ётса, гоҳо ҳаводек осмонга

кўтарилади. Мана шунга кўра ҳам бани одамнинг ярими малагу ярими шайтон, ярими яхшилик тарафу ярими ёмонликни байроқ қилади. Инсон деганимиз ана шу икки буюк кўшин беомон олишадиган майдондир, болам.

– Нима учун инсон ана шу икки кўшин, икки кучдан бирини, яхшиликни танлай қолмайди, ота?

– Аслида, дунёда фақат яхшиликнинг ҳоким бўлиши, фақат ёруғликнинг мавжуд бўлиши мумкин эмас. Инсонлик дунёсида мавжуд эмас бундай бир томонламалик. Агар шундай бўлса, инсон ўз мавқеини тарк этишига тўғри келади. Чунки эзгулик ва ёвузлик, тун билан кун, муҳаббат нафратнинг доимо бор бўлиб, бўлганда ҳам тенг кучларга асосланган ҳолда мавжуд бўлиши инсон моҳиятидан келиб чиқади. Инсон ана шундай тенг кучли кутблар орасидаги ўзлигини намоеън эта билсагина инсон бўлиб яшайди. Худди атиргул уруғидан гул униб, ниҳоятда барқ уриб очилгани янглиғ, инсон ҳам ўз илдизидан бош кўтариб чиқиб, ниҳоят қулф уриб очилиб, моҳиятини намойиш этади. Бу ўзлик эса ана шу тўртта унсурдан озиқланади. Магарким, инсон ана ўша унсурларнинг биронтасидан баҳра олмай қўйса, демак, у биз билган сафдан, инсонлик сафидан юқори ё қуйига қараб кетади, болам. Бас, умринг давомида инсондан бошқа турларга, хусусан, ҳайвонот ва наботот оламига ҳам тафаккур нигоҳингни ташлаб тур, токи Яратганнинг ҳикмати ҳар ерда ҳозир нозирдир...

Отам сўзларди, мен эса хаёлимда шеър ёзардим. Мен ҳатто шеър ёзаётган ўзимни кўриб турардим. Унинг ёши ҳозиргидек 9-10 ларда эмас, балки йигирма бешларда эди. Ўзимга ҳам ўхшар, ҳам ўхшамасди, лекин барибир, мен уни ичдаги савқитабийи бир кучга таяниб танидим: у – мен эдим. У ниманидир тез-тез ёзарди. Ёзганлари эса менинг аввал дилимда, сўнг тилимда пайдо бўларди...

Тилим шеър айтишдан тинди. Шу заҳоти отамнинг таниш ва қадрдон овози қулоқларим остида жаранглай бошлади. Мен ҳам тўққиз-ўн ёшларимга қайтдим:

– Аммо яна шу ҳам борки, – дерди отам, – ўзидаги оловлик ва ҳаволик унсурлари тазйиқини тизгинлаб, сувликни меъёрда тутиб, тупроқлик хусусиятлари билан яшашга имкон топганлар инсонликнинг олий мақоми – авлиёлик шохсупасигача кўтарилади. Аксинча, тупроғу сув унсурларини писанд этмай, олов ва ҳаво унсурларига зеб берганлар инсонлик мақомидан пастга тушиб, ҳайвонлар билан тенглашиб, кези келса, улардан-да пастроққа қулайдилар. Фаришталарда нафс йўқ. Улар ақлдан иборат. Инчунин, ботинларида ғалаён, исён бўлмайди. Мудом Яратган олдида итоатдадир. Инсон ичидаги нафс, ҳайвонлик сабаб доимо ўзи билан ўзи курашиб яшашга маҳкум. Курашда малаклик ғолиб келса, инсон мартабаси ҳақиқий фаришталарниқидан-да юксак бўлади, магар ҳайвонлик устун чиқса, ҳайвоннинг ўзидан-да тубан кетади...

Ривоятга кўра фаришталар инсон қалбидаги кирни тозалаб ташлар экан. Аммо шундай қалбда юқи қолармиш. Эътибор берсанг, шу юқнинг ўзиям одам боласига етиб ортар экан. Инсон бир умр курашмаса, шу юқ уни ёмонга айлантиришга қодир. Шунинг учун ҳам ичингдаги ўша қора кучнинг юқи билан кунда курашмоғинг лозим бўлади, болам. Яхши ва ёмон

бўлиш инсоннинг ўз кўлида. Аммо яхши бўлишдан кўра ёмон бўлиш осон.

– Нега, ота?

– Ҳали вақти-соати келганда ҳаммасини тушунасан. Ўшанда сен улғайиб яшайдиган дунёда яхшиликни тарғиб қилишади, лекин одамлар яхши бўлиб кетишавермайди. “Яхши тур, яхши юр, яхши гапир, яхши бўл!” деган гапни туғилганингдан ўлгунингача эшитасан, лекин шундай сен бутунлай яхши бўлиб қолмайсан. Чунки сенинг табиатингга иккинчи томонинг-ёмонлигинг ҳаммаша ўзини намоеън қилиб туради. Аслида у – жуда қудратли. Доимо бошига уриб турмаса, кучайиб кетади-да, инсонни ўз йўриғига юргизиб, хароб айлайди. Шунинг учун ҳам бани одам яхши йўлдошлар билан эзгу мақсадлар сари матонат ила юрмоғи керакки, оқибатда унинг яхшиликка яқинлиги ортсин.

Отамдан “йўлдошлар ва мақсадлар” ҳақида ҳам сўрагим келди. Аммо унинг ҳорғин юзига қараб истакимдан воз кечдим. Йўл ҳаммани толиқтириб борарди. Шунинг учун беихтиёр нигоҳимни атрофга олдим. Назаримда сўрамоқчи бўлган саволларимнинг жавоблари ўша ерда – теварақда юргандек бўлди.

ЙЎЛДОШЛАР ВА МАҚСАДЛАР

Қизиқсиниб ҳамроҳларимга боқаман. Шаклу шамоийлда тафовут бўлгани ҳолда бир-биримизга ўхшашиб ҳам кетамиз, денг. Ҳатто кийиб олган ковушларимиз ҳам кундузлари қуёш нурида ва кечалари ой ёғдусида бирдек ялтиллайди. Аммо бирон киши ялангоёқ эмас. Шундай бўлса борми, дарҳол сафдан чиқиб, кўринмай қолармиш. Йўл юраркан, йўл четида қанчадан қанча ковушсиз турган одамларни ҳис қиламан. Улар одамлар оқимиға қараганча ўз навбатларини кутишади. Шунчаки кутишмайди, йўқ, ковушларини излаган қўйи, атрофга қараниб, безовталаниб, шу билан бирга, умидланиб кутишади. Тавба, “нега бунча йўлга қизиқмасак?” дейман ўзимга ўзим. Ахир, нима бор бу издиҳомнинг ичиди? Қаерга кетаяпмиз ўзи? Нега йўл ёқасида жимгина қолиб кетишни ҳеч ким истамайди? Нима, у ерда қолиш – жазоми? Одамлар дарёсидан қирғоққа чиқиб қолганки бор, бари бирон гуноҳ иши учун сургун қилинганми? Ўзим улкан наҳрнинг нақ ўртасида оқиб бораёпман-у, негадир четдагиларни, ўз ковушларини қидириб юрганларни ўйлайман, тавба...

Издиҳомнинг ранг-бошига назар соламан: турфа-турфа қилиқ-қиёфа, турли-туман хатти-ҳаракат. Айни чоғда, умумийлик ҳам мавжуд: ҳамма бир томонга одимляпти, ҳатто ўрталарида баҳс-мунозара қизиб турса ҳам белгиланган ёққа ҳаракатланишдан чалғиш йўқ. Қандай баҳс дейсизми? Айтай: тарафларнинг бири “Биз қаерга кетаяпмиз ўзи? Нега кетаяпмиз?” деса, бошқаси “Қаерга кетаётганимизу нега кетаётганимиздан ҳам кўра қаердан келаяпмизу, нега келаяпмиз?” деган савол муҳимроқ, дейди. Чунки шу саволга жавоб топсак, қаерга бораётганимиз ҳам, нега бораётганимиз ҳам аён бўлармиш. Шунда яна бир тоифа одамлар “Буларнинг ҳаммаси беъмани гап-сўзлар! Бундай тортишувлардан наф йўқ, яхшиси, қандай кетаяпмиз?” деган саволга жавоб топайлик”, дея чиранади. Шундай қилинганда йўлдаги ҳолимиз яхшиланиб, бораётган манзилимизга кўтаринки руҳда кириб борар

эканмиз. Уларча, “қаердан ва қаерга эмас, ҳатто нима учун, нима мақсадда ҳам эмас, балки қандай, қай ша-роитда бориш муҳим” экан. “Чунки – дейди бу тоифа инсонлар, – келиш ҳам, кетиш ҳам инсоннинг қўлида эмас, йўлни қандай босишгина унинг ўз ихтиёрида. Шундай бўлгач, биз ихтиёримиздаги нарсалар ҳақида қайғуришимиз керак”.

Хуллас, муноқашаларнинг адоғи йўқ, улар ҳар куни вақти-вақти билан еру кўкни тутиб туради. Овозлару бақир-чақирлар узоқ-узоқларга кетиб акс-садо беради. Эътибор қилсам, айна шу нарса одамларга хуш ёқаётгандек туюлди. Чунки уларга баҳсининг натижаси эмас, балки жараёни хуш келаётгандек эди. “Нега?” дейсизми? Чунки ҳеч ким, тортишаётган томонларнинг ҳеч бири ўзининг тўла ҳақ эканлигига ишонмасди, назаримда. Шунинг учун ҳам жонини жабборга бериб баҳслашмасди, аксинча, ўзининг борлиги ва бор бўлгандаям бошқалардан кам эмаслигини исботлаш учун талашиб-тортишаверарди. Буни қаердан билдим, айтайми? Мендан олдинроқда бораётган хушқомат йигит билан йўл-йўлакай қилган суҳбатларимдан. У мен билан шеър тилида гаплашар эди. Шунинг учун уни шоир деб атадим.

ШОИР

У, айниқса, манави шеърий иддаосини бот-бот такрорлар эдиким, менга ёд бўлиб кетди:

*Биз келиб кетгувчи тўғарак жаҳон,
На бошу маълуму на сўнги аён.
Ҳеч кимса ростини айтиб беролмас –
Биз қайдан келдигу кетурмиз қаён?..*

Одамларни кузатганим, улар билан гаплашганим сайин шоир ҳамдамимнинг даъволарида асос борлигини пайқай бошладим. Демак, қолганлар ҳам ўз атрофидагилар билан бўлган мулоқотлардан улгу олиб шаклланар экан-да, дедим бир кун келиб ўзимга ўзим. Модомики шундай экан, жамоа айтаётган фикрда бирёқламалик ва муваққатлик мавжуд. “Нега?” дейсизми. Чунки тушунчалар бизни ўраб турган теварак – атрофдан олинади-да! Атроф эса жуда ўзгарувчан. Бугунги атроф эрта келиб ўтмишга айланар-да, қаршимизда, тўғрироғи, атрофимизда ўзга бир атроф пайдо бўлар эди, (устига устак, биз йўлдаги йўловчилар бўлсак, бу дегани шуки, тинимсиз-тинимсиз ҳаракатланар эдик). Ва биз ўзимиз истасак-да – истамасак-да, янги атрофнинг табиатидан, кайфияту ҳолидан келиб чиқиб сўз айтар эдик. Шунда икки атроф қуршовида қолиб айтилган гаплар бир-бирига унчалик мос тушмасди. (“У ўз даврининг фарзанди эди ва шу даврга мос ишлар қилиб, сўз айтди” деган ёзғириқларни ҳаммамиз эшитганмиз, эсланг. Мен шуни ҳазм қилолмасдим. Мен, менинг, сизнинг, унинг... барча-барчамизнинг айтган гапларимиз ҳамма даврларга мувофиқ тушишини хоҳлардим...) Менга шуниси алам қилар эди. Мен ўзакни қидирардим. Турланмайдиган, ўзгармайдиган асосим бўлишини истардим. Лекин ушбу истагимнинг ўзи ҳавода муаллақ осилиб турганган ўхшарди, унинг оёқ босадиган жойи, ўзаги, пой-девори йўқ эди. Бундан эса аламим, хўрлигим ортар, нима қилишимни, дардимни кимга айтишимни билмай

типирчилардим. Ичим улкан олов гуриллаб ёнадиган мангу оташгоҳга айланиб қолгандек туюларди. Бунга сайин эса ҳамроҳим шеър ўқир эди:

*Бу борса келмас йўл – бу узоқ сафар,
Қани, ким қайтибди, сўрасак хабар.
Асрору илтижо айрилишида
Ҳеч нарса қолдирма, қайтмайсан дигар.*

Яширмайман, унинг бу турли шеърлари менинг дардимга дармон бўлиб, оғриб турган ярамга малҳам янглиғ босиларди. Чунки шеърлар менинг чорасиз ҳолимнинг сўздаги сувратлари эди. Одам бир дард билан оғрийвергани сайин ўз дардига боғланиб, унга кўнгил қўйиб қолишини илк бор ўшанда ҳис қилгандим. Шунинг учун ҳам дўстимни “тағин айт!” дея шеър ўқишга ундаганим ундаган эди:

*Бизга фалак иши фақат ташвиш, ғам,
Бирини тикласа, бошқаси барҳам,
Ҳали келмаганлар бундан беҳабар,
Хабар топиб қолса, келмас эди ҳам.*

Чиндан ҳам мен сафарга отланмасдан бурун бу ерларнинг ҳолидан ғофил эдим. Тўғри, ўшанда ҳам ботинимга қулоқ тутсам, умумий манзара аҳволдан менга хабар келар эди. Нафсиламрини айтганда, шундай хабарлардан воқиф ҳам эдим. Лекин, барибир, кўп нарса бу ерга келгачгина рўйи-рост юз бера бошлади. Одамга билим бошқаю амал бошқа ўғит беришини ҳам энди билиб олаётган эдим.

Менинг ҳолимни кўриб, шоир дўстим норозиланар ва, назаримда, андак озорланарди ҳам. Сўнг дўстона хайрихоҳлик билан яна шеър айтарди.

Дўстим чархдан, унинг моҳиятидан яхши боҳабар эди. У, назаримда, йўлда тортишиб келаётган одамларнинг учинчи тоифасига кирарди. Уни қай ердан келиб, қай сори кетаётганимиз қизиқтирмасди. Йўқ, адашдим чоғи, қизиқтиришга қизиқтирарди эҳтимол, аммо буни билишнинг имкони йўқлиги важдан ҳам дунё ҳаётини май ва ёр ила хуш ўтказмоқ керак дерди:

*Хайём, ичкиликдан кайф қилиб, шод бўл,
Бир дам гўзал билан ўлтириб, шод бўл.
Жаҳонда ҳар ишнинг поёни йўқлик,
Йўқлигу борликни бир билиб, шод бўл.*

Нима қилай, дўстимга муносиб жавоб беришга менда на билим, на журъат ва на бошқа рағбат бор эди. Инчунин, мен оғзига талқон солган кишидек жим келардим. Гапиришни истардим, ичим тўла норози кайфият эди, лекин... лекин дўстимнинг исёнкорлиги менинг тоатимдан кучли эди шу тобда:

*Мен туғилдим, гардун кўрдими фойда,
Ўлсам, мартабаси ошмоғи қайда?
Ҳеч ким тушунтириб бера олмайди
Келишим-кетишим маъноси қайда?*

ТОПИЛМА

Мен йўлда кетатуриб, ярим қулоч нарида тупроққа қоришиб ётган, лекин бир учи хиёл кўтарилиб қолган

китобгами-е, дафтаргами кўзим тушди. Яқинлашиб, бир тепган эдим варақлари шамолда ҳилпираб китобга ўхшаб кетадиган қалин бир дафтар шундоқ рўбарўмда пайдо бўлди. Энгашиб уни кўлимга олдим, силкиб, қуму тупроқдан тозалаб қарасам, салмоқдор саҳтиён муқовасига мен тушунадиган тилда катта-катта ҳарфлар билан “ТОМЧИДАН САДОЛАР” деб ёзилган экан. Ичини очиб кўз югуртирсам, “Кундалик” усулида алланималар битилганига гувоҳ бўлдим. Йўл юраётган эдим, ўқий олмасдим, дафтарни қўйнимга тикдим у йўлда давом этдим. Нафас ростлаганда қарарман, деб ўйладим...

Нихоят, йўл юриб чарчаганимни, чанқганимни ҳис қилдим. Бир дарахтнинг ёнига келганда тўхтаб, унинг соясига бош суқдим. Дарахтдан икки қулочча нарида жилдираб булоқ оқиб ётарди. Ётиб олган кўйи булоқдан қониб-қониб ичдим. Сўнг сувдонни тўлатиш хаёли билан қўйнимга қўл солган эдим, идиш билан бирга ҳалиги дафтар чиқиб келди.

ТОМЧИДАН САДОЛАР (икки дўст суҳбати)

– Нима учун яралганмиз? – Сўради дўст дўстан.

– Яратганимизни англаш учун! – Жавоб берди дўст дўстга.

– Уни англашдан инсонга не наф? Ахир, ҳаммаси барибир эмасми? Билдинг нимаю билмадинг нима? Фарқи борми? Олдинда ўлим турибди пайт пойлаб. Бутун билганларинг жам бўлиб ҳам сени Азроилнинг чангалидан қутқариб ололмайди. Билим халоскор эмас. Қолаверса, инсоннинг билганлари уммондан бир томчи, холос.

– Билишга интилиш, аслида, ўз моҳиятимизга интилишдир! Нажотимиз моҳиятимизда яширин.

Кел, яхшиси, сенга бир воқеани сўзлаб берай. Яқинда дала ҳовлига борганда аёлим билан куни бўйи тўрт қисмдан иборат, фожеаларга лиқ тўла фильми томоша қилдик. Кино тугагач, қарасам, аёлим жуда ёмон ҳолатга тушиб қолибди. У десам ҳам юзи ёришмади, бу десам ҳам. Сира ўзига келолмасди. Кеч тушиб машинада шаҳарга қайтаётганимизда ҳам ҳоли забун эди. Анча фурсат ўтиб, аёлим менга мунгли боқди-да, кино персонажларининг палид ҳаёт тарзюю ёвудан ёвуз, тубандан тубан феъллари яратган воқелик таъсиридан чиқиб кетолмаётганини айтди. Уларнинг ҳаётларидан, қилмишларидан ўзимни тополмаяпман, деди. Ўйлаб қарасам, аёлим ўзини уларнинг ҳар бири ўрнига қўйиб азоб чекаётган, “Уларнинг ўрнида мен нима қилган бўлардим?” дея ўзини ўзи сўроқлаётган экан. “Ўзгалар ҳақида қайғуриш, уларнинг ҳаёт йўлларини кузатиш, мушоҳада айлаш – яхши фазилат. Зеро, бу тутум ҳаётдан дарс олиб, сабоқ чиқаришимизга ёрдам беради. Лекин уларнинг барчаси учун тинимсиз изтироб чекиб, тазарру айлаб бўлмайди, ахир! Акс ҳолда, Яратганнинг ҳудудига дахл қилган бўламиз. Бу эса мумкин эмас. Гуноҳ эканлиги учунгина эмас, инсоннинг қўлидан келмайдиган иш бўлганлиги учун ҳам мумкин эмас. Ҳамма ҳақида қайғуриш Яратганга махсус. Яратган бизнинг ҳар биримизга ўз қисматимиздан бир бошпана берган. Ўзгаларнинг чидаб бўлмас жирканч тақдирига кўз тикишга тўғри келиб қолганда, буни ҳар доим уларнинг ишига аралашушга чорлов деб қабул қилмаслик керак. Инсоннинг қўлидан келадиган юмуши

бўлади, келмайдигани бўлади. Келмайдиган пайтларда кўрганларимиздан сабоқ чиқариб, дарҳол ўз бошпанамиздан нажот топмоғимиз дуруст. Йўқса, ичимиздаги Инсон деб аталган тўғри чизиқ қарсиллаб синиб кетиши ҳеч гапмас. Унутма, ўзга қисматлар қаршимизда фақат бир кўзгу. Биз ана ўша кўзгуга суратимизни бир солиб оламузу яна йўлда, ўз йўлимизда давом этамиз. Азизам, сенинг, менинг, бизнинг ўз ҳаётимиз бор, кел, шунга қайтайлик. Ҳайвонлиги ҳакалак отган махлуқлар оламида ҳатто хаёлан бўлса-да, узоқ қолиб кетмайлик. Худо бизга инъом этган ҳаётимизни, ўз ҳаётимизни муносиб яшайлик...”

Мен бу гапларни кела-келганимизча аёлимга, унинг титроқ қўлларини тутган кўйи тушунтиришга ҳаракат қилдим...

– Хўш, қиссадан ҳисса нима?

– Нима бўларди – ҳар бир инсон, аввало, ўз ҳаётини Илоҳий низомга тўғрилаб олиши, ўз иймони ҳақида бош қотирмоғи жоиз. Паноҳ ўша ерда. Ташқарида анавиндай экан, одамлар манавиндай яшамокда, деган вазу корсонлар ортига яшириниб бўлмайди. Яъни нажот ташқарида эмас, ичкарида! Бошпана ҳам. Биз ҳар доим ҳамма учун яшай олмаймиз. Гоҳида ўз ҳаётимизни эпласак ҳам, шунинг ўзи катта гап! Бу – худбинлик эмас. Асло! Сувда чўкиб кетаётган шўрликка ёрдам қўлини узатиш учун инсоннинг ўз оёқлари заминда мустаҳкам турмоғи шарт!

– Майли, бунақа майда-чуйдаларни қўяйлик-да, бош масала – Худога келайлик. У борми ўзи ёки йўқ? Бор бўлса, қани? Бўлса, нега У дунёдаги хунрезликларга, адолатсизликларга, касалликларга бефарқ қараб турибди? Инсонни мазлум этиб яна бир бошқа инсон – золимнинг оёқлари остига улоқтирмакда? Нима учун ер юзиде яхшига кун йўқ, ёмонга эса ўлим? Нега ёмоннинг ошиғи олчи? Ёки томошадан завқланадими У? Балки Худо деганимиз умуман йўқдир?..

– Унга шунчалар эҳтиёжимиз борки, У бўлмаганда инсоният Худони ўйлаб топган бўларди.

– Нега?

– Чунки инсон – мантиқ фарзанди. Унинг мантиғи ҳар доим Яратганга элтади. Инсон қаерда ва қачон яшамасин, унинг барча йўллари Ўша Қудратга, Аллоҳга олиб боради. Бу йўлсиз эса инсон деганимиз парча-парча бўлиб сочилиб кетади.

– Сен билан чиқишиш жуда қийин-да!

– Сен билан ҳам...

– Қани пайғамбарларинг? Қани уларнинг ҳамма замонларга тааллуқли таълимотлари? Нега улар бугуннинг талабларига жавоб беролмаяпти? Нега одамлар йўлсиз, чорасиз?! Аслида, ҳаммаси ҳеч! “Ҳечдан келдигу ҳечга борамиз” деганмиди сен суйган донишлардан бири. Биласанми, ўша одам ердан кўкка қадар ҳақ!

– Катта маънода олсак, ҳа, ҳаммаси – қилаётган ишларимиздан тортиб айтаётган гапларимизгача, қачон, қаерда, бой ё камбағал бўлиб туғилишимиздан бошлаб қачон, қаерда ва неча ёшда ўлим топишимизгача, ҳамма-ҳаммаси ҳечдир. Доимо эслайдиганимиз улуғлар – Арасту, Афлотун, Ибн Сино, Румий, Навоий, Шекспир, Байрон, Пушкин, Эйнштейнлар амалга оширган буюк хизматлар ҳам вақти-соати келиб йўқликка юз буради. Ҳатто пайғамбарларнинг таълимотлари ҳам Аллоҳ кўримаеса, шамолларга со-

врилиб соб бўлади. Ана, кўрмайсанми, сўнггисидан ташқари барча пайғамбарларнинг ўгитлари ўзгариб-турлиниб кетган. Лекин биз ердаги ҳаётни бу нуқтаи назардан туриб баҳолай олмаймиз. Чунки охират деб аталган сирли бир олам бор. Биз унга ишонамиз. Ишонишимиз керак деб эмас, балки шундай яратилганимиз учун ишонамиз. Бас, бизнинг яхшилик ва ёмонлик аро қайси бирини танлашимиз охиратимизни ҳал қилиб қўяди. Демак, биз нарсалар, воқеа-ҳодисаларнинг мазмун-моҳиятига фақат ва фақат бу дунёнинг тошу тарозиларидан туриб қарай олмаймиз. Биз ҳар доим ўлимдан кейинги ҳаётни ҳам ҳисобга олиб сўз сўзлаш ва ҳаракат қилишга маҳкуммиз. Зоҳиран қараганда, ҳечдек туюлган ўша арзимас ҳаётимизда қилаётган ҳар битта амалимиз алал-оқибатда боқий ҳаётимиз йўлини белгилаб беради...

– Ҳаммаси, ҳатто шу айтганларинг ҳам бекорчи гаплар, аслида.

– Олам сен тасаввур қилгандан бошқа нарса эмас сен учун. Шундай экан, аввало, тасаввурингни поклашга ҳаракат қил!

– Ҳар куни минг турли тасаввур миямни чулғаб олади. Қайси бирига ишонай, дўст?

– Сени бахтли айлаганига! Инсоний шаънинга муносиб эканига...

– Бас! Йўлга тушиш керак, йўлга! Тур ўрнингдан, тур! Улар кўзғалишди.

МЕНИНГ РАСТАМ

Мен тушган растада аҳвол расо эмасди: у ер тақир ва ташландиқ жойга ўхшарди. Одамлари сийрак, борлари ҳам аллақандай ғалати: бирлари одамови, гап қотиб бўлмади. Бошқалари эса шунчалик лақмаки, қочгани бир кунж тополмай доводирайсан, киши. Ўзига бино қўйганларнинг аксарияти ҳам шу ерда жамулжам экан. Уларни мен йўлда озми-кўпми таниб қолгандим. Раста аҳли камсонли бўлишига қарамай, негидир ўзаро тотув эмасдилар, ҳатто бир-бирларини ёмон кўришардики, ҳайрон қолардим. “Биз, ахир, бу ерга бир кирдик, эрта бир кун ундан чиқиб яна йўлимизда давом этгувчи қавм бўлсаг-у, нега булар ўзларини хунук тутишади, мангу қоладигандек муваққат ҳолларига бино қўйишади?” дердим ўзимга ўзим. Чунки заминнинг ковушини кийгандан бери тушуниб қолганим шу эдики, бу ёруғ олам – вужуд ичра ҳаёт дегани экан. Ҳаёт эса ҳаракат дегани бўларкан. Ўз навбатида, бу ҳаракат деганимиз ҳамма нарса-нинг жойини ўзгартириб турар, бунинг натижасида эса эски кетиб янги келаркан. Яъни, дунёга устун бўладиган на инсон бор ва на ундан қоладиган бирон амал. Ҳаммаси ўзгаришу бошқа қиёфага ўтишга маҳкум. Буни шоир дўстим ҳам хўп ажойиб тарзда баён этган эди:

*Ўз эркинда эмас, ахир, эрта кун,
Эртангни кўп йўлаб бўлма жигархун.
Бу дамни бекорга кетгазма асло,
Билиб қўй, дунёга бўлмайсан устун.*

Фақат негидир менинг растамдагилар ўзларини шугина оддий ҳақиқат мағзини чақолмаётгандек ту-

тишарди. Аслида, улар бошқаларга ўрناق бўладиган қавм эди. Қўлларидаги қалам шуни тақозо этарди. Уларнинг қаршисида шоир дўстим кўзларимга фариштадек кўринар, бас, шунинг учун ҳам уни яхши кўрар эдим. Чунки у дунёи дуннинг узун йўлимизда бор-йўғи икки бекат орасидаги қисқа масофа эканлигини жуда теран билар, энг муҳими, билганига амал қилар, ҳашаму дабдабадан, кибру ҳаводан, юмушу ташвишдан йироқ май-у ёрга муҳаббат қўйиб яшарди. Фақат... фақат у шу икки бекат орасидан ташқари ҳақида негидир ўйлагиси келмасди. Дўстимга “Сен дангасасан!” десам, у “Сен эса ҳаёлпарастсан. Бўлгандаям беҳуда ҳаёлларни кўп сурасан. Демак, ўртаимизда фарқ йўқ” дерди. “Нима қилай – дердим мен ёниб, – маншаъимни билишни истайман! Манзилимни ҳам”. У эса одати-га кўра шеър айтарди:

*Эй онгсиз, билмайсан, бу олам ҳечдир,
Негизинг шамолдир, бир тутам, ҳечдир.
Икки йўқлик аро қолмиш борлигинг,
Атрофинг йўқлигу ўрта ҳам ҳечдир!*

Мен ҳам бўш келмасдим:

– Менинг озурда кўнглимга сенинг шеъринг ҳам ҳечдек бўлди. Раҳмат, дўстим.

У эса елкамга қоқиб шеър ўқишда давом этди:

*Қазо чавғонида коптокдек нуқул
Чапунг юмала, дема: номаъқул.
Сени юмалашга солган ким бўлса,
У билгай, У билгай, У билгай: ҳа, Ул!*

– Ҳа, Ул билади. Лекин инсонни у мукаррам этиб яратмадимми? Ўз шаклу шамойилида бино этмадимми? Шу билан бирга, Ўз Зоти сифатларини бор этиб, бани одамни шу сифатлар моҳиятини билишга ундамадимми?.. – Шундай дедиму бурилиб кетмоқчи бўлсам, шоир дўстим тез ҳаракат билан кўлимдан ушлаб тўхтатди-да, кўнидан бир кўза май чиқарди...

Ўша куни шоир билан бирга кўнглимизга эрк бердик: у куйлаган майдан тўйгунча симирдик, унинг шеърларидан тушмайдиган дилдорлар ҳақида ширин суҳбатларга толдик, унинг, айнан унинг рубоийларидан ҳайқириб-ҳайқириб, яйраб-яйраб айтдик, юракларда қурум босган ғамлардан озод бўлдик. Кузатсам, ўша дамларда мен бағоят масъуд эдим. Ҳатто дўстимдан-да бахтлироқ туюлдим ўзимга. Қандоқ яхши экан, – дейман ўзимга ўзим, – билиш, англаш юкидан халос бўлиш. Худди яғринидаги оғир хуржунлардан қутулган отлардек осмонга сапчир экан инсон руҳи шундай пайтларда. Чунки йўлни, у билан боғлиқ бутун ташвишларни унутаркан у.

Ҳа, мен маст эдим. Сархушлик тилимни шундай бийрон қилган эдики, даврадагиларга гал бермас, мўъжиза туфайли эндигина забон битган соқовдек бетиним сайрар эдим. Ҳатто дўстим қолиб, унинг шеърларини мен айтар бўлдим.

Разм солсам, бу ҳолим ошиқнинг ситамкор маъшуқасига ўз севгисини инкор қилиб, уни йўқ ҳисоблаб хузурланаётганига ўхшаб кетарди. Бошқа нима-ям қилардим, тупроқдан ўзга манзилни излай-излай толиққан бўлсам?..

Мен шоирнинг иқдорларига гўё кўнаётган бир паллада дўстим қалбида ниҳон дард юзидаги пардани хиёл кўтариб қўйди:

*Йўқликдан келиб, нопок бўлдик биз,
Шўху қувноқ келиб, ғамнок бўлдик биз.
Кўзимиз тўла ёш, юракда олов,
Умр елга кетди ҳам хок бўлдик биз.*

Доим май ичиб, кўнгилхушлик қилиб яшашни тарафдоранаму этиб юрадиган, кўринишидан ўзи ҳам шундай бўлган дўстимнинг ичида қат-қат дард тоғлари борлигини илк бор сезиб қолиб, бошимдан оёғимгача титраб кетдим. Ботинимни ўша титроқ шиддат билан ёриб чиқди ва қўлимдан жом ерга тушиб, чил-чил синди, гулгун бода тупроққа оқди. Келиб дўстимни маҳкам қучоқлаб олдим ва шу кўйи хўнграб йиғлаб юбордим. Тўкилиб-тўкилиб, эзилиб-эзилиб йиғладим. Бир пас ўтиб ҳис қилсам, дўстим ҳам мендан қолишмай кўз ёш тўкаётган экан. Во дариғ, шундай сиркаси сув юқтирмайдиган, хушчақчақ, хандон одам-а! Кўрингки, унинг ҳам бағри дунёю уҳрони билмасликдан тилкапора бўлиб кетган экан. Айни шу мавҳумот шоирнинг да ҳаётини лаҳза сайин оғулаб борару у шўрлик бутун захри қотил аламини ичига ютар, алал-оқибат эса, ютилган изтироб шеър бўлиб кўксини ёриб чиқар экан. У ўткинчи дунёни менсимагани янглиғ, ундан акс-садо бўлиб қоғозга тушган шеърларини ҳам сариқ чақага олмасди, назаримда. Чунки шоир шеърларини дуч келган жойга ёзиб, ташлаб кетаверар эди. Яна мен баъзан жўшиб ёд айтган шеърини у йўқотиб ё унутиб қўйган чиқарди. Бу кимнинг шеъри деб менга катта-катта кўзларини тикиб ҳайратланар, ўзиники эканини билгач, кўзларидан ёш чиқиб яна ҳайрон бўларди... Хуллас, ўша куни иккаламиз бир-биримизга суянган кўйи тўйиб-тўйиб йиғлашиб олдик...

Лекин растамдагиларнинг аксарияти билан менинг муносабатим бундай эмасди. Афсус, уларнинг дастидан бир коса ёвғон ошни ҳам минг бир захмат билан ер эдим. Кийимни-ку, сўрамай қўя қолинг. Латта-путтани сўрамагандан кейин гўзал жононлар ҳақида гап очмай тўғри қиласиз. Чунки улар фақат тушларимизга кирарди. Шундаям бизнинг деразамиздан бир неча фарсаҳ наридан хавотир тўла нигоҳини шу томонга тикиб, кўриб қолмасмикан, келиб қолмасмикан, ишқи тушиб, қуруқ гап-сўз билан бошимизни гаранг қилмасмикан, деган минг бир қўрқув ичра шошиб ўтиб кетишарди гўзаллар...

ҒОФИЛЛАР

Йўлда яна бошқа, жудаям катта гуруҳ кишилар бор эдиким, уларнинг бундайин саволлар билан зиғирча ишлари йўқ эди. Ул зотлар ҳам ўзаро гаплашишар, кулишар, бақириб-чақиришарди. Аммо гап-сўзлари беш қўлдек аён нарсалар ҳақида борарди. Масалан, улар йўлда дарёдек оқиб бораётган одамларнинг исми шарифи, ранги рўйи, семиз-ориқлиги, гўзал-хунуқлиги, еб-ичиши, кийим-боши, уй-жойи, насл-насаби ва ҳоказолар тўғрисида кеча-кундуз вахлашарди. Уларнинг чучмал гурунгларига қулоқ солганимда юракларим сиқилиб кетарди менинг. Лекин қулоқларимни кесиб ташлай олмайман: эшитишга

мажбурман. Туриб-туриб эса ўйлаб кетаман: “Булар ким ўзи, қандай тоифаки, майда-чуйда, ўткинчи нарсалар устида қизгин баҳслашиб, кучларини, зеҳнларини, вақтларини зое кеткизишади? Нега уларни менинг фикру ёдимни забт этган ўйлар – “Биз киммиз, қаердан келяпмизу қаерга кетяпмиз, моҳиятимиз нимадан иборат?” деган саволлар сира қийнамайди?!..” Назаримда, йўлда бораётган кимки бор, ҳамманинг дарду кори асосан, шу ҳақда бўлиши даркор эди. Ахир, биз йўлдамиз! Йўлдаги одам йўл ҳақида, унинг ибтидою интиҳоси, манзили борасида қайғурмоғи керак-ку! Йўқса, йўл ўз моҳиятини йўқотиб қўймайдими?!.. Лекин... лекин кўрмайсизми буларни, гўё келишиб олишгандек, энг муҳимидан “ғиқ” этиб оғиз очишмайди. Кераксиз, ўзларининг ҳолларидан жуда-жуда узоқ нимарсалар тўғрисида соатлаб, кунлаб, ойлаб ва ҳатто умрлаб вайсашади. Нега, ахир?..

Аммо у, шоир бор эди оламда! Ўқтин-ўқтин шамоллар унинг ўктам овозини қулоғимга келтириб берар, бундан беҳад ҳузурланардим. Кунлардан бир кун эса...

ШЕЪРДАН КўНГЛИМ ҚОЛДИ...

Ана кўринг, ўзгарувчан қалбнинг ҳолини! Кутилмаганда, ҳаммадан ажралиб турадиган, самимияти ва истеъдоди билан эътиборимни энг кўп тортган ҳамроҳимнинг шеърларини ёқтирмай қолдим. Чунки мен тинимсиз атрофга қарардим, кўзларимни шу даражада катта очиб қарардимки, натижада шеърлар ифода қилмаган ёки қилолмаган ҳолатларга рўбарў келардим. Мен эса дўстимнинг шеърларида олам ўзининг бутун товланишлари билан жо бўлишини истардим. Атрофимнинг шеърда акс этмаган бирон қирраси қолмаслиги керак эди менга қолса... Йўлга, ундаги одамларга тикилганим, уларнинг кўкрагидан чиқаётган оҳу нолаларига қулоқ солганим сайин яна ўша лаънати саволлар бошимда ғужғон тўпланиб олишарди: мен кимман? Қаердан келяпман ва қай ерга кетяпман?.. Барчасини, борини охирги томчисигача билишим керак! – дея ҳайқирардим баъзан унга, кўпинча эса ўзимга ўзим. Шеърлар эса бунга қодир эмасди. Улар нари борса, йўлдаги тафаккур жангида енгилган мағрур паҳлавоннинг изҳори дили эди, холос. Бор-йўғи шу... Менга эса, бу камлик қиларди. Лекин, барибир, ҳамроҳимга бир нарсада ҳақ ва тан берардимки, у борини, нимани, қандай ҳис қилса, шундай айтаётган эди. Бошқаларга ўхшаб тахмин ва тасаввур қилмас, бекордан бекор ишонмас ва умидланмас эди. Уни тўғрисиқлиги, ҳароратли самимияти учун яхши кўриб қолгандим. Кейин ҳам у билан жуда кўп оғир-енгил кунларни бирга бошдан кечирдик ва шунда англадимки, у ҳеч қачон ўз табиатига хиёнат қилмасди. Риё деган калом йўқ эди унинг маънавий луғатида. Дўстимнинг эски атрофи янги атрофга улашиб, боғланиб кетар эди. Яъни, куни битган атрофнинг бир кунжидан эшик очиларди-да шоир дўстим янгисига ўтиб оларди. Шунда эски ва янги атрофни бир-бирига улаган эшик мангуга очиқ қолаверар эди. Сарсор солсам, ҳамроҳимнинг ортида қолган қанчадан қанча атрофлар бир-бирига бирлашиб узун ва яхлит атрофлар занжирини ҳосил қилибди. Бинобарин, ҳамроҳимнинг занжир аввалида айтган гапи

занжирнинг кейинги халқаларида айтганлари билан узвийлик касб этар эдиким, бу жиҳат бошқа кўпчилик шоирларда ҳам, олимларда ҳам йўқ эди. Шуниси билан у менга ёқарди. Бинобарин, унга ишониб суяниш мумкин эди. Шоир бугун бошқаю эртага бошқа эмасди. Уни ҳар доим узоқдан ҳам таниб олиш мумкин эди. Миллион-миллион одамлар орасидан узоқдан ҳам кўриниб турар эди у. Ўзгармасди, турланмасди, жил-валанмасди. Ҳа, мудом тусланиб турган атроф билан муқояса қилганда шоир ҳамроҳимнинг қадри яна-да ошиб кетарди...

*Азал сиррин билолмасмиз на сену на мен,
Бу – жумбоқ, ҳал қилолмасмиз на сену на мен.
Парда орқасида ахир бу ғувуримиз,
Парда кетару қолмасмиз на сену на мен.*

Лекин... лекин, барибир, унинг шеърларида, бу шеърларнинг қат-қатида ҳам ўша муваққатлик деган даҳшатли маҳлуқ олаётган оғир нафасни сезиб турардим. У менинг ички қулоқларимга келиб уриларди. Ҳамроҳимнинг бутун ёзганлари ковушни кийганидан кейинги аҳволини акс эттирарди. Унгача бўлган ҳаётдан баҳс этмасди. Менга эса ҳаммаси керак эди. Мен ҳаммасидан воқиф бўлишни истар эдим. Унинг шеърлари дилимга ёқиб, унга олам-олам ҳузур бағишласа ҳам мен уларга ўзимни топширолмасдим. Улар менинг узун йўлимда бир дамлик ҳамдам эдилар, холос. Бу йўлдаги муайян бекат кайфияти акс этган эди уларда. Ундан нарисиди мен яна ёлғиз қолардим, яъни бу шеърларсиз, демоқчиман. Улар бўлса ҳам, ёдимдан ўчмаса ҳам, барибир, фойдаси йўқдек туюларди. Йўқ, фойдаси йўқлиги аниқ эди. Чунки йўлимнинг навбатдаги бекатларида мен ўзгача ҳолларга тушишимни аввалдан билардим. Йўқ, билардим десам, ошириб юборган бўларман балки, ҳис қилардим. Бу ўзгача ҳолларда менга ўзгача шеърлару ўзгача ҳикматлар керак бўларди. У ҳолларда дўстимнинг шеърларини минг зўр бериб ўқиганим билан ичимдаги кайфиятга ҳамоҳанг жарангламагандан кейин уринишларим зое кетарди... Шу туйғу мени нари олиб бориб, бери опкела бошлади. Чунки мен руҳий бир таянчсиз қолгандим. Одамлар оқимида, ҳамманинг қуршовида бораётган эсам-да, ўзимни кимсасиз, ёлғиз ҳис қилардим.

Мен талай умримни шу ўй ва шу ҳис исканжасида ўтказдим. Ҳамроҳимнинг шеърларини на ёлғиз ва на у билан жўровоз бўлиб айтардим. Чунки эслатганимдек, улар менга таскин оромини бермай қўйганди... Нима қилай, табиатим шундай: ҳар қанча гўзал бўлмасин, ишонмасам, битта ҳам мисра айтолмайман, ундан завқланолмайман!..

Ўшандай кечаётган кунларнинг бирида одамлар дарёси ўз-ўзидан тўлқинланиб, чайқала бошлади. Натижада бир маромда одимлаб бораётган сафдошларимнинг ўрнилари алмашиб кетди. Мен ҳам талотўпда суришиб, қайсидир бир томонга ўтиб қолдим. Аланглаб қарасам, аввалги ҳамроҳларим, жумладан, шоир дўстим ёнимда йўқ эди. У ҳам чайқалма таъсирида аллабир буржга бориб қолган бўлса, не тонг! Ёнимда – бошқа йўлдошлар. Улар ҳам эл қатори, ковушлари ҳам кўпникидек – ялтиллади.

СИРДОШ

Кўнглимга яқин бошқа бир йўлдошга дуч келганимча орадан яна кўп сувлар оқиб ўтди. Нафсиламрини айтганда, эҳтиёжимга қарамай, мен ундайин ҳамроҳни маҳсус қидирганим йўқ эди. Яратган Эгамга ҳамдқи, Лафҳи маҳфузда битган экан – бир куни мен уни таниб қолдим. Ташқаридан ҳаммага ўхшаш, аммо ботини ғиж-ғиж маъно эди унинг. Ўша зот ила гаплаша бошлаганимдан кейин кўз ўнгимда инсонлик деб аталган оламга бир дарича очилгандек бўлди. Бу дарича учун улуғ ҳамроҳимдан ҳалигача миннатдор юраман. У олам ва одамни, уларнинг бутун сирру синоатларини ҳаётдан, шундоқ оёқларимиз остидан олинган оддий бир тамсиллар воситасида шу чоққача ҳеч кимда мен учратмаган соддадиллик билан тушунтирар эдики, натижада ақлимнинг тиши ўтмай келаётган жуда кўп муҳамликлар устидаги қалин қора пардалар кўтарилиб кетар, дилим ҳам фавқулотда ёришиб яйрарди. У худди ҳаёлимга ўхшар, мен бормоқчи бўлган ҳамма жойга мендан бурун бориб келар, у ердан хат-хабар келтирар эди. Яна уни қуёш нурига чоғлардимки, юраётган йўлу сўқмоқларимнинг энг теран пучмоқларигача ёритиб, иситиб турарди. “Биз қайдан келдигу кетурмиз қаён?” десам, у майингина жилмайиб қўяр-у, индамас, жавобни сукутимдан топ, дегандай беозор боқарди. Аммо кейин билсам, у менга керагидан ортиқ жавоб берган экан-у, мен нодон ўқмаган кўринаман. Чунки уни сўроққа тутмаган дамларимда ўз-ўзидан “мен бир ожиз томчи-ю, аммо юрагимда уммон соғинчи яшайди” дея такрорлагич эди. Балки шу гапида мен кўп бора сўрагану сўрашга улгурмаган барча сўроқларимга яхлит бир жавоб яшириндир... билмасам... Мен жуда ҳақир эдим, баъзан юришга мадорим келса, баъзан келмас эди ҳам. Одамлар, издиҳом, оқим, дўстим, севгилим... улар дам бордегу дам йўқдек бўлиб қолардилар. Ичимда муайянлик, давомийлик қоим эмасди гўё. Шундай пайтда ташналигимни мушоҳада қилару уммон сари бораётганимни ёдга олардим ва ҳаммаси-ҳаммаси жойига тушарди, яна одамларга яхшилик қилишу ёримнинг қошига чопишни истаб қолардим...

МАЙДОНДАГИ БАҲС

Худди расталар сингари йўлнинг ичида бир майдон бор эди. У ҳам одамлар янглиғ бир жойда турмас, тинмай кўчиб-ҳаракатланар эди. Вақти-вақти билан майдонда бонглар урилиб, ноғоралар чалинарди-да ҳаммани ўз бағрига чорлар, ҳамма тўплангач эса, эълонлар ўқилар, муҳокамалар ўтказиларди. Хуллас, ўша куни ҳам ноғоралар чалиниб, бонглар урилди. Одамлар расталарини ташлаб майдонга ошиқишди. Разм солсам, ташрифчилар ҳар хил кўринишда бўлиб, уларнинг рангу рўйидан тортиб, қилиқ-қиёфаларигача турфа-турфа эди. Нафсиламри, одамларнинг шундайлигини муқаддам ҳам билар эдим. Аммо билганлари кўз ўнгида қад ростлаганда аллақандай ўзга кўйларга тушар экан, киши.

Кутилмаганда баҳсу мунозара бошланиб кетди. Гапнинг сираси, муноқашалар илгари ҳам бўлиб турарди. Жуда яхши эсламан: йўлнинг аввалида – “Биз қайдан келдигу қаён боряпмиз?” дея тортиша-тортиша йўловчилар гуруҳларга ажралиб кетганди. Худди

шу тахлит, ҳозир ҳам майдонда тўпланганлар ўзаро баҳслаша бошлашди. Кимдир ўз растасидан сўз очар, уни осмону фалакларга кўтариб мақтар, қолган расталарни иложи бўлса, етти қават ернинг тагига кири-тиб ташласам, дерди. Бўйинбоғ тақиб олган хушқомат киши бўлса, зўр бериб: – Худо йўқ, у аллақачон ўлган! – Дерди қаршисида турган оқсоқолга. – Муқаддас китоб деганларнинг бир неча товламачининг уйдирмаларидан ўзга нарса эмас. Одамларнинг уларга эргашишларининг асл сабаби эса, жаҳолат! Илм-фан ривож топса, дин ўз-ўзидан орта чекинади. Ана, тарихни титиб кўр, дин ва илмдан қайси бири юксалган бўлса, иккинчиси албатта чўккан. Қаердаки, илм хор бўлар экан, ўша ерда дин, хурофот авжга минади.

– Дин ва илмни бир-бирига қарши қўйиб хато кетяпсан, биродари азиз, – дерди оқсоқол, – улар бор-йўғи икки хил тафаккур йўли, холос. Уларнинг ҳар бири ўз йўлидан оғишмай тўғри кетаберса, билгилки, вақтисоати келиб битта манзилга боради. Бу яқдиллик эса Аллоҳнинг борлиги ва бирлигига ишорадир.

– Сафсата! Ўша китобингда ёзилган у дунё ҳақидаги гапларнинг бари чўпчак! Жаннату дўзах эмиш! Нима дегани бу? Тирик одамларни ўз йўлига юргизиш учун танланган ҳийлаю найрангдан бошқа гап йўқ бу ерда. Ушбу иддаоларнинг турли хил динда турлича талқин қилинганнинг ўзиёқ уларнинг инсон хаёлида тўқилган бўлмағур эртақлар эканлигига ёрқин далил! Ҳаётнинг турган-битгани кулфату ғурбатдан иборат бўлгани ҳолда, сал оғишсанг, ўлганингдан кейин сени яна жаҳаннам олови кутади, дея қўрқитади насронийлигу ислом. Буддавийлари эса яхши бўлгунинггача дунёга қайта-қайта келаверасан, мабодо, ёмон яшасанг, каламуш ё кучук қиёфасида такрор туғиласан, ҳаёт деб аталган синовни бошидан адо этасан, дейди. Бу қандай гап бўлди ўзи?! Нега инсонни ҳақорат қилишади улар? Ҳеч қанақа жаннат ҳам, ҳеч қанақа дўзах ҳам, ҳеч қанақа қайта тирилиш ҳам йўқ, аслида! Умуман, ўлимдан кейинги ҳаёт ҳақида ҳеч зот тайинли бирон нима билмайди. Бўлса ҳам, ҳойнаҳой, у сизнинг муқаддас китобларингизда ёзилгандек эмасдир.

– Тавба, денг, биродари азиз, тавба! – мухатобининг гапини оғзидан олди оқсоқол. – Нималар деяпсиз? Бунақада охиратингиз куйиб кетади-ку!..

– Инсоннинг мусулмон бўлиши учун ёнида албатта бир кофир йўлдоши бўлиши шарт! – деди ён тарафдан кимдир. – Хушқомат киши ва оқсоқол бурилиб қарашганди, бир-бирларига чунон ўхшаб кетадиган, бири ўрта ёшлардаги, бошқасининг сиймосида кексалик аломатлари сезилиб қолган икки кишига кўзлари тушди. – Иймоннинг намоён бўлиши учун куфр керак! – Бу гапларни ташрифчиларнинг ёши улугроғи айттарди.

Хушқомат киши эътироз билдирмоққа оғиз жуфтлаган эди, ўрта ёшдаги ташрифчи кўл ҳаракати билан уни тўхтати-да, сўзлади:

Маккага бораётган одамлар гарча битта дину битта эътиқодда бўлсалар ҳам йўлда “меники ҳақ, сеники ботил” дея тортишишдан ўзларини тиёлмайдилар. Лекин муборак Маккага келгач эса, муддаолари бир – Аллоҳ эканлигини англаб жим бўладилар.

– Сафсата! – Дея қичқирди шунда хушқомат. – Эшитманглар буларни, халойиқ! Бу одамларнинг мияси айниб қолган! Йўл уларнинг эсини кирди-чиқди қилиб қўйибди, ҳазар улардан, ҳазар!..

– Унинг гапларига эътибор қилманглар, мубораклар! Оқсоқол келиб бир-бирига ўхшаб кетадиган икки ташрифчининг кўллларини олди. – Хуш келибсизлар! Марҳамат, марҳамат! – Оқсоқол уларни хушқоматдан узоқлатиб, майдоннинг супасимон жойига таклиф қилди. Ҳаммалари ўтиришди, бирпасда атрофга одам тўлди ва узун, мароқли суҳбат бошланиб кетди.

Шундай қилиб, ташрифчилар йиғилганларнинг аксарини лол қолдириб қанча сўзласалар, йўловчилар уларни шунча мириқиб тингладилар. Мен ҳам кўпнинг орасида бир тингловчи эдим. Разм солиб, муборакларнинг суҳбатидан сўнг айрим одамларнинг сукут сақлаб ҳамишаги мунозараларига чек қўйганликларини, айримларнинг эса гўё ҳеч нима эшитмагандек, бояги-бояги бойхўжанинг таёғи бўлиб олганликларини кўрдим. Шунда англадимки, инсоннинг кимлиги унинг қайси растадан эканлигига жудаям боғлиқ эмас экан. Кимлик, бу, аввало, инсон фитратига экилган уруғ, сўнг шу уруғнинг қандай муҳитда, қандай замонда, кимларнинг даврасида нималарни кўриб-эшитиб юриши билан белгиланар экан. Бас, фаррошлар растасида чинакамга оқил инсон бўлганидек, олиму фузалолар растасида ҳам учига чиққан нодонлар тўлиб-тошиб ётар экан.

ҚАЛБ – ЯПРОҚ

Лекин йўл йўл экан...

У тирик вужудга менгзаркан – мудом ҳаракатда. Бу ҳаракат эса менинг ўрнимни алмаштириб турарди. Жой алмашиниши натижасида эса менинг теграм турланиб борарди. Шунга кўра ҳар қанча истасам ҳам мен дилдошу руҳдошларимнинг ёнларида мудом қололмас эдим. Бир қарасам, дўстимнинг, бир қарасам, душманнинг, бошқа пайтда бохабару беҳабарнинг, яна бир бошқа вақт шоиру девонанинг, диндору дахрийнинг қаршисида пайдо бўлардим. Баайни, кўз қорачиғимда жилва топган ҳадаф билан боғлиқ тарзда бошқа-бошқа кайфиятлар бағримда ниш урарди. Яъни қалбим ҳолати бевосита кўзимга уриниб турган дунё билан чамбарчас боғлиқ экан. Эскилар қалбни япроққа ўхшатишган эди. Япроқки, дарахт шохиди, хиёл шабадада айланиб турадиган нозик хилқат. Жуда топиб айтилган ташбех. Лекин унинг оламшумул муваффақияти билан бирга андак нуқсонни ҳам бордек туюлади менга. Чунки япроқ бир жойда туради. (Балки дарахтнинг нафас олиши унинг ҳаракатидир, тўғриси эса Аллоҳ билгич!) Унинг ўзгарувчанлиги шабаданинг ҳаракатига боғлиқ. Инсон қалби эса мудом ҳаракатда. У вужуднинг бошқа аъзолари орқали юради. Чунончи, оёқ, кўз, қулоқ, бурун, бадан, тил... каби кўриш ва сезиш аъзолари қалб йўллари ҳисобланади. Мана шу йўллардан юрган қалб турфа кайфиятларга тушади. Кайфиятларнинг алмашиниши эса қалбнинг ҳаёт йўли бўларкан ва биз уни рамзий қилиб “майин эпкинда ҳам ҳилпираб, айланиб, ўзгариб турувчи япроқ” дер эканмиз.

РУҲ ВА ҚАФАС

Йўлда бир киши куй чалар, чалган сари одамлар унинг атрофида ва яна ўз теграларида гир айланиб рақсга тушар, рақсга тушган сари эса бир-бирларига урилиб-чалишиб йиқилишар, сўнг йўл четига чиқиб улоқишарди. Шунда мен машшоқнинг ёнига бордим.

– Нега бундай қиялпсан?

– Нима қилибман? – Қаради у менга норози оҳангда.

– Нега одамларни йўлдан оздиряпсан?

– Менмас, уларнинг ўзлари буни хоҳлашяпти, – деди машшоқ.

– Қанақасига экан?

– Ана, қара, мен бас қилсам, улар пул кўтариб олдимга келишяпти, – ишора қилди шу томонга бири кисса кавлаб, бошқаси чангалида бир даста пул тутганча ошиқайтган раққосларни кўрсатиб. Бир пасда машшоқнинг оёқлари ости ҳар хил шакл ва рангдаги ақчаларга тўлиб кетди. – Менмас, – яна такорлади машшоқ, – уларнинг ўзлари йўлдан озишни хоҳлашмоқда. Бунинг учун яна катта-катта ҳақ тўлашга ҳам тайёр бу одамларинг. – Машшоқ чолғусини қўлига олди. Теграсида тўпланган эркагу аёл, ёшу қари ликанглаб ўйнай кетишди.

РИВОЯТ

Азалда Тангри таоло инсон танасини лойдан ясаб, руҳга қарата “Кир шунинг ичига!” дея амир этди. Руҳ танага қараб, унда ўз эркини бўғиб қўядиган қафасни кўрди ва “Йўқ, мен бу ғорнинг ичига кирмайман!” дея қатъий бош тортди. Шунда Яратган фаришталарга “Куй чалин!” дея буюрди. Фаришталар чалди. Ҳозиргина кирмайман дея бўйин товлаб турган руҳ ўйинга туша бошлади-да, қандай қилиб тана деб аталган ғор – “қафас”нинг ичига кириб кетганини ўзи ҳам билмай қолди.

АДАШИШ

Ўшанда кучли шамол кўпиб, чанг-тўзон йўлимизни тамоман беркитиб қўйдик, бир одим ҳам юролмаб қолдик. Издиҳом улкан карвон каби тақа-тақ тўхтади. Ҳаммамиз бир-биримизнинг пинжимизга кирган кўйи жон сақлашга тиришардик. (Бундайин манзарага мен йўлда ҳали бот-бот дуч келаман. Нафақат инсонлар, балки ҳайвонлар ҳам кўпгина балолардан нажотни айнан бир-бирларининг кучоғидан топишади ҳали. Мисол учун, мен кўп йиллар кейин уч-тўрт маймуннинг қаҳратон қишнинг бўронларида совуқдан тарракдек қотиб қолмаслик учун бир-бирларини маҳкам ачомлаб, бирининг тана ҳароратидан иккинчиси баҳра топиб тирик қолишларига дуч келаман. Булар ҳали олдинда. Лекин маъно нуқтаи назаридан мавриди айни дам бўлгач, мен-да уни шу дамда сизга илина-япман. Зеро, оқиллар мисоллар рўймоли ортида нозик ақл соҳиблари учун ҳамиша ҳикмат яширин келади, дейишади. Ҳамда бу ҳикмат уларнинг ўз ҳаётларига ишоралар бўлар эмиш). Ҳадемай, қутурган шамол бўронга айланиб, қабоқлар юмилди. Бошимиз узра ҳар нималар чийиллаб учар, тупроғу майда тошлар юз-кўзларимизга келиб урилар, ботинимиз ҳам шунга монанд титраб-қақшарди. Кутилмаганда бутун йўл бир тану бир жон бўлиб нола чека бошлади. Мен ҳайрон бўлдим. Чунки кечагина бу йўлда неча одам бўлса, гўё ҳаммаси бошқа-бошқа эди, энди эса яхлит вужудга айланиб қолди. Кечагина битта йўлда миллион-миллион йўл бор эди, мен сезар эдим, энди бўлса, битта, яккаю ягона! Мен буни ҳам ҳис қилар эдим. Умуман, мен ўша пайтда кўп нарсанинг сирига етолмасам-да, ич-ичимдан сезиб тураверардим. Кейинчалик тушуниб

етганимда солиштириб қарасам, энди англаганларим ҳуз бир вақтлар ҳис қилганимга уйғун чиқарди.

Ниҳоят, бир неча кун давом этган довул тинди. Тинди, бироқ бир-бирларининг бағрида ерларга қапишган одамлар ўрнидан туришга турдию ортиқ юролмаб эди. Чунки... чунки, не ёзиқки, улар қабоқларини очгани билан кўзлари кўрмас бўлиб қолганди. Лаънати шамол, лаънати чанг-тўзон! Мен ҳам қабоқларимни очолмасдим: уларнинг ичига қум тўлиб, ачишиб оғрирди. Ҳамма оҳ чекар, нима қилишини билмай, турган жойида мақсадсиз айланар, пайпасланарди...

Мен кўзимнинг ичига кириб олган зулматдан даҳшатга тушдим ва қабоқларимни куч билан йириб очишга тиришдим. Шунда шиддат билан бир чимдим нур оқиб кирди, аммо шу бир чимдим нур кўзим ойнасини худди қиррадор шиша янглиғ тилиб ўтгандек бўлди. Мен кучли оғриқдан додлаб йиқилдим ва кўзларимни жипс юмиб олдим. Сўнг “Ота-а-а!” дея бақирдим, аммо падари бузрукворим жавоб бермади, “Она-а-а!” дея бўзладим – волидамдан садо қайтмади. Афтидан, довул уларни аллақайларга олиб кетганди, энди биз бир-биримиздан жуда-жуда олисда эдик, овозларимиз бир-биримизга етмайдиган даражада олисда эдик. Қолаверса, кўзларига қум тўлган бошқа одамлар ҳам бор кучи билан бақириб-чақиришардики, бу овозлар уммонида ҳеч ким ҳеч кимни эшитмаслиги тайин эди.

Аммо фурсат ўтар, одамлар шу ҳолларига ҳам кўникишга йўл ахтаришарди. Ҳа-ҳа, нотўғри ўқимадингиз, айнан кўникишга! Бу, авваламбор, оғриқ туфайли кўкни тутаётган нолаю фиғонларнинг камайганида, сўнг йўл одамларининг ҳаракатга тушганида намоён бўлди. Аммо биласизми, одамлар илгаригидек тўғри йўлдан тўғригина кетишмади, йўқ, балки кими ўнг томонга, кими чапга, кими олдинга, кими эса орқага қараб, бунинг устига тўда-тўда бўлиб юриша бошлашди. Шунда мен билдимки, энди йўл ўз маъносини йўқотиб бораётир, ки ҳамма учун умумий бўлган битта йўл энди сон-саноксиз майда сўқмоқларга бўлиниб кетаётганди. Негадир юрагим ғаш тортди. Азобига қарамай, кўзларимни йириброк очиб, таниш бир чехра қидирдим, лекин надоматлар бўлсинким, ундай зот топилмасди, ҳамма бегона эди. Ҳаш-паш дегунча одамлар кўзларини қисиброк юришга мослашиб ҳам қолди, ҳисоб. Шунда улар аввалгидан чунон ўзгариб кетишди. Жуда тез ўзгаришди. Бу бегона башаралар, бу совуқ турқлар жуда ёмон ишларга қўл уришди, ҳа, илгари мен бунақасини кўрмаган, билмаган ва ҳатто эшитмаган эдим ҳам. Уларнинг мараз қилмишлари хунуқроқми ва ёки бегона ангорлари, билмай қолдим. Назаримда улар бир-бирига боғлиқ эди. Мен онасини йўқотган бўталоқдек гоҳ у, гоҳ бу тўдага илинж билан бош суқардим, суқардим-у, хиёл ўтмай у ерлардан ура солиб қочардим. Паноҳ топмоқчи бўлганим янги тўдада эса аввалгисидан-да жирканч ишларга рўбарў келгач, навбатдагисига шаталоқ отиб қолардим. Хуллас, йўлдан оғган одамлар кўз кўриб, қулоқ эшитмаган ишлар билан банд эди десам, ишонасиз-у, яна нималарнидир айтиб беришимни хоҳлаб тураверасиз – биламан. Шунинг учун ҳам йўлдан чиқиб кетган илк гуруҳга борганимда, уларнинг ёлғон гапиришларига дуч келган эдим. Етти ёшдан етмишгача, аёлу эркак – ҳамма-ҳамма шу иш билан машғул эди. Уғиллар

оталарни, оталар оналарни, оналар қизларни, қизлар оталарни киприк қоқмай алдашарди. Уларнинг орасида бир неча кунни базўр ўтказаркан, разм солсам, менинг ўзим ҳам ёлғонга мойил бўла бошладим. Чунки айтаётган гапимнинг қайси бири рости қайсиси ёлғонлигини фарқламай қолдим. Рости ёлғонга, ёлғони ростга ўхшарди. Ҳаммасини кўриб, тушуниб турардим, аммо ўзимни бошқара олмасдим гўё. Шунда мен сўнги чорани қўладим: шартта у қавмдан бош олиб кетдим. Кетиб бошқасига, катта йўлдан адашиб-улоқиб юрган ўзга бир тоифага бордим. Чунки яна қаергайм борардим, дейсиз. Одамларнинг бари бурунги йўлдан чиқиб кетишган, у йўл йўловчисиз қолиб, қаерлардадир бир уфқдан бошқа уфққа томон ястаниб ётган қаер. Мен уни кўзлаб, уни кўмсаб, уни излаб йўлга чиқдим. Яхши ният билан, орзу ва истак билан одим отдим у ерга. Ниҳоят, олисда бир чизик кўринди. Яқинроқ бордим: одамлар бир томондан иккинчи ёққа томон ҳаракатланиб боришарди. Қувониб кетганимни кўрсангиз эди!.. Аммо не ҳасратки, етиб келиб кўшилганим бу йўлнинг йўловчилари зулм билан машғул чиқди. Бунда кучли кучсизни топиб олиб, эзгани эзган, хўрлагани хўрлаган экан. Шуйтиб келиб мени ҳам тутиб олишди, янги келганим боис уларга ҳимоясиз кўриндим чоғи, дарҳол қўл-оёғимни боғлаб калтаклай бошлашди. Мен оху фиғоннинг ҳамма тилида ялиниб ёлборди ҳаммаки, қани энди кор этса. Мен додлаганим сари золимлар завқланар, жўшар ва икки ҳисса ҳарислик билан савалашда давом этишарди. Ниҳоят, ҳушимни йўқотдимми, бир маҳал кўзимни очсам, аллақандай шилимшиқ ва сассиқ ҳандақда ётибман: аъзои баданим қақшаб оғрир, ташналикдан томоғим қақраб, лабларим қуруқшаб қийнади. Бошимни шилта ердан аста кўтариб атрофимга разм солдим: менга ўхшаганлар тўлиб ётарди. Ким бошини қон қотиб қолган тиззалари орасига олиб ўтирар, ким оғриқдан у ёнбошидан бунисига ағдарилар, кими бошқасининг ярасини боғлар, кими яна нима биландир машғулу барининг тилида битта нола: ОЗОД БЎЛИШ! Алқисса, даҳшат эди кўрганларим... Хайриятки, ёнимдаги мазлумлардан кимдир қўл-оёғимни ечиб қўйди. Ўзимга келиб олгач эса аста кўзгалдим, авайланиб оёқ босдим. Оғрияпти-ю, лекин юриш мумкин. Бу дегани мен учун фақат биргина маънони англатарди: қочиш!..

ТОҒ ЧЎҚИЛАРИДАГИ БИТИКЛАР

Бу йўлнинг адоғи йўқ эди. Аввали бормиди унинг? Буни билганлар йўловчиларнинг орасидан ё топилар ё топилмас, мабодо топилса, унинг гапига ҳеч ким қулоқ осмас, чунки эшитганларига ишонмас эди. Ахир, аввалнинг сирдан воқиф бўлганларнинг аксарияти ё жиннисифат ва ё энг камида девонасифат бўлиб қолишарди. Энди ул зот охирдан ҳам хабардор бўлса-чи? Унда бечоранинг ҳоли нима кечади?..

*“Ё Оллою ё Олло,
Ҳақ дўст, ё Олло!..”
Ёлғон, сохта дунёлар
Йўлимдан пўшт, ё Олло!*

Қаландарлар, дарвешлар, солиқлар, пайғамбарларнинг неча-нечалари бу йўлдан ўтмади дейсиз. Ҳаммалари ҳамроҳу ҳамзамонларига зиммаларидаги ўғитларни уқтиришди, ҳануз уқтиришади. Лекин йўловчиларнинг ҳаммалари ҳам улар айтган йўлда юрмас, улар ўз билганларидан қолмас эди. Ҳу-у-у анави баланд-баланд чўққиларни кўряпсизми? Уларга чиқишга рағбатингиз борми? Бор эса, юринг, бир-биримизга далда бўлганча ҳаммасини биргалликда томоша қиламиз, юринг! Қаранг, чўққиларнинг ҳар бири алоҳида тарих, лекин уларнинг бари ЙЎЛ чизигида, ЙЎЛ бўйлаб жойлашган, ҳеч бири ЙЎЛдан ташқарида эмас ва ёки ЙЎЛдан четга ишора бермаяпти. Юринг, бир бошдан уларга чиқиб, ҳикояларини тинглаймиз...

ЗАРДУШТ БОБО

Ҳамманинг бошини қовуштириш учун яхлит, ягона эътиқод керак эди. Шунда одамлар орасида бир чақалоқ туғилди. Йиғлаб эмас, йўқ, кулиб дунёга келди у. Шунинг ўзидаёқ янги туғилган гўдакнинг душманлари пайдо бўлди. Не эмиш, у ҳамма қатори онадан биғиллаб йиғлаб туғилмаганмиш. Тавба, тавба... Шушу, унинг ҳаётига то ўлдириб юборишгунча суиқасдлар бўлаверди-бўлаверди. Ахийри, кўчманчилар томонидан ўлдирилди ул зот. Унгача эса у зиммасига тушган ишни адо қилиб бўлганди. Бас, у йигитлик чоғиданоқ ўртага чиқиб, Ахурамазда бизнинг Тангримиз, анави куёш, муқаддас олов биз учун ҳаёт рамзи деди. Дунёдан, ҳаётимиздан, юракларимиздан ёвузликни қувиб соламиз, унинг ўрнини фақат ва фақат яхшилик эгалларди деб аввало ўзи ишонди, сўнг гапларига ўзгаларни ишонтирди. Зардушт эди унинг исми. Яна уни узоқдан Олтин юлдуз ҳам деб аташарди. Уни кўпчилик яхши кўриб, ортидан эргашди. У башар аҳлининг илк йирик муаллимларидан эди. Ўғитини оғзаки айтарди, қулоқларингга қуйиб олинглар дерди, ки ёзув йўқ эди у пайтлар. Эргашмаганлар ҳам ўшанча бўлди. Зардушт одамларнинг ҳаммаси бир, унинг қайси табақага мансублигию, бой ё камбағаллиги ҳеч нимани билдирмайди, инсоннинг дилидаги ўйи, тилидаги сўзи ва қўлидаги иши эзгу ва бир бўлиши керак. Шунисига қараб у нариги дунёда ўз насибасини олади: яхши бўлса, яхшисини, ёмон эса, ёмонини ўради, деди. Яна у одамларга илк бора бизни Яратган Зот яқою ягонадир, деб айтди.

Зардушт юрган жойларда тартиб ўрнатила бошлагани менинг эътиборимни тортди. Ҳа-ҳа, у юрган йўлларда, у баробар бўлган қавмлар орасида зулм ва адолатсизликка чек қўйилиб, одамлар аҳил ва тотув яшай бошладилар. Менинг қувончим ҳад-ҳисобсиз эди... Аммо йўлдан чиқиб улоқиб кетган халойиқнинг ҳам сонун саноғи йўқ эди. У кунчиқиш томондан ғурубга қадар ёйилган, бас, бу сарҳадлар аро Зардушт бобонинг қадамлари етмаган қабилалар тўлиб-тошиб ётарди. Мен тағин ҳақсизликка, истибдодга, касалликка, кексаликка дуч келар ва ич-ичимдан эзилар эдим.

Давоми келгуси сонда

Дилшод РАЖАБ

Бағри қуёши, ой бу эл, Яхшиликка бой бу эл

ЮРТ МАДҲИ

Юртимиздан айланай,
Тарихига шайланай:
Тошкент асли бош шаҳар,
Бағри нур-қуёш шаҳар.

Сирдарё – Гулистоним,
Жиззах – бозу бўстоним,
Майдонларда мард келган,
Қашиқадарё, Сурхоним.

Самарқанддан айтайми,
Ер юзининг сайқали,
Ғурур қўшар кўксига
Темур бобом ҳайкали.

Илм уйи Бухоро,
Ҳар тоши ҳикмат, маъно,
Хоразмнинг савлату
Санъатига тасанно.

Қоши қора, қалби оқ,
Қадрдон қорақалпоқ,
Навий номин олиб
Олтин берар бу тупроқ.

Фарғона-ю Андижон,
Наманган – шоҳи гулим,

Номин тилга олсанг бас,
Очилар баҳру дилинг.

Номи дилга дармоним
Улуғ Ўзбекистоним.

БАХШИ БОЛА

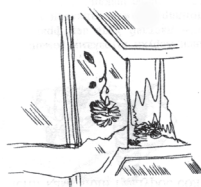
Ўзбек ўғли бўламан,
Кичик бекман, тўраман.
Элим айтган ўланга
Жўр бўламан, жўраман.

Орзудан қанотим бор,
Дил тўла баётим бор.
Элимдан айтар бўлсам,
Тилимда новвотим бор.

Бағри қуёш, ой бу эл,
Яхшиликка бой бу эл.
Кафти очил дастурхон,
Сахий, ҳотамтой бу эл.

Қалби қайнар хумчадай,
Завқи қайнаб тинмагай,
Атойи Худо, дея
Меҳмонларин сийлагай.

Ниятлари пок-асл,
Ичда йўқ кир-қораси.

Дилшод РАЖАБ – Шофиркон туманида туғилган. Низомий номидаги ТДПУ филология факультетини тамомлаган. «Отамнинг боғи», «Дарё кўнғил», «Жилвон ўғлони», «Алифбо», «Санок», «Суккут сарҳади», «Поезднинг боласи» каби шеъррий ва насрий китоблар муаллифи. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзоси.

Унинг жондан суйгани
Даласию боласи.

Тўкиб ҳалол терини,
Яшнатган юрт-ерини.
Ҳалол топиб едириб
Ўстирар қиз-ўглини.

Шу эл маним, агарда
Барин ёзсам дафтарга,
Қувончдан қанот қоқиб
Учади у каптардай.

Ўзбек ўгли бўламан,
Кичик бекман, тўраман.

СИЧҚОННИНГ ШИКОЯТИ

“Сичқон сизмас инига
Ғалвир боғлар думига”.
Хафа бўлиб кетдим-да,
Бунни эшитиб жуда.

Мазах қилиб кулманг, ҳай!
Кичик кўриб жуссамни.
Худди шоҳлар қасридай,
Кенг уй-эжойим бор мани.

Ишонмаса ким бунга,
Майли, келиб қарасин.
Сиздирганман уйимга,
Бир омборнинг галласин.

БОТИНКАНИНГ ШИКОЯТИ

Тегиб ўтар албатта,
Ерда ётган ҳар тошни.
Тергайдиган киши йўқ,
Бу бетамиз, бебошни.

Оғзим очилиб қолса,
Тузатишга чопади.
Ахир уста унгамас,
Михни менга қоқади.

ХИРМОН

Бугдой экди Кетмонбой,
Сугорди, ўғит берди.
Пишиб етилгач уни
Ўроқбой ўриб берди.

Хаскаш тўплади барин,
Хўп ҳам бўлди ҳайдалиб.
Ўроқда йўқ... Панишаха
Ҳозир бўлди қайдандир.

Оғримаган-да бели
У оч-юпун қолгурнинг!
Шунча хирмонни келиб
Зумда елга совурди.

ҚЎЛНИНГ ТИЛГА ДЕГАНИ

Меникидай меҳнатдан
Қақшамас, йўқ суягинг.
Жаврайсан, ўз ҳолига
Қўймай жағу иякни.

Гап-сўз бўлса қоп-қопу,
Ишга келса, тормоз-да.
Бажарасан ҳар ишни
Фақатгина оғизда.

УРУШҚОҚ БОЛАГА

Ҳой бола,
Уруш қилма.
Қўлларингни
Мушт қилма.
Бир-иккисин
Урасан,
Сўнг-чи, сўнг
Не қиласан?
Учинчиси
Туширар,
Тумшугингни
Шиширар.
Иш тут
Ақлу ҳуш билан.
Яшаи қийин
Мушт билан.

ҲИЖРОН МОТИВИ ШОИРАЛАР ТАЛҚИНИДА

Маълумки, шарқ мумтоз шеърлятида ишқ-муҳаббат мавзуси етакчи ўрин тутлади. Тўғри, зоҳиран ишқий мавзуда ёзилгандек кўрингани билан тасаввуфий мазмунга эга шеърлар ҳам кўп. Биз мажозий ишқ мавзусидаги шеърларга, уларнинг ҳам ошиқ ҳоли, ёр гўзаллиги тавсифи кабиларга бағишланганларини кўйиб, ҳижрон мотиви талқин қилинганларига тўхталамиз. Қарасак, бу ҳам жуда кенг мавзу, шунинг учун янада торайтириб, аёллар шеърлятида ҳижрон талқинини кўриб ўтамиз.

Кишилик жамияти тараққий этиб, инсонлар илм-маърифатни эгаллай бошлагандан буён барча соҳаларда аёлларнинг номлари зикр этиб келинади. Аёллардан чиққан буюк давлат арбоблари, етук ватанпарварлар, машҳур олимлар билан бир қаторда сўз санъатининг ғурур-у ифтихори саналган шоиралар ҳам бор. Бобурийлар авлодидан бўлган машҳур шоира Зебуннисо, атоқли шоираларимиз: Увайсий, Нодира, Маҳзуналар шулар жумласидандир.

Зебуннисонинг ғазал ва рубоийлари севги лирикасининг ёрқин намунасидир. Унинг ҳар бир мисрасида абадий ҳижрон ва фироқнинг шиддатли тўлқинлари, жафокор ёрнинг ситамлари акс этади. “Машоҳир нисвон” (“Машҳур аёллар”) китобида айтилишича, Зебуннисо бир йигитга яширин муҳаббат кўйган экан. Минг афсуски, у йигит ёшлигида ўлдирилган. Шу сабабдан бўлса керак, Зебуннисо афсус ва надоматлар билан куйидаги сатрларни битади:

*Юз баҳор охир бўлиб, ҳар чаккадан жой олди гул,
Ҳайфдир – бизнинг гулимиз зеби дастор ўлмаси.
Ҳар матога бор харидор, ҳусннинг бозорида,
Не учун Зебуннисо қариб, харидор ўлмаси?*

Бошқа шоиралардан фарқли ўлароқ, Увайсий лирикасида ҳижрон мотиви, ҳижрон дарди ёр – маҳбубдан ташқари, Яратганга муҳаббат ёки ўғлидан жудолик билан боғлиқ. Биз учала ҳижрон дардини ҳам (Аллоҳдан, ёрдан, фарзанддан) кўздан кечирмоқчимиз. “Увайсийман” радифли ғазалида Яратганга интиқлик билан интилаётган солиқ банди, Пайғамбар алайҳиссаломга ошиқ уммат, ҳақ йўлидаги пир-у устозларга муҳаббатли шоғирд сифатида туйғуларини изҳор этади:

*То кўриб хароботин таъна этма эй Зоҳид,
Бир нафас эмас холи иқтидо Увайсийман...*

*Фақир боргоҳига кўйса гар қадам ҳар ким,
Бош агар керак бўлса, жон фидо Увайсийман.*

Шоиранинг “Кўндаланг” радифли шеъри севги бобидаги бир ҳақиқат ифодаси саналади. Ҳар бир мисрасининг ташбеҳлари самимий, тили содда, ифодаси халқонадир:

*Маъшуқ эрмас бўлмаса васл ичра нози кўндаланг,
Ошиқ эрмас бўлмаса сўз-у гудози кўндаланг.
Неча кун бедор ўлуб ҳеч топмадим андин асар,
Туш аро бўлдум муяссар эътирози кўндаланг.*

Бугина эмас, Увайсийнинг ёрга бўлган севгиси, муҳаббат лирикасига оид куйидаги байтлар ҳам содда, равон, оҳангдор. Сўзлар бағрига синган ҳижрон ёрқин акс этади:

*Кўзларинг фироғида танда лолагун қонлар,
Қилғали томошосин саф чекибди мужгонлар.
Ёки:
Жафосин чекмайин бўлмас муяссар сенга жоннинг,
Юракка дарди тегмай, таъсир этмас оҳ-у афғонинг.*

“Соғиндим” радифли ҳасби ҳол ғазалда ўғли Муҳаммадхоннинг сарбозликка юборилиши муносабати билан фарзандидан жудо онанинг изтироблари, нолаю фиғонлари, соғинчлари ифодаланади:

*Букун, эй дўстлар, фарзанди жонимни соғиндим,
Гадо бўлсам не айб, ул шоҳи давронимни соғиндим...
Қоронғу бўлди олам кўзума ушбу жудоликдин
Кўз-у кўнғлим зиёси моҳитобонимни соғиндим.*

Нодира ҳар он вафони куйлаган шоирадир. Жафокаш тақдир ёш шоирани севикли ёри, устози – Умархондан айирди. Лекин Нодира умри поёнигача ёрига садоқат айлаб, ғам-ғусса, ҳижрону фироқларга тўла ғазалларида Умархонга абадий садоқатини куйлади:

*Бевафолардек сени ҳаргиз фаромуш айламай,
Нодира ёдингни айлар то дами явмулҳисоб.*

Умр йўлдошини бекиёс қадрлаб, унинг билан ўтган ҳар лаҳзани улуғ давлат билган ва шодлигу бахтни куйлаган шоира ғазалиётини Умархон вафотидан сўнг мотам, ҳажр, фироқ, ҳижрон аламлари эгаллади. “Оқибат” радифли ғазалида ёр васлидан айро кўнгил, висолдан мосуво қалбнинг оҳу фиғонлари акс этади:

Моҳинур МУХТОРОВА – Андижон давлат университети филология факультети талабаси.
Адабий-танқидий ва маърифий мавзудаги қатор мақолалари матбуотда эълон қилинган.

*Васл уйин обод қилдим, бузди ҳижрон оқибат
Сели ғамдин бу иморат бўлди вайрон оқибат.*

Фақат бу эмас, ушбу даврда яратилган ҳар бир ғазали, мухаммас, таржеъбандлари, “Фироқнома”сидаги руҳий эзилиш, абадий ҳижрондан шикоят, замона зайлидан нолиш, ёрга интизорлик, уни қумсаш, танҳолик ва жудоликдан нола садолари ҳар бир кўнгилга қандайдир мунгли, вазмин таъсир этади:

*Менки қолдим ҳажр вайронида бесомон бўлиб,
Ёр келмас кулбайи эҳзонима меҳмон бўлиб.
Дашт-у саҳродин сўроғинени тополмай дард ила,
Айланиб келдим яна ғам уйига ҳайрон бўлиб.
Шарбати лаълине хумори бирла чандон йиғладим
Қатра-қатра кўзларимдин оқди бағрим қон бўлиб.*

Бундай мунгли, аламли шеърларни ўқиганда қалбимиздан, ич-ичимиздан Нодира дардини ҳис этамиз, уни тушунамиз, юрагимизда шоирага нисбатан чексиз ҳурмат-эҳтиром, илиқ туйғулар жўш уради.

Нодира ва унинг фожиаги ҳаёти, тақдири ҳақида гап кетганда беихтиёр Зулфияхоним ҳам ёдимизга тушади. Негаки, иккисида ҳам тақдир чизгилари бир хил: бири ўттиз, яна бири йигирма тўққизида умр йўлдошидан, ҳаммаслак дўстдан, ижодда раҳнамодан айрилдилар. Бу ҳажр, бу ҳижрон, бу айрилиқ табиий равишда ана ўша икки шоира ижодида ҳижрон мотивини асосий йўналишга айлантирди, мунис ва маҳзун сатрлар битишга мажбур этди. Юқорида “ғамхўр устози” деб бекорга айнан келтирмадик. Нодирабегим ва Зулфияхонимнинг умр йўлдошлари фақатгина севикли ёр бўлиб қолмасдан, уларнинг хатоларини тузатадиган, камчиликларини тўлдирган, ижодиётида янгиликлар яратишга ундаган “илҳом парилар”и эди. Буни шоирлар ҳам ўз таржимаи ҳолларида қайд этишган.

Нодира: “... Саййид Умар Баҳодирхон аксари авқот мавзун хаёллар бирла ғазал ва мухаммас ва таржиъи мурассаъ қилур эрди ва андин ошиқларга сурур ва ҳусн аҳлига ғурур пайдо бўлур эрди... Мени ҳам алар мутобаатида бирор байт тақлид билан айтур эрдим. Ҳазрат баъзи нуқсонларига ислоҳ бериб мавзун ва мурассаъ қилур эрдилар”.

Зулфия: “...Ҳамид Олимжон шунча кишилар орасида менга ҳам астойдил ёрдам берар эди. Ёшман, баъзан менга саноқсиз китоблар, қоғозлар ичида кўмилиб олиниш ёқимли туюлмасди. Бундай пайтларда у мени илҳомлантириш йўлларини топарди. Эсимда: бир гал Самарқанд сафаридан ўзи билан Раъно Узоқованинг шеърларини олиб келди, таъсирчан жойларини ўша кездеёқ ўқиб берди. Сўнг, “Кўряпсизми, аёлларимиз қандай ёза олади? Фақат жасорат, ирода керак,— деди-да, секингина кўшиб кўйди. – Биласизми, сиз яхшироқ ёза оласиз”. Бу сўхбат менга катта туртки бўлди”.

Кўриниб турибдики, юқоридаги иқрорларда Амир Умархон ва Ҳамид Олимжон шоиралар учун фақат севимли ёргина эмас, шеърятда ғамхўр, меҳрибон устоз ҳам эканлиги равшанлашади. Демак, Моҳлар ойимни машҳур шоира даражасига етказган, “Нодирайи даврон” номи ила донг таратишига сабаб бўлган устоз – Умархон эди. Зулфиянинг ҳам XX аср адабиётининг ёрқин вакиласи бўлиб етишиши, “Зулфияхоним” бўлиб бутун дунёга овоза бўлишига сабабкор – Ҳамид Олимжондир.

Зулфия лирикасига назар солганимизда чин муҳаббатга лойиқ инсоннинг пок севгиси ва абадий садоқатини ҳис этамиз. Зулфияхоним бошқаларга ўхша-

ган оддий аёл эмас. Тақдир бир қўли билан унга чин муҳаббат инъом этган бўлса, ўз навбатида иккинчи қўли билан буюк ирода ва садоқат туҳфа қилди. Шу сабабданми Зулфия аёлларнинг бор дардини қаламга ола билди, ижод қилганда ҳам ёниб ижод қилди. Баъзи ижодкорларга ўхшаб бир маромда эмас, гулхан каби ловуллаб ёнди. Уша гулханнинг ловуллаб ёнишига сабаб бўлаётган, тобора оловлантираётган нарса ҲИЖРОН ДАРДИ бўлди. Айнан ўша ҳижрон шоиранинг оловли қалбидан отилиб чиқаётган ўтли сўзлари эди. Ҳа, Зулфиянинг шеърларининг ҳар бир сатри шоира қалбидаги гулханнинг учқунларидир.

Шоира бор дардини яшириб ўзини қанчалик бахтиёр кўрсатишга уринмасин, барибир ҳижрон азоби, ҳижрон дарди уни тинч қўймади:

*Лекин қолганимда қалбим-ла танҳо,
Туйғулар зориға солганда кулоқ.
Ўзни заиф, чанқоқ сезганда гоҳо,
Аламдан бераман жавобсиз сўроқ:
Нега тирикликда ташлаб кетмадинг?*

Шеърнинг бутун мазмунини, Зулфиянинг дардини банд охиридаги биргина “Нега тирикликда ташлаб кетмадинг” мисраси ифодаламоқда. Шоира ёрининг ўлимидан кўра ҳаётлик чоғларида ташлаб кетишини афзал кўрмоқда. Бундай олиб қараганда, “ташлаб кетилиш” ҳам қанчалар оғир... Ҳар бир аёлни, қолаверса, ҳар қандай инсонни ҳам изтиробга соладиган ҳолат. Лекин шоира абадий айрилиқдан кўра ўша “аламли ҳолат”га ҳам рози эди:

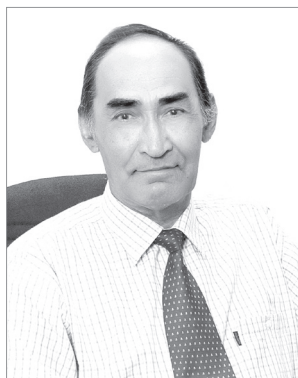
*Ҳаётда мен учун қолардинг тирик,
Қаламинг муждасин кутардим муштоқ.
Маъюс тақдирингга яшаб мен шерик,
Мушкул бўлаётир шодлик яратмоқ.*

Севган инсонинг қалбида “Сен” яшашинг, унда фақат “Сен”инг исминг борлигини билиб яшаш қандай бахт. Яна ўша Бахтинг, Муҳаббатинг дунёнинг қайсидир жойида нафас олаётганини сезиб яшаш ҳам гоҳида сен учун кифоядир. Тўғри-да, у билан бирга бўлмасанг ҳам, қалбнинг туб-тубида бир кунмас бир кун уни кўриш умиди пинҳон яшайди. Баъзи ҳолларда шу “митти умид”нинг ўзи ҳам инсонга ҳаёт бағишлайди. Аммо тақдир Зулфияга шундай бахтни ҳам раво кўрмади:

*Яна йилдай узун бўлди тун,
Кўзларимга келмади уйқу.
Турли хаёл чулғаб ўйимни,
Ўтдай ёқди бошимни парқув.*

Яна ўша дард, ўша хотира, ўша ҳижрон. Энг ачи нарлиси бу “дард”лар ҳар кун, ҳар вақт – узун тун чоғи, дўстлар даврасида, табиат манзараси, фарзандлар кулгусида, шеър машқи чоғларида ҳам шоирани таъқиб этади. Зулфия “Юпатолмас китоб ва қалам, мисраларим кўтарар нолиш” дея фарёд қилганида ҳар қандай одамнинг ҳам кўнглини вайрон қилиб, йиғлатмасдан қўймайди.

Хулоса сифатида айтиш мумкинки, ҳар қайси шоира ҳижрон мавзусини қаламга олганида ҳам хотираларга йўғрилган мисралари билан барибир соф муҳаббатни тараннум этганлар, ҳаётни, эзуликни севишга, қийинчиликларга қарши тура олишга ўргатганлар. Улар қуйлаган муҳаббат, уларнинг ҳаёти ва тақдири барчага ибратлидир.

ҲАВО

Ҳикоя

Отаули (Раҳимжон Отаев) 1949 йилда Чимкент вилоятининг Чипон қишлоғида туғилган. Ҳозирги Ўзбекистон Миллий университетининг филология факультетида таҳсил олган. “Осмон тўла юлдузлар”, “Сурнай наволари”, “Тилсим”, “Замона зайли” каби китоблар муаллифи. Таниқли таржимон. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзоси.

Сумбуланинг сокин саҳарида Хўжакент қишлоғининг туб-киндигидаги қуёшга юз тутган мўъжазгина кулбадан чиқиб келган қария аввалига дала ҳовлисини бир айланиб келди. Сўнг ҳовли ёнидан оқиб ўтадиган зилол жилғада юз-кўлини ювди. Ўчоқбошига бориб, одатдагидек қумғонда чой қайнатишга тутинди. Унинг олтмиш беш йиллик ҳаётидаги энг хуш кўрадиган ишларидан бири мана шу: қумғоннинг тағидаги оловга тараща ташлаб, сув қайнагунича ўй суриш!

Саратоннинг офтобини кўрган тарашалар сувни бир зумда қайнатди. Қария қумғонни олиб бориб ишком тағидаги сўрига – хонтахта ёнига қўйди-да, қўшқават кўрпачага ўтиб ўтирди. Дастурхон тузаган кўйи чолини кутаётган кампир чойни дамлаб, пиёлаларни чайқади. Сўнг пиёлага бир хўпламгина чой қуйиб чолга узатар экан, ширин энтикиб гап қотди:

– Зап ҳаво бўляпти-да, отаси! Кечалари ҳам, кундузлари ҳам иссиқ бўлиб иссиқ эмас, совуқ бўлиб совуқ эмас, бирам салқин, бирам оромижон! Айниқса, байрамдан кейинги бирор ҳафтада дала ҳовлимизда шунақанги ҳузурланяпманки, нақ бир қоп семирғандекман!

– Нимасини айтасан, онаси! Мен ҳам кундан кунга яшариб кетаётгандекман! Кечаги об-ҳаво маълумотини эшитдингми! Тағин бирор ҳафта ёмғир ёғмай, об-ҳаво шу алфозда турар экан! Кузнинг шивалаб ёғадиган сурункали ёмғирлари бошланиб, одамнинг юрагини сиқмай турганини айтсанг-чи! Бу ҳам Худонинг марҳамати!

Кампир кулба томонга бир кўз ташлаб, синиқ илжайди:

– Худо кўрсатмасин, шу куз ё янаги йилнинг кўкламидаги сурункали ёмғирларда анови кулбангиз тоб ташламаса бўлгани! Ёмғир севалаб урган шекилли, ён деворининг сувоғи ўпирилиб тушибди-я.

– Нафасингни совуқ қилма, онаси, – деди чол кампирига малолланиб қараркан. – Йигирма беш йил аввал қирчиллама қирқ ёшимда лойини пешона теримга ийлаб, ўн яшар ўғлим икковимиз тиклаган мустаҳкам бошпанам-ку бу! Ўғил келса, шу бир парча жойини сомонсувоқ қилиниб, устидаги шиферларни ярим метрга чиқариб пана қилиб қўйилса, бас! Шунча йилдан буён пинак бузмай турибди, яна узоқ туради! Йиқилса ҳам эгасидан кейин йиқилади!..

– Сиз ҳам нафасингизни совуқ қилманг-да, отаси! Эндигина олтмиш беш ёшга кирган, кундан кунга яшариб кетаётган одамнинг гапими шу?! Бирга яшаб турганимизга бор-йўғи қирқ йил бўлибди! Бу атроф-жавонибда неvara, чевара, ҳатто эваралар қуршовида эллик, олтмиш, ҳатто етмиш йил бирга-бирга яшаб турган жуфти ҳалоллар бор-а! Бизнинг улардан нимамиз кам?..

– Яша, онаси! Зўр гап бўлди! – Чол беихтиёр яйраб кулди. – Тўқсон ёшимдаки аҳволим шун-

дай ночор, эртага қарисам нима бўлади, деган экан бир кўнгли ёш кампиршо...

– Ҳа-да, кенга – кенг, торга – тор дунё бу, отаси! Ҳамма гап ниятда! Ҳалиги бир қизиқчимиз айтувди-ку, юз йигирма ёшни кўзлаган одам юзга киради, деб. Шундай экан, қани, би-ир яхши ният қилайлик-да, умримизнинг ёруғ дамларини эслашайлик, нима дедингиз?

– Тўғри айтасан, онаси. Ношукрлик яхшимас. Буёғини сўрасанг, бахтимни ҳам, тахтимни ҳам сенинг шарофатинг билан топдим. Яхшиям йигирма беш ёшимда университетни битирган заҳоти атайлаб Туркистонга бориб, сени топганим. Босмаҳонадаги қирқ қизнинг орасида сен бир қарашдаёқ кўзларимга ўтдек босилиб, юрагимдан урган эдинг ўшанда. Қирқ йил аввал қанақанги қиз эдинг-а, кўрганнинг кўзини қиздирадиган, соч тақимга урадиган, қошлар кундуз, кўзлар шахло...

– Қўйинг, отаси, кўнглимни бўшатманг, – кампир чолга илтижоли қараш қилди: – Ҳозир йиғлаб юбораман. Қани ўша ёшлигим? Билмадим, ўзим қаридимми, сиз қаритдингизми...

Чол кампирини муроса-мадорага чақирди:

– Қўй, онаси, тағин заптинга олиб бошлама. Бир-биримизни қаритганимиз йўқ, бирга-бирга қаридик-ку. Худога шукур, қатордан кам бўлмадик... Ёдингдами, қирқ йил аввал сени анови шаҳри азимга олиб келганимдан кейин, қадаминг қутлуғ бўлиб ишларим шунақанги юришиб бошлаганки, асти қўяверасан. Бир чангал пул билан ойлаб юриб ёлғиз ўзимни шаҳри азимдаги бирон-бир хонадонга расмий рўйхатдан ўтказолмай роса хуноб бўлган эдим. Сени олиб келгач икки ҳафтанинг ичида иккалаимизни бир тийин сарфламасдан бир уйда рўйхатдан ўтказганман-қўйганман-а, эсингдами?

Кампир ширин орзиқди:

– Ҳа, менинг ҳам шу бугунгидек эсимда.

Чол кампирини қизгин қўллаб-қувватлади:

– Ҳа, нимасини айтасан! Худога шукур, қирқ йиллик ҳаётимизда яхши одамлар кўп учради бизга. Уларнинг шарофати билан вақти келиб шаҳри азимда уйли-жойли, кўрли-қутли, ували-жували бўлдик. Ўттиз беш ёшимга қадар ўн йил интилиб-талпиниб етолмай юрганымда бир яхшининг шарофати билан кейинги йигирма беш йиллик умрим кечган анови қутлуғ даргоҳга ишга кирдим. Дарахт бир жойда кўкаради, деб, ўша бир жойда ўсиб-ундим. Худога шукур, яна бир яхшининг шарофати билан манови баҳаво тоғ бағридаги оромижон дала ҳовли бизга ҳам насиб қилди. Илоё жойи жаннатда бўлсин, бир яхши инсон қачонлардир анови тош нокни экиб кетган экан, бизга буюрган насибамиз экан, ўзимиз экан ниҳоллар унга ҳавасланиб қад ростлади-да, ризқ-рўзимизни бутун қилди. Ўғлимизнинг шарофати билан дала ҳовлимиздан ташқари дар-

ёнинг нарёгидан икки хонали, барча қулайлиги бор мустақкам бошпанага эга бўлди. Тўғри, ўзинг яхши биласан, бизга бало соғинган ёмонларни ҳам кўрмадик эмас, анчагина кўрдик.

– Келинг, отаси, энди яхши-ёмон одамларни қўя туриб, яхши кунларимизни би-ир эслашайлик! Менга очигини айтинг-чи, сизнинг энг қувончли кунингиз қай кун?..

– Менинг энг қувончли куним?.. – Чолнинг кўзларидан ўт чақнади: – Тўнғичимиз туғилган кун, аниқроғи, туннинг қоқ ярми. Кўкчадаги туғруқхонадан то Самарқанд-дарвозадаги ижара уйимизга қадар пойи-пиёда келганман ўшанда. Қаҳратон қиш совуғи мутлақо сезилмайди – ялангбош-ялангтўш. Бутун йўл бўйи бахтиёрликдан катта ашулани ванг қўйганман, ишонсанг. Шундан кейин ҳеч қачон бу қадар кўнгилланиб қўшиқ айтолмадим ҳам, эшитолмадим ҳам!..

Кампир чолнинг гапини бўлди:

– Менинг ҳам энг яхши куним кун эмас, тун! Тўнғич набирамиз туғилган тун! Эсингиздами, ўшанда тунги соат учларда қизимизнинг ўзи туғруқхонадан кўнғироқ қилиб, бизни набира билан табриклаган эди. Ишонмасдан, Тушимми-ўнгимми? деб доводи раб турганимизда, Мана, набираларингиз шундоққина ёнимда ётибди, хоҳласаларингиз келиб кўрингизлар! деган эди.

– Эсимда, онаси, эсимда! Ота-боболаримиз, Мевасидан мағзи ширин, деган гапни бир нимани билиб айтган-да, ахир! Бироқ, барибир, ўттиз ёшимда кўрган тўнғичим-ўғлим!.. Ёдингдами, раҳматли амаки, ижара уйимизнинг эгаси Ҳолиқ амакини айтаман, дарвозадан ҳар гал, Одамларнинг яхшиси қани, одамларнинг яхшиси, деб кириб келар эди. Икки марта уйланиб, икки хотинидан тўрттадан саккиз қиз кўрган бечора чол учун одамларнинг яхшиси ўғилчамиз эди. Ниҳоятда яхши одам эди раҳматли Ҳолиқ амаки, у киши учун бу оламда ёмон одам йўқ, ҳамма яхши эди. Бироқ одамларнинг яхшиси бола, бола бўлганда ҳам, ўғил бола эди. Энди ўйлаб қарасам, ўз ҳаётимда бу одамдек донишмандни камдан-кам учратган эканман.

– Рост айтасиз, отаси, – деди кампир ҳам тўлқинланиб. – Ростдан ҳам, ўғил бола ўғил бола-да, ёлғиз бўлса ҳам ўғилни кўрсатганига шукур. Бироқ шу топда яхши кунларни эслаймиз деб яхши тунларни эслашаётган эканмиз, айтишим керак, мен учун энг яхши тунлардан бири бундан роппа-роса йигирма беш йил аввал айна шу дала ҳовлимизда кечган эди! Эслайсизми, ўшанда шу бир парча ер эндигина чекимизга чиққан. Ҳали анови кулбадан ҳам, манови сўридан ҳам дом-дарак йўқ, тап-тақир ер, фақатгина бир туп тош нок қаққайиб турибди. Уч боламизни анови тепада кўриниб турган болалар оромгоҳига жойлаштириб бўлиб, шу ерга тушиб келганмиз. Уч боламиз у ерда, бир

парча еримиз бу ерда, диққинафас шаҳарда нима бор бизга, эртамик якшанба бўлса деб ёз чилласида қўшнимизнинг вагон-уйи қошидаги қоқ-куруқ сўрида тунаб қолганмиз, эслайсизми? Болаларимиз билан бирга тушлик қилганимизда керак бўлади деб олган битта чойшаб билан битта дастурхондан бошқа ҳеч вақомиз йўқ. Ана ўша очилдастурхонда бир-биримизни меҳмон қилиб, чойшабда биримиз ухлаб, иккинчимиз пойлоқчилик қилиб тонг оттирганмиз. Менинг ҳаётимдаги энг ёруғ тунлардан бири ўша тун эди, хўжажон. Ўша туннинг ойи ҳам, юлдузлари ҳам шунақанги ёруғ эдики, ҳалигача ҳар эслаганимда дил-дилдан орзиқиб кетаман.

Чол чуқур тин олиб, қаттиқ энтиқди:

– Ҳа-а, нимасини айтасан, ўзимнинг бойбичам, бекачим, бибим-бибихоним... Худога шукур, бу ўтар-кетар дунёда ёруғ тунларни ҳам, яхши кунларни ҳам кўп кўрдик. Бир эр-хотиннинг кўргани шунчалик бўлади-да, тўғрими? Ёдингдами, ўғилча икковимиз анови кулбанинг тўрт пахсасини кўтариб бўлиб, ҳали томини ёпмаганмиз. Бироқ темир сўрини ичкарига олиб кириб, болаларимиз билан шунинг устида ётганмиз. Ёруғ ёз кечалари ҳам ўзимизни уйда ётгандек ҳис қиламиз, ҳам бош устимизда осмон тўла юлдузлар қўл узатиб узиб олгудек! Осмон бирам яқин, ер бирам юмшоқ!.. Ўша тунларнинг, ўша кунларнинг садағаси кетсанг арзийди. Лекин энди, қариганимизда, шу кеча-кундузларда ёмонлар ёмон заптига олиб турганларида!.. Балохўрларнинг балойи ногаҳонларига абжирлик билан чап бериб, бошни омон асрашни туппа-тузук удалаяпмиз, илоё бундан кейин ҳам ғафлатда қолмай, балодан огоҳ, ўзимизга хушёр бўлиш, паймонамиз лимо-лим тўлиб, рози-ризолик тилашиб ўлиш насиб қилсин... Эс-хушим жойидалигида айтиб қўя қолай, хотин, сендан мингдан минг розиман, сен ҳам мендан рози бўл, хўпми? Ишқилиб, ўғил-қизларим билан ортимда қолинглар!..

– Ие, ие, бунақа эмас-да, чол, – дея кампир беихтиёр ўрнидан туриб кетди, – Намунча ҳалитдан рози-ризолик тилашиб бошладингиз?! Тағин нима жин ура қолди сизни?! Ҳалигина айтдим-ку, ҳали узоқ яшаймиз деб. Энди мен яхши гапларимизнинг охирида тахири чиқмасидан яхшиси эчкиларни соғиб келиб, сутини пиширайда, олдингизга қўяй! Бизни яшартираётган шу Хўжакентнинг ҳавоси билан эчкининг сути!..

Чол итоаткорона қўл қовуштирди:

– Хўп, кампиржон, хўп! Билмасдан гапириб қўйибман! Ахир, биз аввал-бошда фақатгина яхши гаплардан гаплашишга келишиб олган эдик-ку, дарров хаёлимдан кўтарилганини қара-я!..

Чол дуойи фотиҳадан кейин бир нуқтага кўз тиккан кўйи сукутга толди. Кампир енгил кўз-ғолиб, қадрдон эчкилари томон кетди. Мусаффо

ҳаводан тўйиб-тўйиб сипқорар экан, қариянинг юраги орзиқиб, илоҳий бир ором-фароғат туйди. Шу асно раҳматли устозларидан бирининг ўттиз йил аввал бир маърузасида айтган гапни эслади. Ўшанда ўзига тенгдош қаламкашнинг янги асари хусусида устози шундай деган эди: “Асарни ўқиётганингда нафасларинг қайтиб кетади, бўғилиб ҳаво етишмай қолаётгандек ҳис қиласан ўзингни”.

Ўқувчини баайни бўғиб-бўғизлагандай бўлмай, аксинча, унинг баҳри дилини очиб, энгил нафас бахш этиш, диққинафас кўнглига нурдек тиниқ мусаффо ҳаво, ҳаётбахш насим олиб кириш... Қаламкаш учун бир қарашда бундан-да осонроқ иш йўқдек! Аслида оламдаги энг мушкул иш бу! Одам боласининг кўнглини хуфтон қилиш осон, бироқ уни сув ичгандек равшан торттириб ёриштириш... ҳеч қачон осон бўлмаган! Ўша бир гапни айтган мутафаккир устоз ўз шоми ғарибонида нега энди ёруғ кундаликларни қўйиб, қоронғу тундаликларни ёзди? Зимистон тунларда унинг уйқусини қочирган нарса нима эди? Қувонч билан севинч, шодлик билан бахтми, ё юракни беаёв ўртаётган дард-алам, азоб-изтиробми?! Агар дард бўлса, бу муаллифнинг майдагина шахсий дардими, ё улуғ бир халқ, бутун башариятнинг улкан дарди-дунёсими?! Ўлим остонасида ҳам ўзининг шахсий дардини “унутиб”, ўз халқи, бани башар дардини чека олиш!.. Ижодий жасоратнинг каттаси мана шу эмасми?!.

Мана, кейинги йилларда дала ҳовлиларига ҳар гал тинчлик-хотиржамлиг-у ҳузур-ҳаловат истаб келганларида қулай пайт пойлаб турган бир-икки дилозор кутилмаганда пайдо бўлади-да, аввалига “Ҳорманг, отахон, чарчамаёпсизми?” дея ҳол сўрайди. Сўнг “Шу ёшингизда ўзингизни қийнаб нима қиласиз? Қаровсиз қолган боғни қайта обод қилиш мункиллаган чолга осонми?! Ундан кўра менга сотиб, пулига маза қилиб бирон оромгоҳда дам олмайсизми? Айтган пулингизни бераман!” дея юрагига қўл солиб, уни баайни ғижимлаб бошлайди.

“Узр, иним, ўғил-қизлар, набиралар...” дея куймаланган кўйи қовоғини уймасдан очиқ юз билан қараб, кулиб туриб келажакдан умиди узилмаганини айтади, бироқ чақирилмаган меҳмон дилозорликни янаям кучайтиради: “Шу замонда ўғил-қиз боғингизни обод қилиб берадими, отахон, зап гапларни айтасиз-да! Тайёрга айёрлик,

тайёр ошга баковулликни хуш кўрадиган бўлиб кетишган-ку улар!” Бу хира пашшадан “Сен ўзинг-чи, сен ўзинг? Шу топда нимани хуш кўриб турибсан?” деб кошки сўраб бўлса! “Ҳа, энди...” дея ўз ишини давом эттираверади, албатта. Бироқ дилозор хира пашшалигини қўймайди: “ғинг-ғинг”, “ғинг-ғинг”. “Йўлингдан қолма!” деган маънода бир қўл силкиб, уни базўр ҳайдаб қутулса, салгина ўтиб-ўтмай бошқаси келади. “Овлоқда буқиниб олиб нималар ёзёпсиз энди?..” Қарабсизки, тагин қулоқнинг тагида “ғинг-ғинг”, “ғинг-ғинг”! Ҳаммалари бараварига беҳабар-ғафлатда қолишдими, ё инсофга келишдими, мана, қарийб бир ҳафтадан буён ҳеч бирининг қораси кўринмай турибди-я ҳайтовур! Улар кутилмаганда пайдо бўлиб, тагин асабини бузиб, нафасини бўғиб, бир ҳафталик ҳузурижонини расво қилмай, яхши кайфиятининг пачавасини чиқармай турганлари учун Худога минг қатла шукур қилса арзийди! Илоё ўзинг уларга инсоф-у тавфиқ ато этгайсан, Парвардигори Олам!..

Чол мискинона ўйлардан беихтиёр чалғиб, бирданига қаттиқ сесканиб кетди. Юраги шувиллади. Ишқилиб, тинчлик бўлсин, ниҳояти дилозорнинг ғишавасигина эмас, у бошлаб келмоқчи бўлаётган ғалва-ю можаро, уруш-жанжал-у хуноббозликларнинг ҳам юзи тескари бўлсин! Дала ҳовлилари ёнига битта эмас, бирийўла тўртта энгил машина олдинма-кетин келиб тўхтади. Қараб туриб чолнинг дафъатан чиройи очилди. Елкасидан тоғ ағдарилгандек энгил тортди. Ўзини қушдек энгил ҳис қилди. Челақчада сут кўтариб келаётган кампирга ясама эмас, ғоят табиий шодлиг-у бахтиёрлик билан кулиб қараб, дарвоза томонга им қоқди: ана, дилозорлар эмас, аксинча, диловарлар! Икковгинасининг тўрт қутбга татигулик тўрт жуфт жигарбандлари – ўғил-қизлари билан келин-куёвлари, шу тўрт жуфт жигарбандларидан кўпайишган ширин-шаккар набиралари – мевасидан ширин мағизлари! Қирқ йил мобайнида топган-тутганлари – нуридийдалари ҳордиқ кунни бўлганидан фойдаланиб уларни қирқ йиллик тўйлари билан қутлагани келиб туришибди-я, буни қаранг! Шундай кунларга етказганингга шукур, Парвардигори Олам!

Чолнинг ҳадик-хавотир оралаб кутилмаганда торайиб келаётган юраги ҳам, торгина дала ҳовлиси ҳам нақ олам қадар, ер юзи-ю осмонифалак қадар кенгайиб кетгандек бўлди гўё!..

Ҳарсиллаб чопади чўлда бир сўқмоқ

ГУЛЛАР

Ўзбеклар гулларсиз яшолмас зинҳор,
Қоқ ерни қўл билан ийдирар обдон.
Челакдан сув каби – тер тўкиб такрор
Улуглар беўхшов ўзлигин ҳамон.

То нафас оларкан, бор экан жони,
Чарчоқлар баҳсига бўлмас ҳамнишин.
Ҳеч писанд этмагай қоқ саратонни,
Қутиб ҳам турмайди, келсин деб пешин.

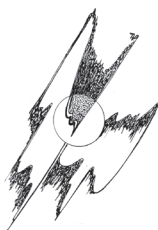
Ўзбеклар гулларсиз яшолмас зинҳор,
Тарк этар оромбахш уйнинг қучогин.
Майлига, уст-бошин чанг боссин такрор
Қақраган ерларга ошиқар тагин.

ЧЎЛДАГИ СЎҚМОҚ

Гоҳо парвоз этиб баланд барханга,
Пастликка отилар гоҳ ўқдай шундоқ.
Беланиб – шўр босган тўзону чангга
Ҳарсиллаб чопади чўлда бир сўқмоқ.

Унга захрин сочар шувоқу ёвшан,
Қўмиб ташиламоқчи бўлар дайди қум.
Тунлари жарликка беркинар ёвдан,
Яъни, оч қашқирлар қилганда хужум.

Шарқ узра балқигач оқбадан саҳар,
Чиқа солиб туннинг қаъридан шу чоқ –
Қумларни тўзгитиб, нуратиб баттар
Вишиллаб,
Чийишлаб югурар сўқмоқ.

Сира ўхшамас у ҳолсиз йиртқичга...
Гар унга дуч келсанг иссиқдан толиб.
Йўловчи,
Қувончинг сизмасин ичга
У бирор манзилга боради олиб.

Топгандай бўласан ўша чоҳ қудуқ,
Қудуқки, зилолга лиммо-лим, тўлиқ.

Қорни оч бўлса-да қумларга шўнгиб,
Барханлардан сакраб, гоҳ юриб вазмин.
Яккаш бир қабрга элтади сени
Қабр-чи нураган, кўримсиз... озгин...

Бу жойга дағалтус овул ҳам яқин,
Сени қариши олар итлар серзарда.
Ва... оби ҳаётни симирасан сен
Ним коса кўзингга ташийди парда.

Жонингни асраган сўқмоқдан қайта
Манзилга йўл солсанг, қаришлаб тонгни.
Рухига ҳудудсиз таҳсинлар айта
Эслайсан,
Кўмилган шоҳид инсонни.

* * *

Шабнамлар сачрайди гуллар баргидан,
Соядаги гуллар сўқмоқда яёв.
Пойида – зах тўпроқ ва муз қумлар шан,
Кафтида – шўх портлаш ва тутам олов.

Улар кам. Юракни сиққудайин кам.
Дунёнинг қўрқинчин тушунди ёки,
Осмонга тўзонлар кўтарилган дам?
Шунчаки яшайдан толиқди балки!

ҚУЁШ ХОТИРАСИ

*Тур ўрнингдан, дўстим!
Саодатинг нурларини йиғ,
мард бўл, кураш бошла,
Қуёшга кўмаклаш!*

М. ПРИШВИН

*Хайқириб бездирса электровоз,
Тингласак автолар юрак уришин.
Трамвайга урсак ўзни шу алфоз,
Қайга кечикмоққа шошяпмиз, тушун?...*

*Пойтахтда судралар қишлоқи одам,
Ёнингдан ўтмайди қуш каби учиб.
Кўзларин кенг очиб, чўнг биноларнинг
Кўҳна ҳайбатига қарагай чўчиб.*

*Ҳар битта ҳайкалга теккизади қўл,
КўзгOLON майдони оғдирар эсдан...
Қайгадир имиллаб оларкансан йўл
Серқатнов кўчадан ўтасан тездан.*

*Тормозлар чинқириб қувар ороминг,
Автолар гийбати қилади безор.
Ўлимдан соғ қолган анов ҳайдовчи
Аямай
Асабин гиштларин бузар.*

*Бехос қувиб ўтган машина томон
Тўртбурчак муштумин ўқталар, ана.
Уйда ҳам жириглаб тинмас телефон,
Балконларга қочиб чиқамиз яна.*

*Ҳовлилар жамоли берар тасалло,
Кўкракдан ҳовурдай пуркалар ҳасрат.
Сертартиб гулзорлар шу фурсат аммо
Мажруҳ асабларни қолади асраб.*

*Оловга тап-таранг самовий шарнинг
Нурларин мириқиб кўрамиз ушлаб.*

*Унутиб борамиз шаддод шаҳарни
Шовқиндан вужуд ҳам боради бўшаб.*

*Руҳингга энгашиб қарайсан бирдан,
Қараган сингари қудуққа зийрак.
Қуёшнинг умрини ҳаётинг билан
Таққослаб қоласан...
Нақадар сийрак!*

*Сенинг руҳинг бўлган ул тирик қуёш
Қудуқнинг тубида йилтирар муздай.
Ороминг қайгадир олиб кетар бош,
Ва...
Бўм-бўш кунларинг кўксингда тўзгай.*

* * *

*Қайғу ҳам, қувонч ҳам юракда жойсиз,
Сенинг алаҳлашинг ёту ёввойи.
Заминни забт этмоқ – қандай мудҳиш сўз,
Бу хил хаёлларнинг бари ҳавойи.*

*Ундаги нарсалар буюртма эмас,
Шундай қил, юр бунда сен ҳушёр бўлиб.
Худойим, бу нечук ҳақоратдир, бас,
Бизсиз ҳам ер юзи турибди тўлиб!*

Рус тилидан Назар Шукур ўғирган

Назар Шукур (1954-1985) қисқа ҳаёти чоғида ўзидан дилтортар, руҳий кечинмалар манзараларини ёрқин акс эттирувчи шеър дostonлар қолдирди. Шоирнинг жаҳон шеър-ияти билан яқиндан танишлиги, ўзи ёқтирган ва севган шоирлар шеърларини она тилимизга ўғирганида янада яққол кўринади. Жаҳоннинг йирик шоирлари Расул Ҳамзатов, Андрей Вознесенский, Имант Зиедонис, Юстинас Марцинкявичюс шеърлари таржимон маҳорати тўфайли ўзбекона руҳда жаранглаган.

Шоирнинг таржимонлик санъатидан яхши хабардорлиги, у ўғирган шеърларда оҳанг ва фикр қўймалиги, мисраларнинг сиқиклиги ҳамда аслига уйғунлиги, бу ўқувчида гўзал таассурот қолдиради.

СИЙРАТ ВА ҚИСМАТ БИТИКЛАРИ

ёхуд Шукур Холмирзаев эсселарига бир назар

Замонамизнинг улкан адиби, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Шукур Холмирзаев эпик турга мансуб барча жанрларда, хос-сатан, ҳикоя, қисса ва романчиликда ўзига хос мактаб яратгани ҳеч кимга сир эмас. Шунингдек, ижодкор насрий баёнга асосланган яна бир адабий санъатнинг қонун-қоидалари, равиш-ўзагини шу қадар пухта ўзлаштирганки, уларни ўқиб ҳайрату таважжухга берилиш, таниш-нотаниш инсонларнинг суратию сийрати, ботиний оламига теран назар ташлаш мумкин. У ҳам бўлса, ёзувчи хотиралари, кўрган-кечирганларининг бадиий ифодаси, гўзал солномаси бўлмиш – эсселардир. Бу жанр Шукур Холмирзаев ижодининг нақадар кенг ва кўламдор, бой ва мазмундор, оҳорли ва жозибали эканини тўла-тўқис исботлади.

“Адабиётда бўлсин, ҳаётда бўлсин умрим йўлида из қолдирган Шахслар ҳақида бир-бир эссе ёзиб қолдиришни илгаритдан ўйлаб юрардим” – деб ёзади адиб бир мақоласида. Бу ният, бу орзуманд илинж аста-секин ёзувчи тасаввурда моддийлашиб, қоғоз саҳифаларига кўча бошлади. Шу тахлит “Тақдир башорати”, “Бир оқшом суҳбати ёки дўстим Рўзи Чориев”, “Тоғларга қор

тушди”, “Шайдолик”, “Бинафша ҳидланг, амаки!”, “Бу кишим – устоз, мен – шогирд” каби ажойиб эсселар, тиниқ хотиралар дунёга келди. Ушбу эсселарда тасвирланаётган инсонларнинг ёрқин характери, шахс ва ижодкор сифатидаги тимсоли, ҳеч кимга ўхшамас қиёфаси ўқувчи кўз ўнгига яққол намоён бўлади. Мутолаа давомида китобхон қаҳрамонларнинг ширин ва аччиқ кунларига ҳамдард бўлиб, ўзи сезмаган ҳолда саҳифалар қаърига сингади, қандайдир кўринмас ҳиссиёт, эҳтимол, мудроқ сезимлар уйғониб, мавҳум таассурот реал образлар қаршисида ожиз қолади. Абдулла Қаҳҳор, Шухрат, Матёқуб Қўшжонов, Шукур Бурҳонов, Рўзи Чориев, Одил Ёқубов, Ўлмас Умарбеков каби забардаст санъаткорлар қайта жонланиб, ёнгинамизда нафас олаётган замондош, яқин

бир ҳамсуҳбатга айланади.

Адиб Шукур Холмирзаевнинг ёзишдан бўлак қисмати, ўзга бир соҳага жиддийроқ иддаоли бўлмагани рост. Лекин театр саҳнаси, актёрлик касбига росмана меҳр қўйгани, ҳатто, театр институтига кириб, бип-бинойидек актёр бўлишига бир баҳя қолгани ҳам ҳақиқат. Ким билсин, балки вужуди дард-

Шоҳруҳ АБДУРАСУЛОВ – 1991 йилда Тошкент вилоятининг Бекобод туманида туғилган. Ўзбекистон Давлат санъат ва маданият институти магистранти. Санъатнинг турли йўналишларига оид илмий-публицистик мақолалари билан республика матбуотида иштирок этиб келади. “Адабиёт. Саҳна. Инсценировка” номли адабий-танқидий рисоласи чоп этилган.

га тўла ижодкор учун қоғоз ва қаламнинг ўзи камлик қилар? Унга истаганча қулиб, йиғлаб, терга ботиб, руҳидаги аламнок ҳисларни тўкиб солиши учун кенг ва катта саҳналар керакдир? Балки, Шукур Холмирзаев ҳам қоғозга тушмаган ҳасратини саҳнада тўкиб солгандир? Не бўлганда ҳам унинг профессионал актёрлардан ҳайиқмай, “Ҳамлет” спектаклида бош қаҳрамонни ижро этгани бир умр ҳайрат ва таажжуб билан ёдга олинган ҳодиса бўлиб қолди. Ҳатто машҳур актёр Шукур Бурҳонов азбаройи касбига садоқати сабаб Холмирзаевни ҳам актёр бўлишга ундагани, “Ўқишингни театр институтига кўчир!..” – дея такрор-такрор қистовга олгани бугун зўр энтиқиш ва табассум билан эсга олинади. Бироқ бир қалбга икки муҳаббат сиғмайди. Шукур Холмирзаев ҳам актёрликка иштиёқи қанчалик баланд бўлмасин, ёзувчиликни виждон бурчи, ҳаётини эътиқод даражасида улуғлади. Шундай бўлса-да, адиб тақдирининг бир бўлагига айланиб улгурган театрни, ижодини мутлақо бошқа ўзанга буриб юборишга қодир шахс – Шукур Бурҳоновни асло унутмади ва вақти келиб устозда санъаткорга бағишлаб “Тақдир башорати” деган каттагина эссе ёзди.

Эссе қамров жиҳатидан ниҳоятда кенг. Унда актёрнинг театрга илк қадамидан бошлаб то шуҳрат чўққисини забт этгунигача бўлган машаққатли йўли акс эттирилган. Ёзувчи тасвирида келтирилган “ғўлабир, жингалак соч, кўзлари сермаъно, ҳаракатлари сўзига мос” бу оддий йигит қандай қилиб кулгуси оламни тутадиган, йиғиси юракни эзадиган, ҳайқириғи тоғларни қулатадиган ўша афсонавий Шукур Бурҳонга айланди экан? Ҳаваскорлар тўғрагига қатнаб, тақлидчилик, “масҳарабозлик” қилиб юрган ўспирин академик театрининг етук актёри бўлиш учун қандай эврилишларни бошдан кечирди экан? Шу ва шунга ўхшаш саволларнинг барчасига эсседан жавоб топиш мумкин. Муаллиф актёр ҳаёти ва ижодининг ранг-баранг қатламларини бир нуқтага заргарона териб, нафис ва бетакрор ранглар воситасида ўзбек театри дарғаларидан бирининг сурати, шаклу шамойилини моҳирона чизиб беради. Ёзувчи услубига хос ширадор тасвир ва ҳаракатчан диалоглар эссе жозибасини ошириш билан биргаликда тасвирланаётган муҳит ва манзаранинг янада аниқ, ёрқин ва таъсирчан бўлишини таъминлайди.

Шукур Холмирзаевга ҳаётда ҳам, ижодда ҳам яқин маслакдош бўлган дўстларидан яна бири Ўзбекистон халқ рассоми Рўзи Чориев эди. “Соқоли кўксига тушган, сочи гарданига етган, бақириб-чақириб, баъзан пала-партиш, баъзан чуқур ҳаёлчанлик билан, гоҳи бирдан пўртанадек ғалаён қилиб гапирувчи, ҳатто кўзлари тез-тез ёшланувчи” бу жунунваш рассом бутун вужуди билан ижодга шўнғиши, илҳом отлиғ дулдул ташриф буюрган кезлари ҳар ишга этак силкиб, устахона қўйнидан чиқмаслиги, табиатан хонанишин, ёлғизликка мойиллиги ва яна қатор фазилатлари ила росмана

Шукур аканинг ҳамрози, сирдоши эди. Адиб “Бир оқшом суҳбати ёки дўстим Рўзи Чориев” номли эссесига рассом билан боғлиқ қувноқ гурунглари, дилкаш лаҳзалар, санъат, адабиёт ҳақидаги қизғин мусоҳабаю мунозараларни ёдга олади.

“Ижод!... Уни мендан ажратиб бўлмайди!.. Ижод – бу мен! Менинг ҳаётим, қизиқишим. Дардим...” Ана шу оддий, жайдари фалсафа ҳаётнинг турфа тажаллисини суратларга муҳрлаган ижодкор учун доимо ҳамроҳ бўлди. Ундаги кучли иштиёқ, изтироб, дардмандлик кайфияти Шукур Холмирзаевни ҳам безовта қилди, алал-оқибат қалб-қалбга пайванд бўлиб, қоғозга рангсиз-туссиз, бўёқсиз, фақат сўзлардан иборат чиройли полотно чизилди. Ҳа, бу ёзувчининг полотноси эди! Аслида рассом ва адибнинг иш қуроли бир хил: қоғоз ва қалам. Фақат бири мавжуд воқеликни шундоққина кўз олдингизга келтириб қўйса, иккинчиси яратган манзарани кўрмоқ учун тасаввур ва тахайюл керак! Ҳар иккиси ҳам моҳир санъаткор, абадиятга дахлдор асарларни инкишоф этувчи, кўз илғамас, назар етмас гўзалликни шаклу шамойилга солиб, санъат муҳибига тақдим этувчи чинакам назаркарда шахслар!..

“Уни суйганимдан, унинг хатти-ҳаракатларидан завқланганимдан, унинг филдек меҳнаткашлигига тан берганимдан, у билан фахрланганимдан шавқим кепкетаверади”, – дея Рўзи Чориевнинг ҳам инсоний, ҳам ижодий фазилатларига ниҳоятда содда ва аниқ тавсиф беради Шукур Холмирзаев. Адиб дилкаш суҳбатдоши билан кўп ижодий издиҳомларда бирга бўлгани, руҳияти, феълу табиати, қўйинги, бор инсоний хислатларидан чуқур хабардорлиги эссени ўқиган китобхонга шундоққина аён бўлади.

Адибнинг “Бинафша ҳидланг, амаки!” номли салмоқли эссеси атоқли адиб Ўлмас Умарбеков хотирасига бағишланган бўлса-да, муаллиф бир ёзувчини эслаш баҳона 60-йиллар адабиёти ва санъатига катта куч бўлиб кириб келган Учқун Назаров, Абдулла Орипов, Ўткир Ҳошимов, Турғун Азизов ва бошқа ижодкорлар билан боғлиқ файзли хотиралар, ижод ва ҳаёт йўлларидаги гоҳо шодон, гоҳо ғамгин кунларни бирин-кетин, худди тасмага битилган киноасардек ўқувчи кўз ўнгида намоён этади.

Муаллиф ҳаёлот тизгинини эркин бўшатади, ҳар бир қаҳрамонининг ички олами, ботинида яширин ўй-хаёлларни ғоят нозик идрок ила тафтиш этади, ўқувчи нигоҳини ижод ва илҳомнинг сирли, жозиб дунёсига ошно этади.

Шубҳасиз, Шукур Холмирзаев қаламга олган ҳар бир санъаткор алоҳида шахс. Бинобарин, уларнинг суратию сийратига назар ташлаш, ҳам инсон, ҳам ижодкор сифатидаги қиёфасини тасвирлаш ва шу орқали халқимизнинг асл истеъдодларини кенг оммага танитиш адибдан катта маҳорат ва салоҳият талаб этади. Шукур Холмирзаевда ана шу фазилатларнинг бари мужассам. У кўрган-кечирганлари, ҳаётини кузатувлари, ён-атрофидаги таниш-нотаниш инсонларнинг бир-бирига ўхшамас характерини

шундайин аниқ тасвирлайдики, эсседаги воқелик жонланиб, реал дунё манзаралари бор деталлари ила мукамал бир кўламда жонлана бошлайди. Таниқли адабиётшунос олим, куюнчак мунаққид Матёқуб Қўшжонов ҳақидаги “Бу кишим – устоз, мен – шогирд” номли эссе фикримизнинг ёрқин далилидир.

Устозлик – улуғ мартаба, устозга лойиқ шогирд бўлмоқ, устознинг яхши фазилатларидан улгу олмоқ – чинакам саодат, бир умрлик шарафдир. Машойихларнинг “Пирсиз юрма...” деган соддагина ибораси замирида қатлам-қатлам маъно бор асли. Шунданми, кўплаб зафару муваффақиятларнинг асл сабаби устозлар номи билан боғланади, “палон домланинг мактабини кўрган” – дея эҳтиром қилинади. Шукур Холмирзаев ана шундай пиру устодларидан бири, адабий таҳлил санъатининг беназир билимдони – Матёқуб Қўшжонов дунёсига кириб бораркан, домланинг инсон ва ижодкор, устоз ва мунаққид сифатидаги сиймосини катта эпик маҳорат, жўшқин публицистик руҳ билан қаламга олади, натижада ўзи айтмоқчи, “ҳаётий ҳақиқатлар”дан “бадий ҳақиқат” чиқариш йўлидан кетиб, соф “эссе” эмас, “эссе-қисса” ёзиб кўяди”. Ҳа, эссе ростдан ҳам қиссадек ёқимли, ажиб бир кайфиятда ўқилади. Унда мазмунли сюжет, тадрижий воқеа, ёрқин персонажлар борки, китобхон мутолаа қилаётган асарининг жанри, қонун-қоидаларини батамом унутади ва ҳеч шаксиз адиб маҳоратига таҳсин ўқийди. Матёқуб ака билан илк танишув, адабий тўғарақдаги муҳокамалар, биринчи эътироф завқи, ижод ва ҳаёт атрофидаги гурунглар, баҳсу мунозаралар, талқин, таҳлил ва танқид санъатининг нозик қирралари, мунаққид масъулияти ва виждон бедорлиги, ёзмоқлик дарди ва унинг ижтимоийлашуви, алқисса, бир умр маънавий жа-

сorat кўрсатиб яшаган, яхши асарни фарзандидек ардоқлаб, ёмонроғини ҳафсала билан тергаб, тўғри йўлга бошлаган шахс феномени айна шу салмоқли эссенинг бош мавзусини ташкил этади.

Адиб Шукур Холмирзаев эссе жанрида баракали ижод қилди. Ҳатто, айтиш жоизки, унинг эсселари бадий савияси ва эстетик жозибаси билан роману қиссаларидан кам эмас. Шу боис адиб эссеистикани хуш кўрарди, росмана тасаввуру хотиралар бисотиға шўнғиб, энг тоза ва шаффоф эсдаликларни ўқувчига илинади. Шукур аканинг ўзи айтмоқчи, “Эссе – эркин жанр, бундан ташқари, у агар таъбир жоиз бўлса, “размерсиз жанр” ки, кийим танлаганда, бўйингаю энингга ўлчаб ўтиргандай сиқилмайсан”. Ҳа, эссеистика – қандайдир ижодий қолип мезонлардан бутунлай ҳолиланиш, эркин ва анчайин кенг доирада фикрлаш, муайян шахс сийратининг энг майда ҳужайраларини ўрганиш ва қайсидир маънода ўзгалар қисматидаги битикни ўз тақдирига айлантира билиш демақдир. Инсон аталмиш мardумнинг кўнгил дунёсига кириб бормоқ, ўй-хаёлида чарх ураётган фикру ўйларни сезмоқ, сезганда ҳам ғоят нозик ва инжа маҳорат ила сезмоқ ва бу таассуроту таважжўлардан ўзгаларни-да хабардор этмоқ, ўзгаларни-да ҳайратлантirmoқ – буниси жиддий маҳорат ва фавқулodда санъат маҳсули. Боиси инсон сийрати ўта сирли ва жумбоқли. Уни ҳеч ким ўзичалик яхши билолмайди, тушунолмайди. Ижодкорлар-ку, инчунун. Бундай табиат эгалари ўзлари ҳақида оғиз жуфтлаб, “изҳори дил” қилмаса, кўнглида кечган туйғуни тўкиб солмаса, унча-мунча қаламкаш эссенамо битиклар ёзмоғи даргумон. Шукур Холмирзаев ана шу “изҳори диллар” нинг ҳақиқий муҳиби ва ошuftаси бўлгани боис абадиятга дахл қилгувчи, ғоят мазмундор ва гўзал эсселар мерос қолдирди.

ҚЎШНИЛАР

Ҳикоя

«Баҳринисо хола санаторийга бориб дам олиб қайтибди. Яна қаерга денг, нақ Тошкентнинг ўзига эмиш. Номиям, тил қурғур келмайди, Семичками, Семашками, ишқилиб шунга ўхшаш бир нарса. Илгари пайтларда у ерда фақат дириктирлар, райкўмлар дам олар экан. Замонанинг зайли билан доруломон замонлар келиб Баҳринисо холага ҳам путопка тегиб қопти. Салкам йигирма кун дам олгани учунми ё бошқа бир балоси борми, юзидаги ажинлари текисланиб ёшариб қолган эмиш, нукул бетини торттирға-

нов», – дея қўшниларникига бирма-бир кириб маннатиб чиққан Болқоной хола дарров Баҳринисо холани «ҳорма» қилиб келишни ташкиллаштириб юборди. Кечқурун қўшнилар йиғилишиб Баҳри холаникига чиқадиған бўлишди.

Бундан хабар топған Баҳри хола меҳмон кутиш тараддудига тушған келинларига буйруқ бера бошлади.

– Ҳой, Худо хайрини берған Хайринисо, хайрининг ҳам чеки-чегараси бўлади ахир. Гўштни мунча

Меҳринисо АБДУРАҲМОНОВА – Жиззах вилоятининг Зомин туманида туғилган. Ўзбекистон Давлат жаҳон тиллари университетининг рус филологияси факультетиде таҳсил олган. “Эшик олди гулхайри”, “Оқшомлар қўшиғи” каби китоблари нашр этилган. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзоси.

катта -катта тўғраясан. Бир бурда гўштни кушнинг тилидай қилиб тўғраб, бир бош пиёзни майдалаб қўшиб яхшилаб қовургин-да, қатиқли ош қилиб қўя қол. Мойни ярим чўмич сол. Иссиқ кунда ўзини билган одамга қатиқли ош яхши. Қўшнилар ичаклари оқариб ичиб олади.

– Эна, қатиқли ош қилсак уят бўлмайдимиз? Дурустроқ овқат қилайлик, қўшнилар кулиб кетишмасин.

– Ҳо, кулмаса ичаклари қотсин. Овқатнинг ҳам дуруст-дурустмаси бўларканми. Ҳамма овқат бир овқат. Айтганимни қилинглар.

Баҳринисо хола келинларига топшириқларни бериб бўлгач, ҳовлидаги супачага бир қур назар солиб ишқомдан тушган битта-яримта хас-чўпни қоқиб ташлаш учун кўрпачани силкитиб жойига тўшади-да, «вой жоним-ей» деб оёқларини узатиб ўтириб олди.

Сунбула охирлаб қолган бўлса ҳам қуёш нурларини аямай сочиб турарди. Ҳали ям-яшил бўлиб турган дов-дарахтларга барибир куз нафаси тегиб, битта-яримта барглари бандидан узилиб ёғ тушса ялагудай қилиб супуриб қўйилган ҳовлининг у– бу ерига тушиб хонадон озодалигига бироз путур етказётганини ҳисобга олмаганда, ҳаммаёқ холанинг кўнглидагида озода ва осойишта эди. Кечагина дам олишдан келган холанинг оқариб, тиниқиб қолган юзларига офтоб тушиб ажинларини янада бўрттириб, кўпайтиришга хизмат қилаётганини кўриб келининг қайнонасига нисбатан меҳри жўшиб кетди: «Эна, дамларни олиб, оппоқина, сулув кампир бўлиб қолибсиз. Қуёшга қараб ўтирманг, бирпасда қорайтириб юборади. Сизнинг оқариб, тўлишиб келганлигингизни кўриб дугоналарингизнинг бир ичлари куйсин», – деди пиёздан ёшланган кўзларини халатининг ёнига артиб.

– Эй, болам. Минг қилсаям ёшлар-да. Биз кексаларга болаларимизнинг бахтини кўриб, тинчгина оёқ узатиб, хотиржам чой ичиб ўтиришнинг ўзи катта давлат. Абдушукуржон билан Абдурасулжонимдан бир этак набиралар кўрсатганига Аллоҳимга беадад шукроналар қиламан. Раҳматли отасининг қолган умрини шу фарзандларимга қўшиб беришини Яратган эгамдан кечаю-кундуз сўрайман. Менга оилам тинчлиги кўрк, чирой берсин, болам.

Баҳри холанинг гапи оғзида қолди. Дарвоза тарақ этиб очилиб остонада холанинг кенжа қайнисини Умрзоқ пайдо бўлди. Ёши эликни қоралаб қолган бўлса ҳам ичишни канда қилмайдиган қайнининг ҳурматига ўрнидан туриб «келинг, бола», дея икки қўллаб кўришишга чоғланган янганинг қўллари ҳавода муаллақ қолди. Ширакайф қайни кўрпачага чордона қуриб ўтирволди. Сўнг фотиҳага қўл очиб: «Акажонимнинг арвоҳи янгамни тезроқ ўз ёнига тортиб олсин-да. Омин», деб юборса бўладими. Фотиҳага қўл очиб турган қайнона-келинлар нима қилишларини билмай бироз тараддудланиб қолишганди, келин дарров ўзини ўнглаб:

– Ҳа, ака, энам сизга нима ёмонлик қилувди, сира кўзини очирмайсиз? Қанча пайтдан бери кўрганингиз йўғу, сўрашишнинг ўрнига кекашиб гапира-

сиз. Укаларингиз эшитса, нима деган одам бўласиз? – деди ёвқараш қилиб.

Келиннинг оғзидаги гапи тугамай Баҳри хола гапни илиб кетди.

– Ҳой, келин, қайнағангиз билан бу оҳангда гаплашишга сизга ким ҳуқуқ берди? Тез кечирим сўранг. Уят бўлади-я.

– Нега кечирим сўрарканман? У кечирим сўрасин сиздан. Ҳе йўқ, бе йўқ келиб жанжал қилиб кетади. Қачонгача ўғилларингиздан яшириб юрмоқчисиз. Қайниман, деб оёқости қилиб кетаверадими.

– Ўв, ўв, келин бўлмай келисоп бўлгур, нега чийиллайсан. Сеням акамнинг арвоҳига топшириб юбормай тағин, – ўдағайлади Умрзоқ қайни келинга қараб.

Баҳринисо холанинг ранги оқариб кетди.

– Хафа бўлманг, бола. Булар ҳали ёш-да. Одамнинг қадрини билмайди, – дея қайнисини тинчлантиришга уринган хола билдирмай келинига индама, дегандай кўз қисиб қўйди.

– Тинч келиб, тинч кетсин-да бўлмаса, – дея тўнғиллаб нари кетаётган келиннинг орқасидан «анаконда» деб луқма ташлаган қайни барча эркаликларини кўтариб ўрганган янгасига юзланди.

– Тилини кесиб олмайсизми бунақа войвоёк келиннинг. Ҳа.. ўлсин улар.. Акамни ажалидан беш кун бурун ўлдириб юбордингиз. Энди укамларнинг топганини кўчага сочиб маишат қилиб юрибсизми? Беринг бизга яширган-юширганларингиздан.

– Ҳа, бола-я, сира эсингиз кирмади, кирмади-да. Элликка кириб қўйдингиз. Ўғилларингиз уйланади, деб турибди. Эртага ўғилларингизнинг орқасидан бировнинг авайлаб-асраб ўстирган қизлари келади. Уларнинг олдидаям ҳар нарсага бир нарса деяверсангиз, келин чидайдимиз? Гапларимни кўнглингизга олманг тағин. Дўстлигимни айтаман-да, бола.

Баҳринисо хола келин бўлиб тушганида ўн ёшларда бўлган Умрзоқ қайнисини маҳаллий таомилга кўра ҳурмат юзасидан исмини айтиб чақирмай «бола» деб мурожаат қилар эди. Оиланинг кенжаси бўлган Умрзоқнинг элликка кирсаям «бола» деб аталиб келинаётгани бу одатни тушунмайдиган чет кишилар учун ғайритабиий туюлсада, маҳаллий аҳоли учун ҳеч ажабланарли жойи йўқ. Ўзидан уч ёш кичик қайинсинглисини «қиз», деб чақириши билан боғлиқ ҳангомаларни айтадиган бўлсак, анчайин жиддий одамнинг ҳам лабига кулгу югуриши аниқ.

Бир куни Баҳри хола қўшни қишлоқда яшайдиган эр томонидан амма бўлмиш қариндошаникига қайинсинглиси билан бирга меҳмонга бормоқчи бўлиб автобус бекатида уни кутиб турганди. Автобус келдики, қайинсинглисининг қораси кўринмасди. Шундай бўлса ҳам хола автобуснинг бўш ўриндиғига жойлашиб олиб ёнидаги жойни қайинсинглиси учун банд қилиб, сўраганларга «жой зайнит», деб жавоб бериб турганда автобус шофёри – қишлоқ аёллари танийдиган ягона ўрис йигити Сашка «поехали» деб рулга ўтирувди ҳамки, Баҳри хола «Вой, тўхтанг, қиз қоп кетади», – дея ўрнидан туриб кетди.

– «Кани киз? Каерда келяпти? Ну, кутиб турамиз чирайли киз бўлса, – деди Саша ҳазиллашиб.

Шу орада сумка кўтариб ҳаллослаганча чо-пиб келган етти-саккиз ёшлар чамасидаги бола билан олтмишларни қоралаб қолган жиккаккина аёл киши ёшига ярашмаган чаққонлик билан автобусга чиқиб Хайри хола «зайнит» қилган жойга ўтириб олишгач, «Ҳайда энди, Сашка», деган бетоқат хитобларга қарата ҳайдовчининг «Қиз келмайдими?» деган саволига холанинг «Мана, келди-ку қиз», – дея ёнидаги кампир бўлиб қолган қайинсинглисини кўрсатгандаги қаҳқаҳа автоуловнинг ойналарини зириллатиб юборганини гулзорликлар кулиб-кулиб айтиб юрадиган бўлишган.

Эскидан қолган маҳаллий урф-одатлардан бир қадам чекинмайдиган Баҳри хола ичиб ҳаммани безор қилган Умрзоқ қайнисини ҳам бирон марта хафа қилмаган эди. Мана, ҳозир ҳам боягина гўштни қўшнилардан қизганиб ўтирган янга дарҳол келинларига айтиб гўшт қовуртириб қайнисининг олдига қўйдирди. Заҳарни есин, деб пичирлаб қарғанган келинлар қайнонанинг гапини икки қилмадилар. Олдига овқат келгач, Умрзоқ қайни бирдан ялинчоқ овозда:

– Янга, икки юз грамм ичмасам ўлиб қоламан. Бошим ёрилиб кетай деяпти, – деб қолди.

Қалай ароқ демаяпти, деб ичида ўйлаб ўтирган янга укол-пуколга ишлатиш учун сақлаб қўйилган шиша тагида қолган ароқни олиб чиқдириб дастурхонга тўқ этиб қўйдими, ёки бехосдан тўққиллаб кетдими, ҳартугул навбатдаги жанжал учун баҳона топилди. Бу жанжал ароқни тўққиллатиб қўйиб кетган янга ичиб ўтирган «бола»нинг олдида ўтиришни ўзига эп кўрмай айвонга чиқиб кетгандан сўнг, бирпасдан кейин бошланди. Ичига яна юз грамм ароқ кириб кайфи ошиб қолган қайни «миннат қилдинг, берган ароғингни», дея айвон устунига қоқилган миҳдаги саватни олаётган янгасига қараб, кўп йиллар олдин мана шу иморат қурилаётганда ёрдам, деб берган бир дона устунлик ёғоч тахтаси эсига тушиб қолди. Хола ўша пайти жўртага қилгандай айнан қайниси берган устундаги миҳга илинган саватни олаётган эди. Аслида холанинг сават билан қиладиган ҳеч иши йўқ эди. Ичаётган қайнидан узоқроққа кетишнинг пайида қилган ҳаракати бошига бало бўлди.

– Силар уйни битиролмай қийналиб қолган вақтларингда ичим ачиб мана шу устунлик ёғочни мен берган эдим. Шу ёғочни бермаганимда уйларинг айвонсиз қоларди. Уйни бузиб ёғочимни олиб кетаман, биттанг ҳам яхшилик қилишимга арзимайсизлар, – дея қилди жанжал, қилди жанжал.

– Раҳмат сизга, бола. Борингизга шукур. Шу устунлар уйимни суяб турган бўлса, сизлардай қайниларим бор, туғишган жигарларимдай кўраман. Янга, деб мени суяб турибсизлар. Раҳмат, минг раҳмат, бола. Абдушукуржонга айтаман, бир эмас, иккита устунлик ёғоч тахта олиб бориб беради. Қўша-қўша иморатлар қуринг, тўйлар қилинг. Болаларим билан яхши кунларингизда хизмат қилайлик...

– Йўқ, Абдушукурнинг тахтаси менга керак эмас... Уйни бузиб, ўзимнинг ёғочимни олиб кетаман... Кетмон, болталар қани?

Воқеадан хабар топган Умрзоқнинг беманглай хотини Барчин алдаб-сулдаб эрини олиб кетгунча барининг бўлари бўлди. Бир-икки кундан сўнг ичишни тўхтатиб, тавба қилиб кечирим сўраб кетадиган қайнини ҳар доимгидай Баҳри хола сингари келинлар ҳам кечириб юборишади. Кеч пайти ишдан қайтадиган эрларига қайноналарининг тарбиясини олган келинлар енгилгина кулги билан вазиятни анча-мунча юмшатиб сўзлаб берадилар. Бу гал ҳам шундай бўлиши аниқ. Чунки Баҳринисо хола кўп таъкидлайдиган «аёллар уришишса уришишсин, аммо эркакларнинг урушиб қолишига йўл қўйманглар», деган гавҳар сўзларини қулоқларига исирға қилиб тақиб олган келинларнинг эси кўп. Буям Баҳринисо холанинг бахти-да...

Шундай қилиб кечқурун Болқоной хола бошлиқ қўшнилар Баҳри холаникига чайқалиб кириб келишди.

Узундан-узоқ омон-эсонлик сўрашилди.

– Ҳой, Баҳрихон, Тошкентда дам олишга борган бобойлардан топиб олиб ўша ёқларда қолиб кетмаса гўрғайди, деб қўрқиб ўтирувдик, – ҳазиллашди Болқоной хола.

– Бобой бобойимнинг олдига бориб ётсин, Болқоной. Қариганда бобой нима керак менга.

Баҳринисо холанинг чиндан жаҳли чиқди: юзлари қизариб, оғзи қалтираб кетди. Аммо мезбонлиги эсига тушиб қолди шекилли, дарров ўзига келди.

– Тўғри айтасиз, Баҳри хола. Буруннинг одамисиз-да барибир. Ичиб олган бобойлар «Салом, шоҳ!» деб олдингизга келишган бўлсаям, раҳматли бовамга хиёнат қилмагансиз, кўнглингиз бўлмаган. Фақат бирга рақсга тушиб қўя қолгансиз-да, – ҳазилни давом эттирди Жумагул чеча.

– Эҳ-ҳа, қариганда бобой нима керак, деб тилининг учида айтаяпти, ичида жон-жон дейди. «Ўнта ўғлинг бўлгунча, биттагина қийшайган чолинг бўлсин», деган куйган қуллар, – бўш келмади Болқон хола.

– Ўлинг, Болқоной, қарисангиз ҳам сира қуйилмайсиз. Букрини гўр тузатар, деганларидай оғзингизнинг шалоқлигича ўтиб кетасиз, шекилли. Ҳамма чолларни сизга бердим. Менга чол-пол керакмас, – яна аччиқлана бошлади Баҳри хола.

– Бўлди, бўлди. Икковингизниям чол олмайди. Ёш-ёш қиз-жувонлар чолларга тегиб кетишяпти. Силарга ит қарамайди. Ҳар овқат чайнаганларингда иякларинг пешоналарингга тегаман, тегаман, дейди. Яна чол керакмас, деб нозланмасаларинг гўрғайди. Аммо, лекин бўсаям тегмасликларинг аниқ-ку, – дўриллади овози эркакларникига ўхшаган, мўйлаблари ўсиқ, иягининг у ер-бу ерида яккам-дуккам соқоллари оқариб қолган Қаршигул момо. – Ундан кўра қандай дам олганингдан гапир, Баҳринисо.

– Қаршигул опа, бизам юрган эканмиз, яшаяпмиз деб. Ана яшаш-у мана яшаш, ана ҳаёт-у мана ҳаёт.

Ҳаёт ўша ёқларда экан. Сомонхонада ювиниб умримиз ўтиб кетибди-я. Жемчуж деган ваннаси бор экан. Биқирлаб қайнаб ётибди. Ечиниб ичига тушиб ётинг, дейди дўхтир қиз. Вой, пишириб ўлдирасан-ку десам, қўрқманг хола, пишмайсиз дейди. Қўрқиб-қўрқиб қўлимни ботириб кўрсам, куйдирмади. Ичига тушиб ётдим. Бай-бай-бай, ана роҳат, мана роҳат... Дўхтир қиздан уялиб ўлдим. Ич кўйлагим билан тушиб ёта қолай десам, «мумкинмас» дейди қизи тушмагур.

Даврада кулги кўтарилди. Ҳангома қизигандан – қизий бошлади. Болқон момо пайтини пойлаб қочирим гаплар қилиб ҳаммани кулдириб ўтирди.

– Мен билмасдан даволарни чалкаштириб олаверибман, – дейди Баҳри хола кулиб. – Аввал совуқ муолажаларни, кейин иссиқларини олиш керак экан. Бир пайти «ГАИ»га кирмабсиз, тез киринг дейишди. Мен шопирмидим Гаига кириб десам, бу бошқача Гаи дейишди. Айтган жойларига борсам бошқа дўхтир қиз «тез киринг, битта жой бор, бошқалар кириб кетишди» дейди. Кирсам бир талай эркак-аёл кўзларини юмиб ўтиришибди. Ўртада аппарат. Ўтириб олиб нима қилишимни билмайман. Сўрай десам ўнг томонимдагиам эркак, чап томонимдагиам эркак. Охири мажбур сўрадим «қуруқ ўтиравераманми, болам», деб. «Қуруқ ўтирмайсиз, хола, кўзингизни юмиб ҳидлайсиз», дейди у. «Вой, нимани ҳидлайман», дебман шошиб. «Аппаратни ҳидлайсиз», дейди у.

Ўртада гурр кулги кўтарилди. Бири олиб, бири қўйиб Баҳри холани аския қилиб кетишди.

– Бердисини айтмасимдан мунча ҳиринг-ҳиринг қиласанлар. Барингнинг кўнглинг эгри. Болқоной, сизнинг касрингиз ҳаммага уради. Кейин «ГАИ»сидан чиқиб дўхтир қиздан сўрадим. «Қизим, бу жойларингни мен тушунмадим, нима қилиш керак эди бунинг ичида» десам, «холажон, ўртадаги аппаратнинг идишига дори қуямиз, аппарат шовуллаб айланиб дорили ҳаво чиқаради. Сиз кўзингизни юмиб, ҳаводан нафас олиб ўтирасиз, асабларингиз тинчланади», – дейди. Бор гап шу экан. Тушунмай кириб бир изза бўлибман, бир изза бўлибман.

– Кулги бўлгансиз, қишлоқилигингизни билдиргансиз, – дейди кулиб-кулиб кўзлари ёшланган Болқон хола.

“Ғийқ” этиб эшик очилиб, қаҳ-қаҳ уриб кулаётган аёлларнинг эътибори ўша томонга йўналди.

– Яхши ўтирибсизларми, қўшнилар.

Эшикдан бош суққан Хайринисо келин меҳмонларга мулозамат қилгач, қайнонасига юзланиб: “Эна, овқатни сузаверайми?” – деди.

– Ойпошша ҳаяллаб кетди. Мени кутиб турмадиларингми, деб аразлаб қолмасин тагин, – саволомуз қўшниларга қаради хола.

– Боя меҳмон кеп қолди, бораверинглар. Ўз хабарим ўзим билан, деганди. Шу вақтгача дим-дирску. Энди аниқ келмайди-ёв, – гапга қўшилди Улбозор опа.

– Яна янги мошин опти-ку. Қуллуқ бўлсинга қариндошлари келгандир-да.

– Бунча пулни қаердан оляпти экан-а? Бозорда нима янги мато чиқса биринчи бўлиб Ойпошшаой кияди. Тунов куни бир тўйга бирга боргандик. Саккизта бармоғига саккизта тилла узук тақиб опти. Иккала қўлини икки тиззасига қўйиб олиб узукларни кўз-кўз қилиб ўтирганди, маллим сингиси секингина урушиб берди. Сингисининг гапи таъсир қилдими, бироз ўнғайсизланиб қолди. Шундан бери беш-олтитагина узук тақиб юрибди. Ҳали кеп қолса қўлларига разм солинглар.

– Ҳа, ҳалоли бўлсин. Бола-чақаси билан кечаю кундуз тинмайди. Меҳнатнинг орқасидан қишлоқнинг рўзғори энг тўқ одамларига айланди. “Сендан ҳаракат– мендан баракат”, – деб шуни айтадилар-да. У мошин минмай, узуккун уйда ўтириб биз минамизми,– мақтаб қўйди Қаршигул хола дўриллаб.

Киши билмасгина қилиб ёмонлашга чоғланган оғизлар индамайгина ёпилди. Чунки Ойпошша опойга тил теккизиб қўйган Холбувининг кунига шоқоллар йиғлаганини ҳали ҳеч қайсиси унутмаганди.

Бу орада меҳмонларга қатикли ош тортилди. Баҳри холанинг ўғли ишдан қайтишда колбаса олиб келган экан, у ҳам дастурхонга қўйилди. Гулзорнинг қитмироқ аёллари буни ҳам аския қилишди.

– Саримсоқовнинг ҳалол колбасаларидан экан, бемалол еяверинглар. Ҳар куни телевизорда реклама қилишяпти «ҳалол, ҳалол,» деб, – деди Жумагул чеча

– Ўзимизнинг қишлоқдаги Саримсоқники бўлса, ўлгандаям ҳалол бўлмайди, – деб қочириқ қила бошлашганди, яна Қаршигул момо уларни уришиб берди:

– Худо кўтарсин сенларни. Индамаса таомниям ҳар қўйга соласанлар. Уят эмасми. Ундан кўра Аллоҳни ёд олиб маънили-маънили гаплардан гапириб ўтирмайсиларми. Ҳали кўяр дейман, қўймайсилар, ҳали кўяр дейман, қўймайсилар. Қаринг қаридай эмас, ёшинг ёшдай. Силар билан ўтирганнинг иймонини учирасилар. Тавба, тавба. Ҳой, Болқоной, ҳамманинг этагидан тортиб ғийбат қилаверганингча келинингни қайтариб келмайсанми? Болалари бор ахир. Невараларингни соғинмайсанми?

– Осон қилманг, Қаршигул опа, осон қилманг. Молнинг гўнгини кечиб топганларимни ўша жувонмарг келинга сарфлаганман. Келин эмас, келисоп, миямни чақаман дейди. Қариндошининг тайини йўқлар, тавба қилдим, тошбақани тоға, қурбақани хола, деб кетавераркан. Бир туғишган тоғаси йўқ, қайгўрдаги узоқ бир тошбақа тоғасининг тўйига бораман, деб мен билан жанжаллашди. Қайнона керакми, ё тошбақа тоға, қурбақа хола керакми? Аллақандай тошбақа тоғасини деб, менинг қайноналик ҳурматимни оёқости қилди. Оғзидан қора қони ғирқираб келмаса, асло рози эмасман. Ўғлимгаям айтдим: «Агар бориб хотинингни олиб келадиган бўлсанг, оқ сутимни кўкка соғаман», – деб. – Ўзи кетган ёр-ёр, ўзи келар ёр-ёр. Жижинда бориб олиб келмайман (жизнда демоқчи).

– Ҳай-ҳай, Болқоной. Шайтонга ҳай беринг. Шайтоннинг гапига кирсангиз, сизни не кўйларга солмайди? Келин ҳам бировнинг кўзга суртган азиз боласи. Ҳеч бўлмаса невараларингизнинг ҳурмати бор-а.

– Ҳа, шу невараларим учун индамай турибман-да. Бўлмаса аллақачон паттасини қўлига бердириб юборардим. Ўғлим бўш. Ўғлим бўш бўлмаса аразлашга хотинининг ҳадди сиғармиди. – Келининг яхши бўлса берди Худо, келининг ёмон бўлса, урди Худо», – деган экан менга ўхшаган бир бечора куйган кул.

Ҳазил-мутуйиба ўрнини «куйган кул»нинг оху фиғони-ю кўкка ўрлаган тутунлари эгаллай бошлаганда анча кеч бўлиб қолган эди. Осмондаги ойнинг юзини қора булутлар тўса бошлаган, ҳаво айнаётган эди. «Бирдан тўполон бошланиб қолса, чироқ ўчиб қолади. Тезроқ уй-уйимизга бориб олайлик», дейишиб аёллар ўрниларидан кўзғалишди.

– Айтгандай, Саттор камазчининг яширинча иккинчи хотини бор эмиш, – деди ўрнидан тураётки аёллардан бири.

– Ким айтди сенга?

– Сатторнинг хотини синглимга дугона бўлади. Синглим айтди.

Ўрниларидан кўзғалган хотинлар уйдан чиқолмай яна ҳангомага тушишди.

Саттор кейинги пайтда жуда озода кийинадиган бўлиб қопти. Ички кийимлари сира кир бўлмай доим тоза бўлиб қолганидан хотини шубҳаланиб қопти. Чунки олдинлари кир уст-бош билан ҳам барибир мой бўлади, деб машина ҳайдаб кетавераркан. Хотини зўрлаб ечиб олиб ювиб бераркан. Энди эса кийдириб юборган кийимлари яна ўшандай тоза бўлиб ишдан қайтаркан. Хотини пишиқ экан. Ҳалигиндақа аёллар кўплаб яшайдиган жой бору, отинг қурғур нимади, ҳа микрорайон. Хуллас, Сатторнинг хотини бир домнинг олдида эрининг мошинасини кўриб қопти. Мошининг атрофида ўйнаб юрган болалардан мошининг эгаси қайси уйга кириб кетганини сўрабди. Болалар уйни кўрсатиб бериб, шопирнинг ҳар доим шу уйга келиб туришини айтишибди. Гулнора (Сатторнинг хотини) ҳалиги уйнинг эшигини секин итариб кўрса эшик қулфланмаган экан шекилли, очилиб кетибди. Гулнора шартта ичкарига кирса, эри тиззасига бир жувонни ўтқазиб олиб оғзини оғзига қўйиб «нон чайнаб» бераётганмиш.

– Нима, хотиннинг тиши йўқ эканми, – луқма ташлади Қаршигул момо.

Даврада енгил кулги кўтарилди.

– Тушунмайсизми, Қаршигул опа, сағаналар тилбузардагиларга ўхшаб ўпишаётган бўлишган, – деди Болқоной хола ўзининг билагонлигидан фахрланиб.

– Ҳа, ордона қолсин. Тунов кун тилбузар кўриб ўтирсак дуппа-дуруст эркак бир аял билан қучоқлашиб ялашиб қолса бўладими. Ўғлимнинг олдида нима қилишимни билмай қолибман. Ҳалиям ўғлим олдидаги аппаратни ола сола тугмасини босган эди, анави шармандалар йўқолиб, ўрнига ашулачи хотин чиқиб қола қолди. Тилбузарда уят қолмади, – койинди Қаршигул момо.

– Ҳа, кейин нима қипти Саттори қурмагур, оғзидаги нони тушиб кетибдими? Ўзбекники шу, пули кўпайса, хотини ҳам кўпайиб қолади.

– Саттор ўтирган жойида қотиб қопти, – давом этди ҳалиги аёл. – Бақришибди, чақришибди. Анча дилхиралик бўлибди. «Чиройли бўлсам майли экан, қоп-қора лўлига ўхшайди мочағар», деб куяди Гулнора. Аслида чиройлидир-ов, Гулнора куйганидан шундай дегандир.

– Ишқилиб Тинчлик кўчасидагилар сира тинч ўтирмас экан-да.

Шу пайт очиқ турган деразалар тарақ-туруқ қилиб очилиб-ёпила бошлади. Аёлларнинг билмаган балоси йўқ. Чиндан ҳам ташқарида чанг-тўзон кўтарилган эди. Ҳангомани кўзи қиймай қайтадан ўтириб олган аёллар ўрниларидан туришга ҳам улгурмай лип этиб чироқ ўчди.

– Войй, – деб юборишди улар бирваракайига. – Энди тўполонда қандай кетиб оламин?

– Қўш хотин олмай қотиб қолгур Сатторнинг Худойи бор экан. Ғийбатини қилувдик, чироқ ўчди-қолди, – деди қоронғидан фойдаланиб дастурхон тимирскилаётган Болқон хола.

– Ҳой, Худо хайрингни бергур Хайринисо, шамни келтир тезроқ, – овозини баландлатди Баҳринисо хола.

Аммо қоронғида гугурт топса шамни тополмай, шам топса гугурт тополмай хуноби чиққан Хайринисо келгунча, қўшнилари қўллари билан пайпаслаб ўзлариники деб тахмин қилган оёқ кийимларини кийиб уй-уйларига тарқалишди.

Меҳмонларни кузатиб қайтган Баҳринисо хола шундай қобил фарзандлари, меҳрибон қўшнилари борлиги учун Яратганга беҳисоб шукроналар келтириб уйқуга кетди. Тезгина ухлаб қолган хола уйқусираб бир нималар деб ғудранди-да лабларини чалпиллатиб-чалпиллатиб қўйди. Ҳойнаҳой, раҳматли чоли тушига кирдиёв...

АНГЛАШ ҲАЛОВАТИ

Энди бундай яшай олмаслигимга кўзим етиб турибди. Ҳаммасига буюк рус адаби Фёдор Достоевский – “айбдор”!

Мен унинг “Қиморбоз”, “Ойдин тунлар”, “Маъсума” каби асарларини ўқиб чиқдим. Таассуротларим оламжаҳон. Ҳаяжонимнинг, қалб кечинмаларимнинг чеки йўқ. Қизиқ, Достоевский ўз битиклари персонажларини реал одамлардан олганмикан, ёки тўқима образ яратганмикан? Аммо ўша асардаги образлар – мен (ҳа-ҳа, айнан ўзим)! Мен бир вақтнинг ўзида ҳам “Қиморбоз”, ҳам “Тип”ман. Ҳар не бўлган тақдирда ҳам унинг нозик руҳшунослиги, ҳаётни энг майда икир-чикирларигача теран англай олишлиги, улкан истеъдод соҳиби эканлиги яққол кўриниб турибди. Асардаги қиморбоз йигитнинг хулқ-атвори, ўй-кечинмалари мен билан бир хил (қимор ўйнамасам ҳам). Йигитлик давридаги ички ғалаёнлар, ўша ҳис-туйғулар, ўша каби фикрлар айнан меники каби. Фақат асарни ўқиб билганим, агар мен ўз иймонимга зид равишда иш кўрсам, нафсимга бироз эрк берсам мени аянчли тақдир кутади.

Ҳаётнинг ўзи катта қиморхона, деган экан машхурлардан бири. Бу гапда жон бор. Теваракка боқиб худди ўшандай ўйин атрофимизда давом этаётганини англаймиз, тушунамиз. Ҳатто мен ўйин столи устида, ўйинчилар қаторидаман. Бир-икки марта кичик, жуда ҳам кичик улушимни тикиб, ютқазиб ҳам бўлганман. Ана энди мен қизилми-қорами, рақамми-зероми, деб ҳисоблашга чоғланганман. Бу ўйин даврасидан нари кетишнинг иложи йўқ. Айнан ҳаёт туфайли биз-барча-барчамиз ўша, сассиқ, жирканч, қоронғу ва дим қиморхонага қулфланиб олганмиз. Аммо бу ўйинни биз бошлаган эмасмиз, йўқ! Бизни бунга ақлимиз етмасди. Биз бу ўйинга то-

мошабин сифатида кириб келиб, қизиқиш туфайли (ҳеч бўлмаса бир марта) “ПУЛ” тикканмиз ва ютган – ютқазганимиздан қатъи назар, шунда қолиб кетганмиз. Менимча бу қиморни ўз яқинига нафс туфайли қўл кўтарган биринчи одам бошлаб берган. Бу қиморхонадан ўғриларни худди адиб тасвирлагандек улоқтиришади, аммо ҳеч нарса ўзгармайди, ўша ҳолат, устасифаранг каззоблар бамайлихотир, ўз ишлари билан банд бўлишади.

Тўғриси, бугун тонгда уйғонганимда ўйладим. Мени бир неча йиллардан буён қийнаб келадиган ичимдаги хуноб, терс – дағал, дангаса “мен”им бир кечада “тип”га айланибди. Мен ичимда ўз-ўзимни учинчи шахсда гапирардим, худди роман ўқиётгандек эдим. Бошимда эса мислсиз ором лаззати, сокинлик, тиниқлик! Мен бутунлай ўзгарган эдим. Ҳайри ихтиёрий очиклик – софлик бор эди менда.

Информацион оқим, ахборотлар кенглиги, узлуксизлиги, бир зумда янгиланиши – буларнинг барчаси ўша сокинликни йўқотадиган унсурлардир. Инсонни жазавага тушириб қўяди улар. Энг ёмони, улар ёрдамида инсонни исталган кўйга солиш мумкин. Масалан, Настинкани олайлик, у ўзини алдангандек ҳис қилди, бирданига дилидан қанчадан-қанча ҳислар жой олиб уни абгор қилди. У енгилди, у тақдирга бўйсунди ва оқибат “тип”нинг таклифига рози бўлди.

Ҳозирги замонамизда деярли ҳар бир дақиқада бир қиз “Настинка” бўлади. Фикримнинг давоми ўлароқ, Настинка, чин севги (агар шундай дейиш мумкин бўлса) ҳақида тасаввурга эга эмас. У фақатгина балоғат ёшидаги касалликка чалинган, холос. Аминманки, агар ўша замонада Настинка оқибат бахтиёр бўлган бўлса, ҳозир ундай эмас.

Достонбек ШАРИПОВ – 1991 йилда Тошкент вилоятининг Паркент туманида туғилган. Тадбиркорлик ва хизмат кўрсатиш касб-ҳунар коллежида таҳсил олган. Ҳозирда “Паркенттумангаз” идораси ходими. Эркин ижодкор. Машқлари республика нашрларида чоп этиб борилади.

Муҳаббат деса кўр-кўрона эргашиб кетаверадиган, қайсиниси ҳақиқий эканлигини англагунча умри ўтиб қолаётганлар жуда-жуда кўп. Айтиш керакки, замон ва макон ўзгарсада инсон, унинг ўй-фикрлари, қарашлари ўзгармай қолиши мумкин экан (Буни ўзимда си-наб турибман). Одам ўзини, инсонийлигини йўқотмаса бас. “Сувни лойқалатаётганлар ким, сув қачон тиниқлашади?” Наҳот, сув остидаги жонзотлар (то сув тиниқлашмагунча) балчиқда яшашга мажбур? Энди ўзингиз ўйлаб кўринг, сув тиниқлашмаса, эволюцион на-зарияга мувофиқ (фан исботлаган) сув остидаги жонзотлар лойқа сувда яшашга ўрганадилар. Ҳатто унда ҳаёт кечириб, (биб-бинойидек) яшайверишади. Аммо, сув тиниқлашармикан?! Сув тиниқлашса, шунча ҳаракат (ўзгариш)нинг оқибати балчиқсиз турулмаслик, сувни атай лойқалатиш бўлиб қолиши табиий (яшаш инстинкти)! Ана энди ўзингиз ўйлаб кўринг, миллионлаб жонзотлар ҳаёт кечириш мақсадида тиниқ ҳовузни лойқалатсалар нима бўлади? Айтишим мумкинки, яшаш учун кураш инсониятни тўғри йўлдан оздирди, ҳозир ҳам сувни лойқалатишга уринаётганлар бор. Энди инсониятни на эволюция қутқара олади ва на янгилашиш.

Алам қиладигани шуки, улуғ адиб Достоевский ўз асарларида инсон шахсиятини аввал пок сувдан олди, ҳозир эса ўша сув бир неча марта хиралашиб, бир неча марта тиниқлашган. Инсон ўз ишига, ўз дунёқарашига, ҳаёт тарзига жавоб бера олади, аммо инсоният жавоб бера олмайди. Ўша ҳовузда ҳам тоза сувни истовчи, ҳам балчиқни истовчилар бор. Балчиқни истовчилар шунчалар тубан кетиб борадилар ва шунчалар сув-

ни лойқатадиларки, тоза сувда яшовчиларнинг сув юзасидан бошқа борадиган жойлари қолмайди.

Ўзимни оладиган бўлсам, мен ҳозир кундалик юмушлардан бошқа нарсани ўйлолмайман. Достоевский даврида инсон ҳис-туйғулари қанчалар эъзозланган бўлса, ҳозирда айти тескариси. Фақат ўзини англаган кишилардангина иборат жамият дунёни тутиб турибди. Мабодо ўша жамият кишилари орасида низо тарқалса, нафс зўрлигидан дунё остинустун бўлди деяверинг. Ўшанда биз қадрлаган, эъзозлаган соф туйғулар ҳам бутунлай, ҳа, бутунлай, абадийга йўқ бўлиб кетади. Барчаси кул бўлади, барчаси ботқоққа ботади. Шуларни ўйлар эканман, дафъатан “бундай яшай олмайман!” – дейман ўзимга-ўзим. Дунёни ўзгартиргим келади. Йўқ, мен ўзимдан хавотир олмайман, бу портлаш, бу чўкиш балки юз эллик йил, балки юз миллион йилдан кейин бўлар, балки умуман бўлмас. Мен ўзимдан чўчимайман, менинг биргина, арзимаган жоним бутун ҳаётим давомида нимани ҳам талаб қиларди? Фақат кундалик юмушлар-у, кундалик рўзғор ташвиши. Ишим ўзимга ёқмайди. Айниқса охириги вақтлар билиб қолдим.

Мен ишимни ўзгартирсам, ҳаёт тарзим ҳам ўзгаришига ишонаман. Мен билганим, инсонни меҳнат ва муҳаббат қутқаради. Мен “тип”га ўхшаб олтмиш йилдан кейин ҳам мана шу хонада ёлғиз ўтиришим мумкин. Аммо олтмиш йил умр кўришим учун ўзим яхши кўрган меҳнат билан шуғулланишим керак эмасми? Ёқимли хона, ёқимли кишилар, ёқимли қўшниллар, ёқимли иш ва муҳаббат бўлмаса, унда...

ОҚ КАБУТАРЛАР

Ҳикоя

Эрталабки беш дақиқалик йиғинда бош врачимиз шифохонамиз ютуқлари ҳақида гапириб барчамизни табриклади. Демак, бугун зиёфат уюштиришга арзигулик баҳона тайёр. Ҳамкасбларимнинг чеҳрасига боқаман: барчасининг юзида ўз ишидан мамнунлик туйғуси уфуриб турибди. Ҳа, биз одамлар ҳаётини асраб қоляпмиз. Ҳарнечук, арзигулик иш қиляпмиз. Бундай фикр ҳозир ҳар бир ҳамкасбим хаёлида чарх ураётган бўлса, ажабмас. Лекин бу мақтовларни Хуршида опа лоқайд қарши олгани мени бир оз ажаблантирди.

Мажлисдан чиқарканмиз, Хуршида опанинг юз-кўзига қайтадан разм солдим, қароқлари маҳзун.

– Арзиевна, негадир хафа кўринасиз...

У менга қараб бир оз жилмайишга ҳаракат қилди.

– Уни кеча бизнинг бўлимга ўтказишди, – деди ҳорғин овозда, – ҳали ўн ёшга ҳам кирмаган.

Мен ҳаммасига тушунгандим. Жонлантириш бўлимидаги аксарият ҳамкасбларим учун одатий бўлиб кетган бу ҳол мени ҳам қанчалик қийнашини айтишнинг ўзи оғир. Энг сўнгги нафас олдидан сизга умидвор тикилиб турган, бу дунёни ташлаб кетишни хоҳламаётган кўзларга қараб туриб ҳеч нарса қила олмайсан, лоақал, бир оғиз умидвор сўз тополмайсан. Шундай пайтларда оқ халат кийганингга пушаймонлар бўласан. Кейин...кейин яна ҳаёт давом этаверади.

Муталлиб ҲАЗРАТҚУЛОВ – 1975 йилда Самарқанд вилояти Ургут туманида туғилган. Сам-Дунига ўзбек филологияси факультетини тамомлаган. Ўқитувчи.

Кечга яқин ўз ишларимни битказиб олгач, ўша хонага кирдим. Унг тарафдаги каравотда ўн ёшлардаги қизча ухлаб ётибди. Ёнида ўтирган навбатчи ҳамшира мени кўриб ўрнидан турди-да, қизчани уйғотиб юбормаслик учун секингина изоҳ берди.

– Ухлатувчи дори берганимга анча бўлди, уйғо-нишини кутиб турибман.

Ҳамширанинг ҳам анча толиққанини кўриб, ўрнига ўзим ўтирдим.

– Сиз озроқ дам ола қолинг, ўзим қараб тураман.

– Уйғонганда иккинчи дорисини беришим керак...

– Сиз бораверинг, ўзим укол қиламан.

Ҳамшира қиз оғриқсизлантирувчи дорини шприцга қуйиб тайёрлади-да, тезда чиқиб кетди. Бир оздан сўнг қизча секин кўзини очди.

– Салом, қизалоқ, – дедим ўзимни қувноқ кўрсатишга уриниб, – мазза қилиб ухладингми?

– Ухлаганим йўқ, – деди қизча думалоқ, катта-катта кўзларини пирпиратганича.

– Унда озгина мизғидинг, деб ҳисоблай қолайлик.

– Мизғиганим ҳам йўқ, – деди у менга тикилиб, – куни билан хоналарни айланиб юрдим. Ҳозир сизнинг кириб келганингизни, ҳамшира опанинг чиқиб кетганини ҳам кўриб тургандим.

Қизчанинг ажабтовур жавобидан таажжубландим. Тўғри, тиббиётда шундай хаёлий ҳолатлар ҳам бўлиб туради. Бироқ қизчанинг ҳақиқатдан шундай бўлаётгандай ишонч билан гапиришига қизиқиб, суҳбатни яна бир оз давом эттирмакчи бўлдим.

– Кўрган тушингга кўп эътибор берма. Бу шунчаки ўтиб кетадиган ҳолат.

– Менинг ўлишим-чи, бу ҳам ўтиб кетадиган ҳолатми?

Кутилмаган саволдан бир лаҳза қотиб қолдим. У шифтга қараб яна ўзига гапираётгандек оҳиста гапирини бошлади.

– Ҳаммасини билиб турибман. Бугун эрталаб ҳам пардек осмонга кўтарилиб ташқарига чиқдим. Дадам, ойим, опаларим шифохона эшиги олдида кўз ёш қилиб ўтиришган эди. Уларга йиғлаш бефойдалигини тушунтирмакчи бўлдим, бироқ улар мени кўришмасди, эшитишмасди ҳам. Кейин...Кейин осмондан бир қанча оқ кабутарлар учиб келишди. Улар оппоқ эди. Ҳа, мен ўйлаганимдан ҳам оппоқ эди. Улар мени самога олиб чиқиб ўйнатишди. Кейин...

– Кейин-чи?

– Кейин кўзимни очиб сизни кўрдим.

Қизчанинг гапларига шунчалар берилиб кетибманки, гўёки бирга осмонга кўтарилгандек эдим. Унинг анчагина ҳолдан тойиб қолган думалоқ кўзларига, дарддан сарғая бошлаган юзи, қўнғироқчалардек товланиб турган сочларига қайтадан разм солдим. Гапираётгандаги лабларининг титраб-титраб кетиши воқеаларнинг ҳақиқатлигига шохидлик бераётгандек эди.

Унга янада яқинроқ ўтириб овутмоқчи бўлдим.

– Нима бўлганда ҳам...инсон...

– Сиз кабутарларга ишонасизми, деди у лаблари яна пирпираб.

– Ҳа, албатта ишонаман.

Қизчанинг беҳолгина чеҳрасига бир лаҳзагина табассум югурди. Сўнг кўзи юмилиб қалтирай бошлади. Тезда шприцдаги дорини томирига юбора бошладим. У яна уйқуга кетди. Навбатчи ҳамшира келганида каравот ёнида ҳайкалдек қотиб қолганча бир саволга жавоб излардим: “Қайси гуноҳлари эвазига бунча жабр чекапти экан-а?”

Кечқурун уйга қайтарканман ҳаво совиб қор учқунлай бошлаганди. Уйга келганимда ҳам кўз олдимдан унинг маъноли нигоҳларини, дум-думалоқ кўзларини кетказолмадим. Негадир ўзимни кечиролмасдим: “Врач бўлиб унга нима ёрдам қила олдим? Ақалли бир ширин сўз айта олдиммикан”.

Тезда кийиндим-да, шифохонага қайтдим. Нима мақсадда бораётганимни ўзим ҳам билмасдим. Нима бўлганда ҳам қизчанинг ёнида бир оз ўтиришни, уйғонганда у билан яна суҳбатлашишни истаётгандим.

Шифохона эшиги олдида етганим заҳоти қотиб қолдим. Эшик олдида турган машина менга ғалати туюлди. Кейин ичкаридан ҳамширалар ғилдиракли каравотни етаклаб чиқишди. Ундаги оппоқ матога ўралган жажжи вужудни авайлаб машинада ўтирган кишиларга беришди. Нима бўлганда ҳам бу ўша эмаслигига ўзимни ишонтирмакчи бўлдим. Бироқ таниш ҳамширанинг юз-кўзлари ҳаммасини ошкор қилиб турарди. Машина кўздан ғойиб бўлгунча орқасидан қараб турдим.

Битта-битта қадам ташлаб ортга қайтарканман, бир зум тўхтадим-да, самога тикилдим. Осмонни тўлдириб ёғаётган оппоқ, йирик қор парчалари худди оқ кабутарлардек учиб келиб юз-кўзларимга урила бошлади. Секингина шивирлаб қўйдим: “Салом, оқ кабутарлар!”

Адиба ДАВЛАТОВА

“РАНЖКОМ” ДОСТОНИДА ШОИР ОРЗУСИНИНГ ЁРИТИЛИШИ

Катта ижодкорлар ҳар доим миллат ва жамият муаммоларини шахсий кечинмалардан устун қўя олишади. Шунинг учун ҳам жаҳон адабиётининг энг йирик адиблари ва сара асарларини кузатганимизда уларда умуминсоний муаммолар кўтарилганига гувоҳ бўламиз. Ўзлигини қидирган Одам эса бу асарларда ўзини, ҳаётини, оддий турмушни кўргани боис, қайта ва қайта ўқишга эҳтиёж сезади. Бундай асарлар ҳар қандай даврда ўзининг янгидан янги ўқувчиларини топаверади.

Юртимиз ва адабиётимиз бошидан кечирган мономафкуранинг ўтган йиллар адабиётига таъсирини таъкидлаш керак. Лекин ана шу даврларда ҳам гоҳ рамзлар, баъзан эртагу ривоят тарзида миллатнинг бош муаммоси кўтарилган асарлар бисёр. Ана шулар орасида Абдулла Ориповнинг “Ранжком” драматик достони туради. Негадир, ўтган давр мобайнида саҳналаштирилганини эътиборга олмасак, адабиётшуносликда бу асарга унчалик аҳамият қаратилмади. Аслида шоирнинг дostonлари ҳам лирик шеърларидан бадиий жиҳатдан кам эмас. Улардаги драматизм, асар ва ҳаёт мантиғининг уйғунлиги ўқувчини ўзига ром этади.

“Ранжком” достони 1988 йилда нашр қилинган. Лекин шоир унга манбани ижодга энди кириб келган йилларидан йиға бошлаган, десак адашмаймиз. Чунки, ер юзида нафсига қул, амал ва бойлик учун ҳеч нарсадан тап тортмайдиган одамлар бор экан, шоирлар юрагида мана шундай оғриқлар бўлиши табиий. Асар қаҳрамонлари унчалик кўп эмас, бор-йўғи олти нафар. Агар ер юзини тарози деб тасаввур қиладиган бўлсак, “ранжком”чилар бир тараф, олим, чол, фаррош кампир каби мазлумлар иккинчи тараф. Асар ёзилган давр демографик статистикасига қарайдиган бўлсак, жами башарият сони олти миллиарддан ошиқроқ бўлган, дея таъкидланади. Шоир одамларни икки гуруҳга бўлади. Биринчиси табиийки, манфаатпараст золимлар, иккинчиси маз-

лумлар. У дунёни шундай кўради. Бошқача бўлиши мумкин эмас. Лекин золимларнинг ҳам ёмонликни кўрсатиб қиладиган, ёки зимдан иш кўрадиган тоифасини эслатиб ўтади. Шунинг учун ҳам ташкилот аъзолари уч нафар. Мана шу уч образга барча нафс бандаларининг умумий қиёфасини усталик билан жойлаштира олган. “Ранжком” ташкилотининг бир раиси ва икки аъзоси бор. Уларнинг “Ҳашорат” журнали ҳам таъсис этилган. Ташкилотнинг бош вазифаси мажлис ўтказиб, одамларни ранжитиш режасини ишлаб чиқиш. Ташкилотнинг “бош маслағи” раис номидан баён қилинган:

Биз маънавий ташкилотмиз – “Ранжком”миз яъни,

*Ўзгаларни ранжитмоқлик бизнинг ишимиз.
Баб-баравар “сийлагаймиз” барча-барчани,
Дуч келганга қадалади ўткир нишимиз.*

Шоир раис тилидан, бу ташкилотга изоҳ берар экан, булар ўзгалар каби зимдан эмас, балки ошқора ёмонлик қилишни касб қилган нокаслар, деб ўқтиради. Аслида ҳам шундай. Табиатан ҳасадгўй, ичи қора, манфаатни онасининг саломатлигидан ҳам устун қўядиган одамлар негадир бир-бирларини қоронғуда ҳам топиб олишаверади. Ташкилотга аъзо бўлиб киришнинг биринчи шarti – қасам ичиш. Бу ҳолат бизнинг азалий қадриятларимизга хос эмас эди-ку! Бундай бало ва ташкилотга йўл очганлар ким ва мақсади нима эди, деган савол туғилади. Асар иштирокчилари аста-секинлик билан ўзларини “намоён” қилиб боришади. Ҳамма замонда бўлгани каби, содда, ғўр ёшларнинг ишончига кириб, сафимизни кенгайтириб олишимиз керак, дейишади. Бу эса ҳамма вақт барча – нарко-бизнес, ўғрилиқ, фаҳш, талончиликни касб қилиб олган уддабурон “ранжком”чиларнинг бош дастуруламали бўлиб келмоқда. Шоир кўпни кўрган, ҳаётини

Адиба ДАВЛАТОВА – 1979 йилда туғилган. Ўзбекистон Миллий университетида таҳсил олган. “Ўзбек адабиётшунослиги ва адабий алоқалар” кафедраси доценти.

тажрибага эга инсон сифатида ёшларнинг бундай оқимларга қўшилиб кетишидан бундан қарийб ўттиз йиллаб олдин огоҳ этган эди. Уларнинг мақсади аниқ – йўлида учраган ҳар кимни қора лойга чапаш, чоҳнинг энг чуқур ерига итқитиб юбориш. Шу ўринда бу ташкилотнинг бир аъзоси раисга ҳақли савол беради: "Агар ёш болага дуч келсак уни қандай ранжитамиз?" Раиснинг жавобини қаранг? Ёш болани эркаланг, суйиб кўлига ширинлик тутқазинг, сўнг секин қулоғига "сенинг отанг тамомила бошқа одам" деб айтинг, дея жавоб беради. Бу эса ўта даҳшатли ва оқибати аянчли манзара касб этиши табиий.

Улар камбағал, чоригини зўрға судраб юрган кишини кўрса, бойликдан гап очишни, кўзи ожиз кимсага эса, кўёш ва олам гўзаллигини тавсифлашни ният қилишади. Бу эса шундоқ ҳам эзилиб, ҳаётдан тўйиб юрган кишини синдириш эмасми? Афсуски, ҳаётда бу ташкилотнинг аъзолари ҳали ҳам бор ва улар жуда кўпчиликни ташкил этишади.

"Ранжком" чилар суҳбатлашиб турган хонага Савдойи олим кириб келиши билан асарда драматизм янада кучаяди. Уларнинг хатти-ҳаракатини кўриб ўқувчининг беихтиёр нафрати ошиб кетади. Бу табиийки, шоирнинг маҳоратига яна бир далилдир. Бечора олим ноёб нусха капалагининг кетидан қувлаб, тақдир тақозоси билан шу ерга келиб қолади. Аслида олим, ноёб ҳашорат устида илмий иш қилаётган ва ташкилот журналига мурожаат қилган эди. Лекин минг афсуски, бу ерда ўтирганлар учун унинг илми-ю назарий қарашларининг бир пуллик ҳам қиймати йўқ. Чунки Савдойи олимдан ҳеч қандай манфаат чиқмайди-да. Шунда ҳам бечора чолни ранжитиб, Масковдан вакиллар келиб, капалакни олиб кетгани ва унинг эгасини таклиф қилиб, билет ташлаб кетганларини рўқач қилишади. Бу бир бечора олимни масхаралашдан бошқа нарса эмас эди.

Асарни ўқиш жараёнида кулишни ҳам, йиғлашни билмай қоладиган вазиятлар тасвири жуда кўп. Масалан, ташкилотга ихтиёрий равишда қўшилган аъзо бир ўринда қилмишини айтиб:

*Кўчамизда бир лектор бор, Худойқул оти,
Ёзғувчи деб теғар эди ғашимга нукул.
Сен – диндор деб эълон қилдим ўша заҳоти,
Чунки дедим, сенинг исминг айнан Худойқул.*

Бундай муносабатни кутмаган бечора одам нима қиларини билмай, бу исмни қўйган етти авлодини бўралаб сўкишгача боради, тўғрироғи, шунга мажбур қилишади. Кўча-кўйда маъруза ўқиб, ҳаммани оғзига қаратиб юрган бечора воиз бир зум-

да бечурд бўлиб, ранжкомчининг оёғига ётиб яли-нади:

*Деди: – Кўнелим тўлмас эди, асли исмимдан,
Ўз вақтида танқид қилдинг дардингни олай.
Ихтиёрий воз кечаман "Худой" қисмимдан,
Майли исмим ярим бўлсин, "Қул" бўлиб қолай.*

Бир бечора бир кунда исмидан ҳам воз кечишга тайёр! Кеча ўтган тарихимизда афсуски, шунга яқин ҳолатлар бўлгани ҳақида гапирилади. Бечора Худойқул қул бўлишга тайёр бўлганида, "ранжком"чининг тили яна баланд келади. Бу дориламон замонларда қулу қулдорлик йўқ бўлиб кетганини писанда қилади. Шундай қилиб, бир бечора ўз ихтиёри билан куппа кундузи исмидан айрилиб қолади. Раис унинг бу қилмишини алқагани иккинчи аъзога ёқмайди ва ўзи қилган ундан ҳам баттар ишни гапириб беради. Табиатан овчиликка қизиққан иккинчи аъзо сафидаги бошқа бир овчини кўролмагани боис, ҳасад ўтида ёниб, атайлаб анжуман ташкил қилади. Табиатда ўтган бу анжуманнинг бош масаласи ҳалиги овчини бадном қилиш эди. Ўлкада йўқ бўлиб кетган барча ноёб жонзодлар хунини ундан талаб қилишади. Бечора одам ўтирган жойида вафот этади. Бечора одам бу разил кимсалардан ўлиб қутилади.

Агар "Ранжком" чиларни бир жамият деб қабул қиладиган бўлсак, ўша узоқ йил давом этган мономафкурачиларнинг оддий одамлар устидан "қилиб қўйган номақбул иш"лари яққол аён бўлади. Буни шоирнинг раис номидан айтган изоҳи ҳам исботлайди:

*Шу сабабдан очиқ-ойдин бир гапни айтмай,
Фидойилик деган нарса ҳавойи бир гап.
Ўзинг учун ҳар юмушга бўла олгин шай,
Сени алдаб кетишмасдан улгургин алдаб.*

Ёки бир ўринда "уни йўлга солгай фақат қилич ёфириб" деган фикрни айтиб ўтади. Халқимиз ўтган даврда бу ҳолатларнинг ҳар иккисини ҳам бошдан кечирди.

Бу ташкилотчилар эртадан кечгача яқин келажакда қиладиган нохуш ишларнинг режасини тузиш билан овора бўлиб турган бир вақтда хонага фаррош кампир кириб келади. Фаррош кампир образи Абдулла Орипов асарларида кўп учрайди. Шоир бу образга мурожаат қилишининг икки сабаби бор. Биринчидан бу касб эгалари йўлу йўлакни, хоналарни ҳар қандай чангу ғубор ва ифлосликлардан тозалайди. Иккинчидан, улардаги самимият, тўғрисўзлик ва бироз дағаллик хислатларидан шоир унумли фойдаланади.

ХАНДОНПИСТА

Ҳикоя

Уюшмадан чиқдим-у, эрта-лаб уйдан чиқишда рўзғорга бозорлик қилиб келиш “топшириғи” бўлгани ёдимга тушди. Тўғри бозорга йўл олдим. Халқобод бозори ҳар доимгидек гавжум. Деҳқончилик растасидан харидни яқунлаб, қандолат растаси томонга ўтдим. Қандолат ва қуруқ мева расталари бири-бирига туташ жойлашганлигини билсангиз керак. Ўша томон борар эканман, қуруқ мевалар растаси тарафдан бир болақайнинг “Қани, кимга хандонписта? Мана, сара хандонписта!” дея бақириб-чақириб харидор чорлаётгани қулоғимга чалинди. Шунда бундан ўн йилча аввал бўлиб ўтган бир воқеа лоп этиб ёдимга тушди...

Талабалик йилларим уйимдан анча олисда ўқиганлигим сабаб, уйга тез-тез боролмасдим. Асосан байрам арафаларида ёки таътил пайтларида боришимни инobatга олмаса, деярли йил бўйи мусофирчилик кун тартибимга айланиб қолган эди.

Адашмасам, институтининг иккинчи босқичида ўқиб юрган кезларим. Ёзги таътилни уйда ўтказдим. Август ойининг охирлари, ўқиш бошланишига

Орифжон Одиллов – 1992 йилда Наманган шаҳрида туғилган.
 Ҳозирда Абдулла Қодирий номидаги Жиззах давлат педагогика институтининг ўзбек тили ва адабиёти факультети талабаси.
 Қисса ва ҳикоялари республика матбуотида эълон қилинган.

ўн кунлар вақт қолган. Талаба бўлганлар билишадди, бундай пайтда сабоқдош дўстлару, таҳсил соғинчи талаба халқини ортиқ уйда туролмайдиган қилиб қўяди. Мен ҳам баайни шундай ҳолда эдим ва ҳали бир ҳафталар вақт бўлишига қарамай йўлга тушиш тадоригини бошлаб юбордим. Ўша пайтлари олтмиш ёшни қоралаб қолган онам еру кўкка ишонмаган кенжатоилари яна олисга кетиб қолаётганлигидан андак фаромуш, нарсаларимни тайёрлар, неки тансиқ нарса топсалар, йўлхалтамга жойлашдан чарчамас эдилар.

Йўлга чиқар куним, қўшникидан нонуштага қаймоқ олиш учун чиққан онам қувониб кириб келдилар. Қўлларида бир кафт хандонписта.

– Хандонпистада кў-ўп ҳикмат боракан-да, болам. Анави куни тилбизорда бир катта профессор чиқиб, олим бўламан деган хандонписта чақаберсин деди. Натижага мана ман кафилман, деди. Шундан бери ҳай суриштираман, қани битта Худой ҳай бергур, мана манда бор, хандонписта, деса. Бу чинданам жуда-а ҳикматли нарсадирки, ноёбдир-да!

Онам неча кишилардан сўраттириб, ахийри топган “хазина”ларидан болаларча қувонар, бир кафт хандонпистани ҳали елимхалтага жойлар, сап ўтмай “йўлда иссиқдан замбуруғлаб қолади” дея елим халтадан олиб рўмолчага тугар эдилар. Йўл-йўлакай “ўғилгиналарини профессор бўлишини нақд қилиб берадиган шундай ноёб нарсани топиб берган” дугонасини алқардилар.

Ниҳоят йўлга чиқар вақтим бўлди. Дадам ва акам мени кузатиб анча жойгача боришди. Аям эса остонада кузатиб қолдилар. Ниҳоят йўловчи уловга чиқдим. Бир қанча масофа йўл ортда қолиб, манзилга етиб келдим. Ётоқхонада нарсаларимни жойлаштирар эканман, менга нимадир ёдимдан чиқиб, уйда қолиб кетгандек туюлаверар, бот-бот нарсаларимни кўздан кечирардим. Йўқ, ҳамма нарсам жойида. Юкларимни жойлаштириб бўлган ҳам эдимки, қўл телефоним жиринглади. Кўтардим, уйдан экан. Телефондан аямнинг маъюс товушлари келди:

– Яхши етволдингми, болам?

– Яхши, аяжон. Етиб келдим, нарсаларимни жойлаштиряпман.

Шунда аямнинг овозларида ажиб синиқлик сездим.

– Аттанга, болам, хандонписта қолиб кетибди-я,

нарсаларингни ёнгинасига қўйиб эдим. Мен кекса онангни маъзур тутасанда, болам, ортларингдан ҳай-ҳайлаб боргунимча кетиб қолибсан...

Дарҳақиқат, юкларимни олаётганимда юкхалтамнинг устидан бир дастрўмолчага тугилган нарса тап этиб ерга тушгани ёдимда. Аммо шошилишда эътибор бермаган эканман.

– Насиба-да, аяжон, насиба. Набираларингиз келса берарсиз, – дедим у кишини овутган бўлиб.

– Шунақаку-я, хандонписта ақлни пешларди-да, тилбизорда айтишганди...

Онамнинг товушларидан болаларча беғуборлик, андак ўкинч уфуриб турар, у кишига айна дамда нима деб тасалли беришни билмасдим. Бу дилгирик бир неча кунгача ёдимдан кўтарилмай юрди. Кейин ўқишга шўнғиб кетдимми, ёдимдан кўтарилибди.

Вақтни бежиз оқар сувга қиёс қилмайдилар. Ўқиш билан бўлиб, орадан бир неча ой ўтиб кетганини билмай қолибмиз. Янги йил арафасида гупиллаб қор ташлади. Ҳамма ёқ оппоқ, нафис қорга бурканди. Ана шундай гўзал кунлардан бирида тагин уйга жўнадим. Йўл олис, қолаверса боргунимгача хавотирланишмасин дея уйга боришимни аввалдан айтмадим. Кутилмаганда кириб боришим уйда байрамдек бўлиб кетди. Аям олдимдан бир лаҳзага узоқлашмас, кенжа набираларининг тили чиқиб, “буви” деётганидан тортиб, маҳалладаги қайси тенгдош жўрам уйланганлигигача гапириб берардилар. Бир пайт ниманидир эслаб қолдилар-у, кўзлари чақнаб кетди.

– Сен ўтиратур, болам, мен ҳозир, – дея қўшни хонага кириб кетдилар. Ичкаридан тахмондаги кўрпаларнинг туширилгани, сўнгра сандиқнинг қопқоғи очилгани эшитилди. Бир неча дақиқа ўтар-ўтмас аям қайтиб чиқдилар. Қўлларида... бундан тўрт ой бурун мен унутиб қолдирган, дастрўмолга тугилган бир кафт хандонписта ўшанда қандай тугилган бўлса – шундайлигича турарди...

...Йилларча олисда қолган ўша талабалик вақтларим, ҳар гал келишимни бир байрамдек кутиб олиб, кетар вақтим мунғайиб кузатиб қоладиган онаизорим, сандиқларининг қатида ойлаб сақланган ўша бир кафт хандонписта бирма-бир кўз ўнгимдан ўтар экан, хандонписта сотилаётган жойни ҳатлаб ўтолмадим.

Қайда инжу тўла баҳри уммонлар

ИЗҲОР

Кўнгилни тош айлар дарди беғамлик,
Фалакдан баланддир
Шу замин,
Шу ер.
Мингта достон битсам қилади камлик,
Арзийди минг йиллаб йиғлаб ёзсам шеър.

Тинмайди юрагим кўксимга уриб,
Лолалар бошида кўр алвон шонни.
“Ватан-ватан” дея жар солмай туриб,
Жимгина севаман Ўзбекистонни.

МЕН СЕНИ ТОПДИММИ?

Қайда инжу тўла баҳри уммонлар,
Қайдан келмиш дилга шубҳа-гумонлар,
Кошки тинч қўйсайди мени ёмонлар,
Мен сени топдимми, йўқотдимми ё...

Юракка санчилган пайкон қайда бор,
Яна такрор-такрор имкон қайда бор,
Дилга дилдан ўзга макон қайда бор,
Мен сени топдимми, йўқотдимми ё...

Кутганим оппоқ тонг, наҳор эди-ку,
Ахир, излаганим баҳор эди-ку,

Сўрганим тўкилмас наҳор эди-ку,
Мен сени топдимми, йўқотдимми ё...

Айт, эй дил, ошуфта, мафтун бўлдимми,
Сеҳрми, жодуми, афсун бўлдимми,
Лайли ким, Лайлисиз Мажнун бўлдимми,
Мен сени топдимми, йўқотдимми ё...

Қайда инжу тўла баҳри уммонлар,
Қайдан келмиш дилга шубҳа-гумонлар,
Кошки тинч қўйсайди мени ёмонлар,
Мен сени топдимми, йўқотдимми ё...

ТУЙҒУ

Умр деганлари бир узун йўлдир,
Гоҳида чаманзор, гоҳида чўлдир,
Кўзларимни яшинат, кўнглимни тўлдир,
Эртага борманми, йўқманми, гулим.

Яшил баргларингни силайин, майса,
Сендайин беозор диллар кўпайса,
Дунё дема, дунё арзимас пайса,
Эртага борманми, йўқманми, гулим.

Эй қоши қалдирғоч, сочлари майин,
Дил юксалар сенга талпинган сайин,
Келгин, қўлларингдан бугун тутайин,
Эртага борманми, йўқманми, гулим.

Ғайрат Мажид – 1976 йилда Китоб туманидаги Хўжаилмкони қишлоғида туғилган. Ўзбекистон Миллий Университетининг журналистика факультетида таҳсил олган. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзоси. “Гул санам”, “Ҳеч кимга ўхшамайсан”, “Кўзларингни соғинаман”, “Кўксимдаги юлдузлар”, “Ишққа борар йўл” каби китоблари нашр этилган. “Шухрат” медали соҳиби.

*Эй дўстим, қўлингда тошми, не сабаб,
Юракжон, кўзингда ёшми, не сабаб,
Яна ҳаммасига дошми, не сабаб,
Эртага борманми, йўқманми, гулим.*

*Бахтингдан айланай, эй нури жаҳон,
Англадим ҳар лаҳза энг сўнги имкон,
Мендан ризо бўлгин, эй замин, осмон,
Эртага борманми, йўқманми, гулим.*

КЎНГЛИМ

*Кўнглим, яна йиғлаяпсанми,
Сен излаган олам бормикан.
Ҳамма оғу узатди сенга,
Андух бисёр, малҳам бормикан.*

*Кўнглим, яна йиғлаяпсанми,
Қўлларингдан тутсин аҳли кулл,
Йўқ, бағрингни очиб бўлмайди,
Ўт қоплайди фалакни буткул.*

*Кўнглим, яна йиғлаяпсанми,
Не фойда бор йиғи-сигидан.
Жонга озор, ҳамшиша шундай,
Гўзалларнинг киприк-ўқидан.*

*Кўнглим, яна йиғлаяпсанми,
Бир пул дегин дунё нархини.
Наҳот, наҳот билмаган бўлсанг,
Гуллар билан Гулнинг фарқини.*

*Кўнглим, яна йиғлаяпсанми,
Қачонгача очилмас эшик.
Бундаймасди тугилганида,
Нима қилдинг Ғайратни, бешик?*

Кўнглим, яна йиғлаяпсанми...

НЕГА БУНЧА ЧИРОЙЛИСАН

*Сенга қайдан кўзим тушди, гул,
Ой нигоҳи ҳумойлисан сен,*

*Ҳолимга боқ, ҳушим учди, гул,
Нега бунча чиройлисан сен?!*

*Дилим дилмас, ўт бўлди олам,
Ҳамалми ё ҳут бўлди олам,
Бир сен билан бут бўлди олам,
Нега бунча чиройлисан сен?!*

*Қани гапга кўнса бу кўнгил,
Жим деганда жимса бу кўнгил,
Ўзи қандай кимса бу кўнгил,
Нега бунча чиройлисан сен?!*

*Нетай ахир, кўнгил тўлмайди,
Аҳли ошиқ йиғлар, кулмайди,
Дилим сенсиз бахтли бўлмайди,
Нега бунча чиройлисан сен?!*

*Ишқдан гулоб ичгим келди-да,
Гул ёқларга учгим келди-да,
Дунёсидан кечгим келди-да,
Нега бунча чиройлисан сен?!*

ИҚРОР

* * *

*Кимни сайду кимни сор этиб қўйгай,
Истаса йўқни ҳам бор этиб қўйгай,
Ким ботил йўл билан обрў талабдир,
Уни ҳақ йўл бирла хор этиб қўйгай.*

* * *

*Бепоен осмоннинг чўзилганин кўр,
Тогларнинг бир гўзал тизилганин кўр.
Боқсанг, ҳамма нарса ҳикмат хабари,
Оламнинг мукамал тизилганин кўр.*

* * *

*Ғам бағрин чок этсанг, демак сен мардсан,
Ғуборни пок этсанг, демак сен мардсан.
Гўё осмон қучган мағрур тоғларнинг,
Қалбини хок этсанг, демак сен мардсан.*

ЭРТАКЛАР, КОМИЛЛИККА ЕТАКЛАР...

Соғлом боланинг шаклланишида нафақат жисмонан соғломлик, балки фикран соғломлик ҳам моҳиятан бир мақсадга қаратилган. Болаларни соғлом фикрлиликка чорлаш дегани ана шу соғлом фикрлар ҳақида уқтириш эмас, балки уни ҳаётга тадбиқ қилиш орқали сингдиришдир. Биз шундагина ҳар томонлама соғлом боланинг шаклланишида тўғри ёндошган бўламиз. Халқ оғзаки ижоди намуналари қадимийлиги, таъсирчанлиги боис болалар тарбиясида эътиборли ва ишончли манбалардан ҳисобланади. Бу тарбия воситаларини болалар ҳаётига табиий равишда олиб кириш лозим. Зангори экран орқали намойиш этилаётган “Тўғривой ва Эгривой”, “Зумрад ва Қиммат”, “Шер ила Дуррож”, “Соҳибжамол кўғирчоқ”, “Йўл ва болалар”, “Сумалак – минг бир тилак”, “Сусамбил”, “Хунарманд шахзода”, “Фаррух ва Зумрад”, “Алпомиш” каби миллий мультфильмларимиз фикримизни яққол тасдиқлайди. Улар меҳнат, поклик, катталарга ҳурмат каби инсоний фазилатларни бола қалбига экран орқали сингдиради.

Миллий қаҳрамонларимиз ҳақидаги болалар фикрини билиш мақсадида ўйин ташкил этилди. Ўйин шarti бўйича бир синф болалар ичидан ихтиёрий беш нафарини танлаб олинди. Ва шу бешта боланинг орқасига ўзларига мазмунини кўрсатмай “Алпомиш”, “Тўмарис”, “Мерлин”, “Зумрад”, “Жумонг” сўзлари ёзилган қоғозларни ёпиштириб қўйилди. Қолган болалар ихтиёрига уларни ўша қаҳрамонлар сифатида қабул қилиб танлаш берилди. Болаларнинг 70 фоизи “Мерлин” ва “Жумонг” атрофида тўпланишди. Қолган 30 фоиз болалар эса, “Алпомиш”, “Зумрад”, “Тўмарис”ларнинг атрофига йиғилишди. 70 фоизни ташкил этган болалардан бу танловларнинг изоҳи сўралганда аниқ бир жавоб ололмадик. Бу болаларнинг кўр-кўрона уларга эргашаётганидан дарак берди. Тўғри, бу ачинарли ҳолат, бироқ биз бу билан болаларни ҳам, катталарни ҳам, айблаш олмаймиз. Бу

айбдорлик ҳам эмас, бу барчамизни хавотирга солаётган маънавий бўшлиқнинг, шу билан бирга “оммавий маданият”нинг эндигина шаклланаётган нуқтасидир. Биз теран фикрли соғлом бола шаклланиши учун курашаётган эканмиз, ислохотни мана шу нуқтадан бошлашимиз керак.

Кўзга ташланаётган илк муаммо – ёшлар, болаларнинг бўш вақтлари бефойда ўтаётгани бўлиб кўринади, бироқ 12-14 ёшгача бўлган болаларнинг бўш вақтларини унумли ташкил қилдик ҳам, дейлик. Лекин маънавиятни тўлиқ шакллантириш учун шу унумлилик таркибининг халқ оғзаки ижоди билан бойитилиши мақсадга мувофиқ бўлар эди. Аввало ота-она миллий меросимиздан хабардор бўлсагина фарзанд тарбиясига қаратилган воситаларни тўғри танлай билди, чунки тарбияда халқ оғзаки ижоди дурдоналарини болалар онгига сингдиришнинг ўрни беқиёс ва улар бунга масъулдир.

Халқ оғзаки ижоди – халқ бадиий фаолиятининг таркибий қисми. У халқ санъатининг бошқа турларидан ўзига хос хусусиятлари билан ажралиб турадиган оғзаки сўз санъатидир. Ҳар бир халқнинг бой оғзаки сўз санъати бўлганидек, ўзбек халқининг ҳам оғзаки адабиёт дурдоналари мавжуд. Ўзбек халқ оғзаки ижоди халқ томонидан асрлар давомида яратилиб, оғиздан-оғизга, авлоддан-авлодга, устоздан шогирдга ўтиб келган ижод маҳсулидир. Чунки улар бир кишининг онгли фаолияти натижасида эмас, бутун бир жамоанинг ижоди асосида вужудга келади.

Халқ оғзаки ижоди сифатида яратилган мифологик образлар, ватанпарварлик типдаги эртақ ва достон қаҳрамонларининг шаклланишида асосий замин яратди. Бундай қаҳрамонлар мифологик образлардагидек табиат ёвузликларига эмас, балки ижтимоий тузумдаги зулм ва зўрликка қарши чиқади. Унинг мазмуни ижтимоий ғоялар таъсирида чуқурлашади ва ўткирлашади. Дастлаб табиатнинг сирли кучла-

Моҳисадаф УБАЙДУЛЛАЕВА – 1993 йилда Тошкент шаҳрида туғилган. Ўзбекистон Давлат санъат ва маданият институти талабаси.

рини ифодалаб, кейинчалик ижтимоий хусусият касб этган ва тарихий кучларнинг намоюдасига айланган фантастик образлар ривожланиб, ватанпарварлик ва қаҳрамонликни мадҳ этувчи образлар даражасига етди. Шундай образлар Тўмарис, Широқ, Зарина, Рустам ва Сиёвуш каби эпик қаҳрамонлар мисолида шаклланди.

Жангнома типигадаги эпик асарлар, асосан тарихий воқеа ва ҳодисалар билан боғлиқ ҳолда юзага келган бўлиб, “Тўмарис” ва “Широқ” сингари афсоналар шулар жумласидандир.

“Тўмарис” – қадимги жанговар аёллар ҳақида тўқилган афсона. Бу афсона ҳақида эшитган ҳар қандай қизалоқ ўзининг момолари буюк ва жасур бўлганига ишонади. Албатта жанговар бўлиб эмас, иродали, ўз кучига ишонган ва интилувчан бўлиб улғаяди. Бу қизалоқ Ватан равнақи йўлида ўзининг иштироки беқиёслигини англайди. Маънавий жиҳатдан комилликка интилади.

“Широқ” афсонасининг юзага келишида Эрон шоҳи Доро билан шак қабилалари ўртасида юз берган тарихий жанглар асос бўлган. Афсонада ватанпарварлик ва халқпарварлик, тинчлик ва озодликни севиш каби тушунчалар улғуланиб, босқинчилик, зулм ва зўрлик каби сиёсат қораланади. Бу афсона ҳақида эшитган ўзбек фарзанди Широқнинг тадбирчилигига, жасоратига ва фидойилигига ҳавас қилади ва ўзининг Ватан олдидаги бурчи ҳақида ўйлай бошлайди.

Албатта, ҳар бир халқнинг ҳаёти билан асрлар давомида боғлиқ бўлган мақолларнинг ҳам соғлом бола шаклланишидаги ўрни беқиёс. Мақоллар ўзбек халқ оғзаки ижодининг қадимий, оммавий жанрларидан биридир. Уларда халқимизнинг дунёқараши, жамиятга муносабати ва ахлоқий жиҳатлари ўз ифодасини топган. Мақоллар мантиқий мушоҳада намунаси, одоб ва ахлоқ қоидалари мажмуаси ҳисобланиб, улар қадимдан синалган, турмуш тасдиғидан ўтган тушунчалар орқали кишиларни огоҳлантиради. Ҳаёт, яшаш тушунчаларига эндигина дуч келаётган бола мақоллар орқали тўғри йўлни танлай олади, катталар тажриба асосида эришган билимларга ёшлиқданоқ эга бўлади ва ҳаётда тўғри қўллай билади. Бундай билимларга эга бўлган бола ҳар бир воқеа-ҳодисага мушоҳада юритган ҳолда ижобий ёндошади ва ҳаётда қоқилмайди.

Табиийки, болаларнинг энг сеvimли машғулотларидан бири, бу эртақ тинглашдир. Эртақлар халқ оғзаки ижодининг энг қадимий, оммавий ва кенг тарқалган жанрларидан ҳисобланади. Эртақларда инсонпарварлик, ватанпарварлик, дўстга садоқат, ёрга вафодорлик, шу йўлда қаҳрамонлик, жасорат кўрсатиш каби фазилатлар улғуланади, зулм ва зўрлик қораланади. Эртақлар болаларда ҳаётга

муҳаббат уйғотади, келажакка умид кўзи билан қарашга, яхши турмуш, фаровон ҳаёт учун курашишга чақиради, ер юзида адолат тантана қилишига ишонч ҳосил қилдиради. Барчамизга маълум эртақлардан мисол келтирсак: “Шолғом” ҳамда “Уч оғайни ботирлар” эртаги болаларга куч бирлиқда, аҳилликда эканлигини ўқтиради. “Ур тўқмоқ” эртаги эса ҳалолликни улғулайди.

Достонлар ҳам соғлом бола маънавиятини юксалтиришда асосий воситалардан биридир.

Масалан “Алпомиш” достонидаги бош қаҳрамон – халқнинг қаҳрамонлик кучларини ўзида мужассамлаштирган, ёвузлик ва ёмонликнинг ашаддий душмани, эл-юрт фаровонлиги йўлида мардликлар кўрсата олган баҳодир, халқ эпосининг комиллик даражасидаги образидир. Достонда қаҳрамонлик, жасурликни улғулаш, мардлик туйғулари – ватанпарварлик ғояси билан узвий боғланган ҳолда тасвирланади. Ёш авлод шу каби достон қаҳрамонлари орқали довюрак, енгилмас, ватанпарвар, фидойи бўлиб тарбияланади. Боболаримиз нақадар жасур ва виждонли бўлганликларини англаб, фахрланади. Улардек бўлишга интилади.

Энди болалар ҳаётини ташкил қилаётган асосий машғулотлар – ўйинлар ҳақида гаплашсак. Асосан, болалар “Раскраска”ларни бўяшни, мультфильмлар кўришни, эртақлар эшитишни ва янги чиққан қоғоз ўйинлар (“Кеткалар”) ўйнашни ёқтиради. Биз уларнинг бу эҳтиёжларини тўғри йўналтира олишимиз керак. Яъни ўзбек халқ эртақлари ва достонлар асосидаги мультфильмлар яратишимиз ва бу мультфильмларнинг сифатини жаҳон мултфильмлари сифати билан тенглаша оладиган даражага етказишимиз (чунки XXI аср болалари ҳар қандай нарсани сифатига қараб танлашади), турли чет эл мултфильмлари сурати туширилган “Раскраска”ларни эмас, миллий қаҳрамонларимиз тимсоли туширилган, жумладан Алпомиш, Тўмарис, Широқ кабиларнинг сурати туширилган ва уларнинг ким эканликлари ёзилган “Раскраска”ларни, “Мозаика”ларни кенгайтиришимиз, болалар боғчаси ва болалар сайлгоҳларида уларнинг тимсоллари туширилган ёрликлар осилиши, шу билан бирга ота-оналар фарзандларига ўзлимиз ва тарихимиз акс этувчи эртақларни ҳар куни айтиб беришлари лозим.

Жасоратли, иродали ва албатта маънавиятли этиб тарбияловчи халқ оғзаки ижоди ўсиб келаётган авлоднинг келажак ҳаёти билан боғлиқ. Олдимизга маънан соғлом, руҳан пок, жисмонан баркамол болани тарбиялашдек улкан мақсад қўйган эканмиз, бу мақсад йўлида биргалиқда курашсагина, фарзандларимиз келажакдан хотиржам бўла оламиз. Бу эса ўзбек миллати, ўзбек номининг абадий яшашига ишорадир.

Хайрулла ХОЛТЎРАЕВ

Майсалар нафасин кўнглимга юбор

Бу дилки, лаҳзалар ёниб бормоқда,
Гамимдан гам дарди қониб бормоқда,
Ишиқимни тупроқдан олиб бормоқда,
Нечун йиғлаюрсан, эй ширин азоб.

Ишиқ дея Ҳақ томон боқиб ўтдилар,
Бир гўзал термулиб оқиб ўтдилар,
Ошиқлар руҳимни ёқиб ўтдилар,
Нечун йиғлаюрсан, эй ширин азоб.

Эй руҳи осмоним, жисмимда жоним,
Нур ҳилол йўллаган, кўкдаги моҳим,
Қачон тинч бўларкан бу ўтли оҳим,
Нечун йиғлаюрсан, эй ширин азоб.

Гоҳо эркаландим, гоҳо дил ёриб,
Гоҳо юрагимни бўшатгим келди.
Гоҳо кетгим келди, шаҳарни ташлаб,
Онамнинг қорига ярагим келди.

Гоҳо эзиламан, юрагим зада,
Соғинчининг юзига боқдим, қарадим.
Дадам деб, пойимга пешвоз чиққанда
Қизимни опичлаб бирам яйрадим.

Шулмикан қисмат тақдири азал,
Гоҳо вужудимда бир забон дарди.
Чарх уриб айланар, оғритади сал,
Тўфон тўзғиб борар, гоҳ тегар зарби.

О, менинг ҳаётим, кечмишим шундоқ,
Не орзу пойида армон гуллади.

Гоҳо қора дедим, йўқ қалбим оп-поқ,
Не учун қалбимга қувонч сизмади.

Гоҳ дунё ранглари сўзга сизмади,
Гоҳо ўз ўтимда ўзим ёнаман.
Гоҳ ёмгир дардимни келиб тинглади,
Онамни соғинсам нима қиламан?

Хув олисдан, тоғлар бошидан,
Бойчечаклар юлиб бер момо.
Бир куй мени бағрим тирмалар
Чанқовузни чалиб бер момо.

Ғуссага май қуйиб ичдим мен,
Дилдан гардни олиб бер момо.
Ҳар не келса ўздан кечдим мен,
Чанқовузни чалиб бер момо.

Кўклам эсар соғинганим чин,
Ана келди, Алтомиш, Барчин,
Куй сеҳридан танам чил-парчин,
Чанқовузни чалиб бер момо.

Бунда соғинч юртга ишиқ тумор,
Эй бобо маконим, ўтинганим бор,
Майсалар нафасин кўнглимга юбор,
Чанқовузни чалиб бер момо.

Қанча шодлик, қанча гам-ғусса,
Шу кўнглимни ёритган бўлса.
Барин дилга жойладим момо,
Чанқовуздан сўйладим момо.

Хайрулла ХОЛТЎРАЕВ – 1984 йилда Бойсун туманида туғилган. Ўзбекистон Миллий университетининг журналистика факультетида таҳсил олган. Ҳозирда “Агробанк” АТБ Матбуот хизматида фаолият кўрсатмоқда.

СОВҒА

Ҳикоя

Дўкон гавжум эди. Раъно ойна остига ҳар хил тақинчоқлар чиройли териб қўйилган растага яқинлашди. Ана у! Ўша зирак! Жозибали товланиб турибди!

Қиз ҳаяжондан қўлидаги пулни маҳкам ғижимлади.

– Сизга нима керак, синглим? – деб сўради сотувчи аёл.

– Мен... – деб дудуқланди Раъно, – анови зиракни олмоқчи эдим.

– Пулингиз етадими ўзи? Бу анча қиммат.

– Ҳа. Мана, кўпдан бери жамғариб юрибман.

Раъно рост гапирган эди. Гоҳ дадаси, гоҳ тоғалари, аммалари берган пулларни ҳафсала билан йиғиб юрарди. Кеча санаб кўрса, анчадан бери ўзи орзу қилиб юрган зиракни сотиб олишга етар экан. Бугун дарсдан чиқдию дўконга ошиқди.

– Оҳо-о, – дея гапга аралашди яна бир сотувчи амаки, – ҳозирги ёшлар жуда пухта, ота-онасидан яшириб ўзлари пул йиғишади.

Сотувчи аёл мамнун бош ирғади.

– Яхши-да, ёшлигидан мустақил бўлганга нима етсин.

Кўп отмай Раъно зирак солинган қутини қўлида авайлаб тутганича дўкондан чиқди. У жуда хурсанд эди. Ахир орзу қилиб юрган тақинчоғига ниҳоят эришди!

Илгари ота-онасига бир-икки хархаша қилиб юрди. Аммо улар бугун-эрта деб нуқул пайсалга солишгани солишган.

Раънонинг тоқати тоқ бўлган эди. Бугун эса ... орзуси ушалди.

Раъно қўлидаги қутини сумкасига солди-ю, шўх-шондон уйига жўнади. Шу пайт қаршисидан синфдоши Нилуфар чиқиб қолди.

– Ҳа, дугонажон, қаёққа отландинг? – дея сўради Раъно.

– Эртага байрам-ку?!

– Биладан, байрам, шунга нима?

– Ойимга бирор совға олмоқчиман.

– Ия, – деди Раъно ҳайрон бўлиб, – катталарга ҳам совға беришадими?

Нилуфар ўртоғининг ажабланишидан ҳайрон бўлди.

– Албатта, наҳотки, билмасанг. Бупти, мен кетдим, шошиляпман.

– Ҳўп.

Нилуфар дўкон расталари томон югуриб кетди. Раъно ҳам ўз йўлида давом этди. У тобора севинчдан терисига сиғмай борарди. Аҳён-аҳён зирак солинган қутисини силаб кўяди.

– Вой, асал қизим, келдингми?

Ойиси Раънони остонадаёқ шундай сўзлар билан қарши олди.

Қиз мамнун жилмайди. Ичкарига киришди. У зиракни яширинча тақиб чиқиб ойисини қойил қолдирмоқчи эди.

– Раъно, бироз шошма, – деди ойиси унга сирли кўз қисиб.

– Нима дейсиз, ойижон?

– Қани, кўзларингни юм-чи, қизим.

Раъно ажабланиб ойисининг айтганини қилди.

– Ана, энди қарагин.

Раъно кўзларини очдию ҳангу манг бўлиб қолди. Ойиси жилмайганича унга бир жуфт зирак узатиб турарди. Ҳалигина ўзи дўкондан харид қилган хилидан!

– Байраминг муборак, қизим! Ҳамиша орзуингга етишиб юргин!

– Раҳмат, ойижон, – деб пичирлади Раъно.

У хижолатда лов-лов ёнарди. Негадир кўз олдида дўкон томон чопқиллаб кетаётган дугонаси жонланди.

Дилсора АБДУСАТТОВА – 1998 йилда Тошкент вилоятининг Паркент туманида туғилган. “Эзгулик”, “Нигоҳимдаги одамлар” каби китоблари чоп этилган. Академик лицей ўқувчиси.

ИЛК САРГУЗАШТ

Ҳикоя

Қизиқ, бошдан ўтган воқеалар вақт ўтиши билан одамнинг хаёлидан ҳам кўтарилиб кетаркан! Ҳатто минглаб турфа кечинмаларга гувоҳ бўлган бутун бошли йиллар ҳам аста-секин унутилиб кетиши мумкин экан. Болаларнинг мактаб томон боришаётганини кўриб туриб, ўзимнинг ўқувчилик давримни бир эслаб қўйиш хаёлимга ҳам келмайди. Борди-ю, гимназия талабаларига кўзим тушгудек бўлса, ўзимам бир вақтлар шуларга ўхшаган талаба бўлганимни эслаёлмайман ҳам.

Машинасозларнинг ўз устахоналарига ёки бўлмасам ҳавойи, бебурд ишбошиларнинг ўз идораларига эринибгина кириб кетишаётганини кўриб тураман-у, ўзимнинг ҳам бир замонлар ана шундай йўллардан юрганим, эгнимга ҳаворанг коржомга илиб, ишлаганим ёхуд тирсақлари ялтираб кетган кител кийиб, котиблик қилганимни паққос унутиб қўяман.

Ёки китоб дўконида Дрездендаги Пьерсон нашриётида чоп этилган ўн саккиз ёшлиларнинг қаламига мансуб ғалати ва ўзига хос мўъжазгина шеърӣ тўпламларни кўздан кечирарканман, ўзим ҳам бир вақтлар шунга ўхшаш шеърлар ёзиб, худди ўша ноширнинг қармоғига илинганман-ку, дея бирров ўйлаб кўриш хаёлимга ҳам келмайди.

Ҳа, қачонлардир сайр қилиб юрган чоғим ёки поездда бирон ёққа бораётган пайтим ёхуд уйқусиз тунда ҳаётнинг аллақачон унут бўлган бир парчаси ўзининг барча майда-чуйда, икир-чикир тафсилотлари билан, исм ва жой номлари, шовқин-сурон ҳамда ўзига хос ҳид-бўйлари-ла гўёки жиҳозлар билан безатилган саҳна сурати янглиғ “ярқ” этиб кўз олдимда намоён бўлмагунга қадар.

Ўтган тунда худди шундай бўлди. Ўз бошимдан ўтган бир воқеа, гарчи у ўшанда аниқ-тиниқ ёдимда қолган ва мен буни ҳеч қачон унутмайман, деб ўйлаган бўлсам ҳам, ўтган йиллар мобайнида бутунлай хотирамдан фаромуш бўлган эди, нақ кўз ўнгимда қайтадан жонланса денг... Худди китоб ёки қаламтарошинг бе-

хосдан йўқолиб қолади-ю, аввалига унинг изиниям тополмаганинг, сўнг уни бутунлай унутиб ҳам юборишинг, кейин кунлардан бир кун кутилмаганда ғаладондаги эски-туски лаш-лушлар орасида “лоп” этиб олдиндан чиқиб қолгани каби.

Мен ўшанда ўн саккиз ёшда эдим, ўқишим тугаб қолаётган, машиналар таъмирланадиган чилангарлик устахонасида амалиёт ўтардим. Танлаган соҳам бўйича узоққа боролмаслигимни сезганим учунми, ўз касбимни ўзгартиришга қатъий аҳд қилган эдим. Буни

Жаҳон адабиётининг йирик намояндаларидан бири, Нобель мукофоти соҳибӣ. «Чўл бўриси», «Маржонлар ўйини», «Филдираклар остида», «Демиян» каби асарлари дунё китобхонлари орасида машҳурдир.

отамга ётиги билан тушунтириш учун қулай фурсат топилгунга қадар, корхонада қолиб ишлай бошладим. Бироқ кетиши маълум бўлган, тўрт томони қибла одамга ўхшаб, гоҳ худ, гоҳ бехуд, ишни қўл учида бажарардим.

Устахонамизда бир кўнгилли шогирд бола ҳам ишларди. Унинг бирдан-бир зўр “фазилати” – қўшни шаҳарчада яшайдиган бой хоним билан қариндошлиги эди. Фабрикантнинг ёш беваси бўлган бу хоним кичикроқ чорбоғда истиқомат қилар, унинг ҳашаматли улови ҳамда салт оти бўлиб, ўзига бино қўйган ва ғалати табиатли эди, чунки у эзма, сергап, ғийбатчи хотинлар даврасига қўшилмас, бунинг ўрнига от минар, балиқ овлар, лолалар етиштирар ва ҳовлисида сенбернар (юнги узун катта ит)ларни сақларди. Хоним ҳақида турли гап-сўзлар юрар, айниқса, унинг Штутгарт ва Мюнхен томонларга тез-тез бориб туриши, у ерларда давраларнинг “гули” эканлиги маълум бўлгач, одамлар энди унинг номини ҳасад ва алам билан тилга ола бошлагандилар.

Не ажабки, хоним ўзининг жияни ёки амакиваччаси ё холаваччаси бўлмиш йигитчани қора тортибми, ишхонамизга уч марта келиб, бу ердаги асбоб-ускуна ва машиналарни томоша қилиб кетган эди. Тўладан келган, барваста бўйли, ташқи кўриниши ғоят гўзал бу аёл ҳар гал келганда каминада катта таассурот қолдирарди, негаки, ясан-тусан, пардоз-андозлари ҳар доим жойида, буям етмагандек, дуд, ис босган хоналаримиз бўйлаб оҳиста қадам ташларкан, ҳар нарсага ўта қизиқувчанлик билан боқиб, ғалати-ғалати саволлар берар, шунда унинг оқ-сарик юзи ниҳоятда сўлимлашиб, қилиқлари бўш-баёв қизларни ёдга соларди. Бизлар эса, эгнимизда мой теккан ишкийим, юз-кўз ва қўлларимиз қора ёғ, бамисоли нақ маликанинг ўзи ташриф буюргандай, нима қиларимизни билмай, серрайиб тек қараб тураверардик. Қолаверса, бу нарса бизнинг қарашларимизга тўғри келмасди, бунга ўзимиз ҳам ҳар гал иқрор бўлар эдик.

Шундай кунларнинг бирида шогирд йигитча тушки танаффус пайти олдимга келиб:

– Якшанба куни холаманкига меҳмонга бормай-сизми? Шахсан ўзлари таклиф қилдилар, – деб қолди.

– Таклиф қилди дейсанми? – ҳайрон бўлиб сўрадим мен. – Ҳой бола, менга бунақанги бўлмағур ҳазил қилмагин, хўпми, йўқса, бурнингни ерга ишқаб, адабингни бериб қўяман-а.

Йўқ, у ҳазиллашмаган эди. Ҳақиқатан ҳам хоним каминани якшанба куни кечқурунга меҳмонга таклиф этибди. Соат ўндаги поезд билан бемалол қайтиб келсак бўларкан, башарти узоқроқ қолиб кетадиган бўлсак, бека бизга уловини бериб туришга ҳам бажонидил рози экан.

Дабдабали улов эгаси, бир хизматкор, икки нафар оқсоч, извошчи ва боғбоннинг хўжайини бўлмиш бундайин хоним билан танишиб, борди-келди қилиш каминанинг ўша пайтдаги дунёқарашига кўра, ғирт аблаҳлик бўлур эди, бироқ бу нарса қизиқ устида таклифга розилик бериб юборганимдан сўнггина эсимга келди, бунинг устига, кўчаллик, яъни бирор жойга борганда ёки байрамларда киядиган сариқ рангли костюмимни меҳмонга кийиб борсам, ярашадими-йўқми, деб ўйланиб ҳам қолдим.

Шанбага қадар кунларни шу тариқа кучли ҳаяжон ҳамда қувонч билан елиб-югуриб ўтказдим. Сўнг мени бирданига қўрқув чулғаб олди. Мен у ерда нима дейман, ўзимни қандай туттишим, хоним билан қандай гаплашишим лозим? Фахр-ифтихорим бўлган костюмимга бундоқ разм солиб қарасам, ҳаммаёғи ғижим, доғ-дуг босган, ёқаларим эса тўзиб, яғри чиқиб ётибди. Бундан ташқари, шляпам ҳам эски, кийилавериби титилиб кетган эди. Асосий, мақтангудек бор бисотим – бир жуфт учи ўткир кўнжсиз ботинкам, оч қизил тусли, ярим ипак бўйинбоғ билан четлари никелланган пенсне эса буларнинг ўрнини босолмаслиги кундай равшан эди.

Якшанба куни кечки пайт икковлон Зетлингенга қараб пиёда йўлга тушдик, камина ҳаяжон ва хижолатдан бир аҳволда эдим. Ниҳоят, чорбоғга етиб келдик. Олдида чет эл қарағайлари ва сарв дарахлари ўсиб ётган панжара тўсиқ ортидан эшитилган итларнинг ҳуриши дарвоза кўнғироғининг овози билан қўшилиб кетди. Хизматкор бир сўз демай, бизни ичкарига киритди, унинг хушламайгина қилган муомаласи етмагандай, улкан сенбернарлар ҳам еб қўйгудек бўлиб, тинмай ирилларди. Беихтиёр қўрқа-писа қўлларимга қарадим, уларни бир неча ойдирки, тозалаб ювишга ҳам ҳафсала қилмаган, фақат шу бугун, бундан атиги ярим соат олдин суюқ совун билан керосинда апилтапил чайиб олгандим, холос.

Энгига оддийгина, оч ҳаворанг ёзлик кўйлак кийиб олган бека бизларни хос меҳмонхонасида қарши олди. У иккаламиз билан қўл бериб сўрашаркан, ўтиришга таклиф қилди ва кечки овқат ҳам ҳадемай тайёр бўлиб қолади, деди.

– Нима, сиз узоқни кўролмайсизми? – сўраб қолди хоним мендан.

– Ҳа, бир оз.

– Биласизми, кўзойнагингиз сираям ярашмабди.

Мен пенснемни ечиб, чўнтагимга солиб қўйдим, қовоқларим ўз-ўзидан осилиб кетди.

– Соци ҳаммисиз? – савол беришда давом этди хонадон бекаси.

– Социал-демократ, демокчимисиз? Ҳа, шундай.

– Нега энди?

– Эътиқодим сабабли.

– Эҳа, шундайми. Лекин бўйинбоғингиз ажойиб экан... Хўш, энди овқатланамиз. Қоринларинг ҳам ро-са очиққандир?

Кўшни хонада уч кишига мўлжаллаб дастурхон тузаб қўйилган эди. Уч хил қадахларни истисно қилганда, стол устида каминани ҳайрон қолдирадиган деярли ҳеч нима йўқ эди. Каллашўрва, лаҳм мол гўшtidан қилинган қовурдоқ, сабзавот, салат ва пирог, буларни мен ҳеч хижолат бўлмасдан, бемалол тановул қила олар эдим. Винони эса уй бекасининг ўзи қуйиб, узата бошлади. Тамадди пайтида у фақат жияни билан сўзлашди, мен эса, мазали таомларни еб, май ичгач, кайфиятим кўтарилган, энди ўзимни худди уйдагидек эркин ҳис қилиб, бамайлихотир ўтирардим.

Овқатдан сўнг, май ичилган қадахлар яна меҳмонхонага олиб келинди. Каминага ажойиб сигарани қизғиш-тиллаланг шам шуъласида ёндириб узатишгач, хотиржамлик ўрнини ёқимли хушқайфият эгаллаб, озгим ланг очилиб қолди, анграйиб хонимга аста разм

сола бошладим, у шунақанги сулув эдики, ғурурланиб кетганимдан шу дамда ўзимни нақ жаннатга тушиб қолгандек ҳис этардим, бундайин туйғу ҳақида эса илк бор ишқий ҳикоя ва романлардан ўқиб, хира тасаввур ҳосил қилгандим.

Хоним билан суҳбатимиз қизиб кетди, мен унинг социал демократия ва қизил бўйинбоғ ҳақидаги мулоҳазаларини эслатиб, ҳазиллашишга ҳам журъат қилдим.

– Сиз бутунлай ҳақсиз, – деди у менга майин жилмайиб. – Эътиқодингиз ўзингизга буюрсин, аммо биласизми, бўйинбоғни ундок эмас, қаранг, мана бундок боғлашингизни маслаҳат берган бўлардим.

Хоним шундай деб, ўрнидан турди ва мен томонга энгашиб, иккала қўли билан бўйинбоғимнинг у ёқ-бу ёғини тўғрилашга тушди. Бир маҳал унинг икки бармоғи кўйлагим орасидан аста сирғалиб ўтиб, кўксимни сийпаётганини сезиб, қўрқиб кетдим. Юрагим гупиллаб ура бошлади, даҳшатга тушиб, унга қарадим, у эса бармоқларини кўкрагимга яна бир босди-да, индамай кўзларимга тикилиб қолди.

Оббо бекаси тушмагур-ей, ўйладим ичимда, серзавқ аёл экан-ку.

У ортга тисланиб, ўзини бўйинбоғни томоша қилаётганга солди, аслида эса икки кўзи менда, нигоҳи жиддий ва қатъий, ҳатто бир неча бор бош ирғаб, нимагадир ҳимо қилди.

– Менга қара, – деди у сўнг, қандайдир журнални варақлаб ўтирган жиянига юзланиб, – юқорига чиққин, муюлишдаги хонада қутича бор, ўшани олиб туш, ҳа, бўлақол.

Йигитча кетиши билан бека кўзларини бақрайтириб мен томон аста яқинлашди.

– Эҳ, сен! – деди у секин ва майин овоз билан, – бирам ёқимтойсанки...

Сўнгра у юзини юзимга яқин опкелди, шунда бирдан лабларимиз беихтиёр оташ бўлиб, бир-бирига унсиз чиппа қапишди ва ... бу ҳолат бир неча бор қайта такрор бўлди. Мен уни, барваста гўзал хонимни ўзимга тортиб, маҳкам қучдим, у эса, кўзлари ёниб, ёш қизлар каби яшнаб кетди, лабларини лабларимга босиб, менга ўтли бўсалар ҳадя қилди.

Жиян қутичани олиб тушгач, учовлон ўтириб, шоколаддан бас бойлашиб соққа ўйнашга киришдик. Хоним очилиб, гапга тушиб кетди, мен бўлсам, нафасим бўғилиб, миқ этмай ўтирар, у эса ҳар соққа ташлаганда менга тегажўғлик қилиб ҳазиллашар, гоҳида стол остидан кўлини узатиб, бармоқларимни ўйнар ёки тиззаларимни аста сийпалаб қўярди.

Соат миллари ўнга яқинлашгач, шеригим энди қайтамиз, деб қолди. Шунда хоним менга маъноли боқиб:

– Сиз ҳам кетмоқчимисиз? – деб сўради.

Камина ҳали бунақанги ишқ савдосидан беҳабар эмасманми, нима дейишни ҳам билмай, дудуқланиб, аста ўрнимдан турдим.

– Ҳа, майли, нимаям дердим, – сўз қотди бека.

Биз эшик томон юрдик, бироқ ҳамроҳим остона ҳатлаб улгурмаёқ, хоним қўлимдан ушлаб, мени ўзига тортаркан, маҳкам қучоқлаб олди, сўнг қулоғимга секин шивирлади:

– Эсинг борми ўзи, ҳой, эсингни йиғ!

Мен анқов ўшанда бу сўзларнинг маъносини ҳам тушунмабман.

Биз мезбон билан хайрлашиб, поезд бекати томон югурдик. Чипталарни олгач, шеригим тезда вагонга чиқволди. Менинг эса шу дамда негадир ёлғиз қолгим келди. Эндигина пиллапояннинг биринчи поғонасига чиққандим, машинистнинг хуштак чалгани эшитилди, шунда узоқ ўйлаб ўтирмай, ерга сакрадим ва поезддан қолиб кетдим. Чор-атрофга аллақачон зимистон тун ўз чодирини ёйган, ҳеч нимани кўриб бўлмасди.

Маъюс ва паришон бир алфозда ортимга қайтиб, узун дала йўли бўйлаб югургилаб кетдим, чорбоққа етгач, таниш панжара ёнидан ўғрига ўхшаб пусиб ўтдим. Аслзода хоним мени севиб қолибди! Кўз ўнгимда бирданига сеҳрли ўлкалар намоён бўлди, шу чоқ чўнтагимга қўл солгандим, тасодифан ўша никелли пенсне илиниб қолса, уни жаҳл устида кўчадаги чуқурча томон отиб юбордим.

Кейинги якшанба куни шогирд йигитчани яна – бу гал тушликка таклиф этишди, мени эса ҳеч ким йўқламади. Хоним ҳам устахонамизга қайтиб қадам босмади.

Яна чорак йил мобайнида якшанба кунлари ёхуд кеч оқшом пайтлари Зетлинген тарафларга тез-тез бориб-келиб турдим, ҳар гал борганимда ўша панжара тўсиқ ёнидан ўтиб, боғ атрофини айланардим, сенбернарларнинг вовуллашини ҳамда хориж дарахтлари узра таралаётган шамол кўшиғини тинглардим, ногоҳ хоналар ичра ёниқ чироқ нурларига кўзим тушса: зора кўриб қолса, ахир мени севади-ку, дея умидвор бўлардим. Бир куни уй ичкарасидан пианино мусиқасининг майин ва аллаловчи оҳанглари янгради, уни тинглаб туриб, деворга суянган кўйим йиғлаб юбордим.

Бироқ шундан кейин дарбон каминани итлардан ортиқ ҳимоя қилмади ва уй ичига ҳам бошқа олиб кирмади, хонимнинг қўллари бармоқларимни ортиқ сийпамади, лаблари эса менга бошқа бўса ҳадя қилмади. Буларнинг бари фақат тушдагина, ҳа, тушимда бир неча бор қайта намоён бўлди, холос. Кеч кузда эса, чилангарлик ҳунари билан хайр-маъзур қилиб, эгнимдан ўша кўкимтир коржомани бир умрга ечиб ташладим ва бу ердан узоқ-узоқларга – бошқа бир шаҳарга жўнаб кетдим.

Немис тилидан Мирзаали АКБАРОВ таржимаси.

Бир сўзим бор кўнгил қушимга

МУҲАББАТ

Нигоҳимда қотган ёшимсан,
Азал-азал қон-қардошимсан,
Ёлғизликда зўр бардошимсан,
О, муҳаббат, юз бурма мендан!

Фалакларга туташ оҳимсан,
Юрагимга ошён шоҳимсан,
Осмонимда сузган моҳимсан,
О, муҳаббат, юз бурма мендан!

Бир сўзим бор кўнгил қушимга,
Оқшомлари кирар тушимга.
Ҳоким бўлар ақлу ҳушимга,
О, муҳаббат, юз бурма мендан!

* * *

Майсалар кафтида рақс этар қуёш,
Атиргул юзига шабнам босар лаб.
Гуллаган дарахтлар кўнгилга сирдош,
Тераклар шамолда турар шовуллаб.

Ниҳолдай орзулар ўсмоқда бугун,
Оламда борлиқнинг ажиб ўйлари.
Қуртакда гунчалар яширин тугун,
Уфурар ранго-ранг райҳон бўйлари.

Бунда камалаклар рангин сув ичиб,
Дилга баҳи этади чексиз ҳаяжон.
Майсазорда қувнаб чопгиси келар,
Қишлардан, қорлардан безган болажон.

* * *

Куйламаган шоир бормикан
Гул баҳорнинг тароватини?!
Чугурчуқлар жонбахш овози,
Боз табиат саховатини.

Қуёш гўё кекса момодек
Меҳр билан қучар борлиқни.
Гўзал тоғлар чорлайди бу дам
Юрак туяр бахтиёрликни.

Тоғ бағрида ясанган лола,
Ёмғирларга кафтин тутуди.
Сумалаклар эриб тарновда,
Ғам қорларин баҳор ютади.

Чор атрофда кезар тоза руҳ,
Табиатда сеҳр яширин.
Яшаш завқин улашиб қуёш
Оча бошлар бирма-бир сирин.

Шоҳиста Жўраева – 1968 йилда Бухоро туманида туғилган.
Бухоро давлат университетини тамомлаган. “Бир даста гул”, “Дилдорим”, “Зумрад баҳорим”,
“Ўрик гули” шеърӣ тўпламлари муаллифи. Ҳозирда Бухоро шаҳар халқ таълими муассасалари фа-
олиятини методик таъминлаш ва ташкил қилиш бўлими методисти.

ТУРКОНА ТИЛ ЖОЗИБАСИ

XV асрнинг биринчи ярмида яшаб ижод этган туркигўй шоирлар адабиёт, санъат ва маданият ривожига катта ҳисса қўшганлар. Ҳазал мулкининг султони Ҳазрат Алишер Навоий ижодининг шаклланиши ва шундай буюк мавқега эришишида бу ижодкорларнинг катта ҳиссаси бор. Мана шу тойифага мансуб бўлган ижодкорлар сафида ўзининг туркона ғазаллари, содда услуби билан шуҳрат қозонган Мавлоно Атоий ҳам бор.

Атоий ҳам Лутфий, Дурбек, Ҳайдар Хоразмий, Сакокий, Гадоийлар сингари туркий халқлар маданиятини бойитди. Самимий шеърятини билан эл оғзига тушди. Ҳатто Алишер Навоий ҳам ўз тазкираларида Мавлоно Атоий номини алоҳида ҳурмат билан тилга олади. Шоирнинг ўз замонасида шуҳрат қозонган ғазалларидан мисоллар келтириб, уларнинг ютуқлари ва қусурларини санаб ўтади. Мисол учун, Навоийнинг Атоий ижодига мансуб “Ул санамким” деб бошланувчи ғазал ҳақида айтган “Қофиясида айбғинаси бор” деган таърифи адабиёт аҳли ўртасида машҳур бўлиб кетган.

Бироқ Мавлоно Атоий шеърятининг тили ҳақиқий туркона тилдир. Шунинг учун ҳам ўз замонасида Атоий ғазаллари аҳли адаб даврасида ҳам, оддий халқ орасида ҳам кенг ёйилган. Навоий ҳазратлари ана шу манбаларга таянган ҳолда “Мавлоно Атоий туркигўй эрди”, деб ёзади. Шоир ўз ижодида халқ тилига, халқ ҳаётига яқин бўлган услублардан фойдаланган. Аксарият шоирлар форс тилида ижод этишни афзал билган бир даврда туркий тилнинг нуфузини оширишга, уни бойитишга хизмат қилган. Балки шу сабаб, Атоий шеърятини Навоийнинг назарига тушгандир. Зотан, Навоий “Мажолис ун нафоис” ҳамда “Муҳокаматул луғатайн” асарларида Атоий номини тилга олиб ўтади.

Атоий лирик меросининг умумий ҳажми 1718 байтни ташкил этади. Шоир бошқа салафларидан фарқли тарзда кичик ҳажмли, ихчам ғазаллар битган. Атоий девонида беш байтдан иборат бўлган 58 та ғазал

мавжуд. Шоир девони анча мукаммал экани билан аҳамиятлидир.

*Юзунгни, эй малоҳат хони, бир оч,
Тўя кўрсун сени бу мустаҳиқ оч.*

Эътибор берган бўлсангиз, мазкур ғазал маъшуқага мурожаат билан бошланади. Атоий лирик қаҳрамон тилидан сўзлар экан, маъшуқани “малоҳат хони” деб атайди. Унга хитоб қилиб айтадики, “Эй малоҳат хони, келгин, менга юзунгни кўрсатгин. Мен ишқ балосига мустаҳиқ бўлганман, очман, сен ўз хусну жамолинг билан мени тўйдиргин,” демоқда. Бунда радиф вази-фасини бажарган “оч” сўзи шоир томонидан икки маънода қўлланади. Бу мисолни кузата туриб, шоир туркий тилнинг бадиий имкониятларидан яхши хабардор бўлган, деган хулосага келиш мумкин.

Ихчам ва содда ғазаллар ижодининг асосий шакл кўринишларидан саналади. Айтиш мумкинки, Атоий бу болада анъаналарга эргашини маъқул кўрган.

*Нетай мен ғамзанг илқиндин, ки ҳар дам,
Тегар жонимға кўз кўнглимни олғоч.*

Бу байтнинг мазмуни шундай: “Мен сенинг ғамзангдан, оташ нигоҳларингдан қаерга қочиб қутулай. Сен менга нигоҳ солганингда, ҳар лаҳзада жонимга кўз теккандай бўляпти”, дейди. Бу мисраларда ҳам “кўз тегиши” деган бирикма икки хил маънода қўлланган.

Чиндан ҳам Атоий шеърятини ниҳоятда ўзига хос. Шоир ижодида беназир бадиий санъатлар, тасвирий воситалар, нозик қочиримлар, ташбеҳларни кўрамиз. Мазмунининг бир қадар соддалиги, битта сўзнинг турли ўринларда бир нечта маънони ифодалаб келиши Атоий ижодининг етакчи хусусиятларидан биридир.

*Тиларсанким, жаҳон ошуфта бўлғай,
Замоне сунбулинени гул уза соч.*

Зоҳида РАҲМОНОВА – 1969 йилда Сайхунобод туманида таваллуд топган. Тошкент Давлат педагогика университетини тамомлаган. Ҳозирда ТДТУ қошидаги Чилонзор академик лицейи ўқитувачиси.

Бу мисраларда шундай маъно кўзга ташланади: "Агар жаҳон халқи сенга шайдо бўлишини истасанг, сунбулингни гул узра сочиб юборгин". Бу байтда Атоий аталмиш сўз санъаткори мумтоз шеърининг бир нечта тасвирий воситаларидан, бадий санъатларидан фойдаланган. Байтдаги "ошуфта" сўзи шайдолик ва маҳлиё бўлиш сингари маъноларни ифодалайди.

*Атоий севгали оху кўзинени,
Ани сайд этмади ҳеч кўзи қиймоч.*

Ғазалдаги лирик қаҳрамон, яъни шоир оху кўзлар ошиғи. Шунинг учун ҳам уни қийиқ кўзлар ўзига торт-

майди. Шоир бундай кўзларга нисбатан мутлақо бе-парво. Шеърнинг сўнгги хулосаси мана шундай. Бир қарашда бу ғазал ошиқ-маъшуклик муносабатларига бағишланган оддий бир шеър каби таассурот қолдиради. Аммо бир ҳақиқат борки, мана шу кичик ғазал мисолида шоир ўзбек тилининг бадий имкони-ятларини очиб бера олган.

Мана шуларга асосланган ҳолда айтиш мумкинки, Мавлоно Атоий шеърини ўзбек мумтоз адабиёти ривожига, ғазал жанри тараққиётига катта улуш бўлиб қўшилган.

Биринчи учрашув

Раҳимжон АЛИ

Сўзлар оқа бошлайди рангин

*Табиатнинг рангин кўзидан,
Гул баҳорнинг суврати ўчар.
Оташланган ёз нигоҳига,
Ҳар гиёҳлар асира бўлар.*

*Хаёл эса – кабутар мисол,
Зар патига гуллар қадашиб.
Учишлар олисларга ва
юлдузларда қолар адашиб...*

*Адашдим...
Ҳақиқий манзилим – нидо,
Ўртанди юракда беркинган саслар,
Жаранглар оламни бузгудай садо:
"Шоирлар бу Ерлик эмаслар!"*

СИРЛИ ЛАҲЗА

*Сўзлар оқа бошлайди рангин,
Тўлқинида камалак туйғу.
Жилоланган сарҳадлар аро
Бедорликка чорлайди уйқу.*

*Ферузаранг жилвалар маккор,
Қафасига урилар юрак.
Сачраб кетар кўнгиладан дардлар,
Энди қандай яшамоқ керак?!*

*Туман каби тарқалади ғам,
Очилади йўллар ўзидан.
Очилади атиргуллардай,
Юрагимнинг уйғоқ кўзида.*

Раҳимжон АЛИ – 1993 йилда Ўш вилоятининг Қорасув туманида таваллуд топган. Ўш давлат ижтимоий университетининг жаҳон тиллари факультети талабаси.

БЕДОР КЎНГИЛ

Адабиёт бутун моҳияти билан инсонни бедорликка ундайди. Тириклик пучмоқларидан, оламнинг энг оддий манзараларидан, ҳолатларидан ҳам маъно изламоққа чорлайди. Зотан, тирикликнинг моҳияти ҳар доим ҳам шаклда эмас, маънода зоҳир бўлиб келган.

Ижод йўлига қадам қўйган инсон борки, ҳаёт моҳиятини англашга интилади. Ижод – бу дунёдаги барча илмлар ва барча санъатларни бирлаштирадиган муштарак мақсаддир. Мана шу мақсад ижодкорни кузатувчига айлантиради. Уни ҳаётининг манзаралар, замондош инсонлар, замона эврилишлари ортидан соядек эргаштиради. Зотан, ижодкор кузатувчи бўлмаса, унда зийрак нигоҳлар, улкан қалб, тоза туйғулар бўлмаса, унинг юраги самимиятдан холи бўлса, қаламни секингина столга қўйиб қўяверсин... Бу бадиий ижоднинг қатъий талаби.

Сўзнинг таъсир кучи унинг ҳаққонийлиги ва самимиятидадир. Ҳақиқий ижодкор кўпроқ ўзи кўрган воқеалар, ўзи ҳис этган туйғулар ҳақида ёзишга уринади. Қоғоз билан чин маънода сирлаша оладиган, илҳом парисининг шивирларини ўз вақтида тинглай оладиган ижодкоргина омад қушини қўлга киритиши мумкин.

Ижод – ўзни ва ўзликни англаш. Ўзликни англаш масаласи эса инсон қалби билан боғлиқ мавзулар орасида карвонбошилиқ қилади. Мисол учун, Алишер Навоий ғазалларида ўзликни англаш масаласига жуда кенг ўрин берилган.

Тарихдан маълумки, халқнинг руҳиятини, кўнгил мулкани бойитишга хизмат қиладиган энг сара асарлар яратилган даврларда Шарқ маданияти, фалсафаси ва адабиёти энг юксак даражага кўтарилган. Демак, инсоннинг ўзлиги масаласи даҳо

ижодкорлар тилида бутун бир миллатнинг қайғуси бўлиб янграган.

Навоий бир ғазалида шундай ёзади: “Йўқ ажаб, гар барчанинг дардича бўлса менда дард”.

Гарчи бу ўринда шоир муболаға санъатини қўллаган бўлса-да, шубҳа йўқки, унинг юрагидаги дард ростдан ҳам улкан бўлган. Шу боис адабиётшунослар “Навоий шеърлятида бир шоир ва бутун бошли халқ яшайди” деган фикрларида собит турадилар.

Ижодкор бедор кўнгил соҳибидир. Дунё адабиётида шундай асарлар борки, уларни ўқий туриб, кўз олдингизда ҳаётнинг мангу ҳақиқатлари, тириклик саҳнасининг аёвсиз манзаралари пайдо бўлади. Уларнинг ҳар бири ўз ижодкорининг ҳиссиётга тўлиқ қалбидан бир парча, десак ҳам муболаға бўлмайди. Зеро, ижодкор ҳар бир асарига юрак қўрини, ҳаётининг бир бўлагини туҳфа этади. Табиат манзараларида турфа хил ранглар ҳукмрон бўлганидек, ҳар бир асар замирида ҳам анвойи туйғулар, бир-бирини такрорламайдиган манзаралар пинҳон. Бу кўнгил аталмиш сирли хилқат ичра лаҳза сайин янги бир туйғулар дунёга келишидан дарақдир.

Чинакам изтиробдан, ҳақиқий машаққатдан дунёга келган асарлар ижодкорнинг суюкли фарзанди кабидир. Чунки ижодкор сўз орқали умрининг бир бўлагини, ўзи яшаган лаҳзалар сувратини тасвирлайди.

Дарҳақиқат, сўз фақат шакл ва маъно уйғунлигидан иборат эмас. Унинг замирида юксак маърифий-тарбиявий, ҳиссий-руҳий қувват манбаи бор. Шунинг учун ҳам сўзни қадрлаб яшаган ижодкор юксала боради. Сўз осмонининг чақноқ юлдузига айланади.

Мафтуна Шодиева – 1990 йилда Сирдарё вилоятининг Гулистон туманида туғилган. Ўзбекистон Давлат санъат ва маданият институти талабаси. Мақолалари республика нашрларида эълон қилинган.

ЧЎПОННИНГ ЧОПОНИ

Ҳажвия

Институтни энди тугаллаб келган йилларим эди. Ўша кезлар энг кўп нусхада чоп этиладиган “Олға бос” газетасига ишга жойлашдим. Аввалига иш бошлашим бироз қийин бўлди. Бу даргоҳда ўттиз-қирқ йил ишлаб, суяги газетачиликда қотган устозлар кўп эди. Мен ана шу қалами қайралганлар сафига кирдим.

Бир кун бош муҳаррирнинг навбатдаги топшириғи билан икки кун қир-адирларда юриб “Чўпоннинг чопони” деб номланган мақола ёзиб, таҳририятга олиб келдим. Албатта, мақолани биринчи бўлиб, қишлоқ хўжалиги бўлими мудирини Қайсарбек Кимсанбоевга кўрсатишим керак эди. Аста хонасига мўраладим. Бўлим мудирини ғоят берилган ҳолда диққат билан нималарнидир ёзиб, тагин ўчириб ўтирган экан

– Қайсарбек Кимсанбоевич, кирсам майлими?
– Кимсан? – деди у киши қоғоздан бошини кўтармай. – Муддаоингни ўша ердан айтиб кетавер.
– Бу мен, янги келган ходимман.
– Ҳа, сенмисан, кир.
– Мақола тайёрлаб келгандим, шуни...
– Битта мақола ёзиш учун икки кун кетасанми? Ана, мендан ўрناق олсанг, бўлмайдимми? Телефон орқали факт олиб, бир соатда ёзиб ташлайман бунақа нарсаларни.

– Кечирасиз, мен қаҳрамоним билан суҳбатлашиш учун тоққа чиқиб келдим. Уларнинг яшаш шароитини ўргандим. Ёмғирда сел келиб оқиб кетётган қўзичаларни қутқардим, – дедим худди айб иш қилган кишидек қунишиб.

– “Тандир”чалар ҳам едигизми? – деди бўлим мудирини менга бақрайиб қараганча. – Ҳа, хўп. Ҳали ёшсан, секин-секин киришиб кетарсан. Қани, “ашъорингизни” беринг-чи? – деди “ашъор” сўзига алоҳида урғу бериб. Кейин ёзганларимга кўз югуртираркан, негадир, бирдан авзойи ўзгара бошлади.

– Ўв, журналист! Менга қара, қачон ёзишни ўрганасанлар-а? Сизларга университетда нимани

ўқитишган ўзи? Бунга қара, сарлавҳанинг ўзидан бемаънилиги билиниб турибди. Тавба, “Чўпоннинг чопони”. Нима бу? Сен тикувчи эмасмисан? Чўпоннинг чопони билан нима ишинг бор. Энди буёғига, мақоланинг бошланишига қара: “Чўпоннинг таёғи оғир, еган нони қаттиқ бўлади... Ихм, ихм... Ёмғирда шалоббо бўлган чопони ҳали қуримасдан, яна сурув кетидан чопиб кетди. Ихм, ихм... Тавба-ей... Кўй: “мени туёғимдан қаттиқ одам боқади, деган экан. Шунинг учун ҳам ҳаммаям чўпонлик қилавермайди...”

– Менга қара, бу сен ўқиган журналистикада нима, кўй тили ҳам ўтадимми? Кўйнинг шунақа деганини ким эшитган? Нима қиласан ёлғон ишлатиб. Энди бу гапинга қара? Нима учун чўпон еяётган нон қаттиқ бўлиши керак. Ахир, чўпонларга шогирд тушадиган бирорта ёш қолмади. Энди-энди чўпон бўлман, деб турганларни ҳам йўлдан қайтармоқчимисан?! Шу сўзнинг ўрнига “дастурхонга энди узилган оппоқ бўрсилдоқ нонлар кўйилиши билан, маданий ҳордиқ чиқараётган чўпоннинг иштаҳаси очилиб кетди”, дейиш мумкинми? Мумкин эди...

Бўлим мудирини “еган нони қаттиқ” деган жумлани ўчириб, ўзича неларнидир ёзди-да, минғирлашда давом этди.

– Энди манави жумланга қара “чўпоннинг таёғи оғир”. Бу нима деган гап? Ҳеч бир замонда зил-замбилдай таёқ кўтарган чўпонни кўрганмисан, ўзи? Борибсан, чўпоннинг таёғини кўтариб кўрдигинми? Мана, нима деб ўзгартирамиз. “Чўпон ўзининг силлиқ ва бежирим, енгилгина таёғини олиб сурувнинг орқасидан кушдек учиб борарди”. Ана бу бошқа гап!

Устоз ўзининг ёзган сўзларидан сармаст эди. Мен энди гап бошламоқчи эдим. Афсус, ўз ишидан мамнун Қайсарбек Кимсанбоев яна гапни илиб кетди.

– Бу гапингни қара, “Чўпон қишнинг қаҳратон кунларида, ёзнинг жазирама иссиқларида доимо

ўзига йўлдош бўлган ва ўзи учун қадрдон бўлиб қолган чопонини шогирдига, яъни ўғлининг елкасига ёпди”. Шу ҳам жумла бўлдимми? Чўпон келиб-келиб ўзининг ўғлига шунча йил кийилган эски чопонини ёпадими? Ахир, бир кўзичоқни сотса ўнта чопон бўлади-ку? Мана қара, нима деб ўзгартирамиз. “Донгдор чўпон Сурувбек Қўчқоров ўзининг шогирди, яъни Алпомиш келбатли ўғлига уйда қалашиб ётган зарбоп тўнлардан бирини ёпди”.

Очиғи, борган сайин кайфиятим бузила бошлади. Устозга нима дейишни билмай, бошим қотди.

– Мен, ахир...

– Нима, ахир? Мана, бу жумланга қара! Тавбаей, “Сурувбек Қўчқоровнинг чопонини кийган ўғли бир пасда улғайиб қолди. Шунча йил отасининг елкасига соябон бўлган чопонда минглаб қўйларнинг изи, ҳиди яширинган эди. Шогирд уни ҳидлай-ҳидлай сурув томонга ички бир ҳаяжон ва ҳадик ила қараб қўярди”.

– Бу нима деган гап! Чет элликлар бу мақолани ўқиб қолса, нима деган одам бўламиз? Булар ҳали ҳам қоқоқ экан, дейишмайдими? Мана, қара қандай ёзамиз: “Сурувбек Қўчқоровнинг яп-янги зарбоф тўнини кийган ўғли ўзини гўё куёвлардек ҳис қилиб, француз атири анқиб турган тўнни қайта-қайта ҳидлаб қўярди. Бунни кўрган қўй-қўзилар хурсандликларидан маъраб юборишди”.

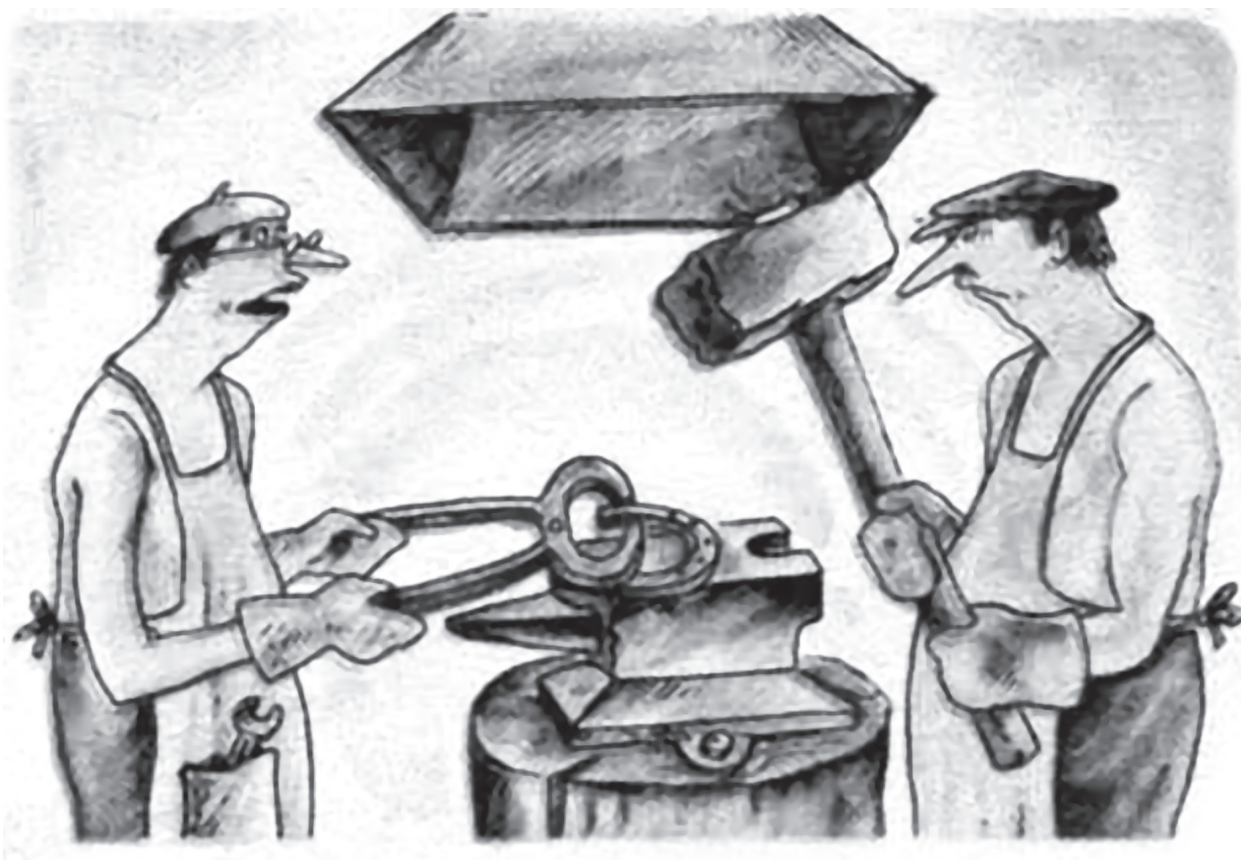
Қайсарбек Кимсанович кўзойнагининг тепасидан менга ғалати қаради.

– Биласанми, бу ерни таҳририят деб қўйибди, ўз номи ўзи билан таҳрир...рият. “Ҳар бир мақола обдон таҳрир-р-р қилинсин ва ҳеч кимнинг риясига, яъни райига қараб ўтирилмасин” дегани, бу!

Мен энди гапириш учун оғиз жуфтлаган эдим, устоз яна давом этди:

– Эсингдами, ўтган сонда кетган парранда фабрикасидан ёзиб келган мақолангни ҳам устидан ишлаб бергандим. Сен нима деб ёзгансан: “Сепилган донларни товуклар ютоқиб-ютоқиб ер эди”. Шу ҳам жумла бўлдимми? Кейин нима деб ўзгартирдик, ёдингдами: “мисоли дурдек сепилган донларни еган товуклар бизга қараб мамнун жилмайди”. А, “летучка”да сенга раҳмат айтишди, междупрочим. Ҳеч қиси йўқ, ҳали сендан шундай журналист тайёрлайки, журналистикада сенга сабоқ берган ўқитувчинг кўрса, ёқа ушлаб қолсин!

Устозим тўғри айтган экан. Орадан анча вақт ўтиб Тошкентга боргандим, тасодифан журналистикадан дарс берган ўқитувчимни кўриб қолдим. Қўлида менинг мақолам чоп этилган газета бор эди. Узоқдан менга кўзи тушган шекилли, ўқитувчимиз ҳақиқатан ҳам ёқасини маҳкам ушлаб турарди...

– Сенга кўпроқ қай бири ёқади, “Битлз”ми, “Брейк”ми ё “Металлчи”ларми?